

**ΤΕΙ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

**ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ: ΑΙΤΙΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ
ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΑΝΙΣΩΤΗΤΩΝ ΣΤΗΝ ΧΩΡΑ ΜΑΣ»**

**ΜΥΛΩΝΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ
ΜΠΕΣΚΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ**

**ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ**

ΠΑΤΡΑ, 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	9
Η ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	9
1.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	9
1.2 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ.....	14
1.3 ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ.....	15
1.4 ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	18
1.5 ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ.....	21
1.6 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – ΟΜΑΔΕΣ ΠΟΥ ΠΛΗΤΤΟΝΤΑΙ.....	22
1.7 Η ΕΝΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΦΤΩΧΕΙΑ.....	24
1.8 ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ, ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ.....	26
ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ.....	26
1.9 Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ.....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	44
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ.....	44
2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	44
2.2 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	45
2.3 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ.....	48
2.4 ΜΟΡΦΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ.....	51
2.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ, ΑΜΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΥΠΕΡΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.....	54
2.6 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ.....	58
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	63
ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ.....	63
3.1 Ο ΟΡΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ.....	63
3.2 ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΥΠΑΘΩΝ ΟΜΑΔΩΝ.....	64

3.3 ΦΤΩΧΕΙΑ-ΑΠΟΣΤΕΡΗΣΗ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΣΕ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.	68
3.4 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ.....	70
3.5 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ – ΕΜΠΟΔΙΑ.....	71
3.6 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ – ΕΜΠΟΔΙΑ.....	79
3.7 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ – ΕΜΠΟΔΙΑ.	85
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	91
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ... 	91
4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.	91
4.2 ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΤΗΤΑ – ΕΚΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ.....	92
4.3 ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ - ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	92
4.4 ΜΕΙΩΣΗ ΚΟΣΤΟΥΣ	93
4.5 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΝΕΑΣ ΖΗΤΗΣΗΣ.	94
4.6 ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.	95
4.7 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΕ.	97
4.8 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ.....	99
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.	102
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	104

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια, τα προβλήματα της ανισότητας και της φτώχειας βρίσκονται συνεχώς στο επίκεντρο του πολιτικού διαλόγου. Παρά την ταχύρρυθμη οικονομική ανάπτυξη της προηγούμενης δεκαετίας, οι ισχυρισμοί ότι οι ανισότητες αυξάνονται διαρκώς, ότι εντείνονται τα φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και ότι διαρρηγνύεται σταδιακά η κοινωνική συνοχή ακούγονται όλο και πιο συχνά στον δημόσιο διάλογο της Ελλάδας.

Φυσιολογικά, τα αντίστοιχα προβλήματα αναμένεται να διογκωθούν στην τρέχουσα περίοδο κρίσης και οικονομικής δυσπραγίας. Πολλοί ακόμη παράγοντες μπορούν να συμβάλουν στη διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής σε περίοδο οικονομικής ύφεσης και ραγδαίας αύξησης της ανεργίας.

Πρώτον, η σταδιακή αποδυνάμωση του θεσμού της οικογένειας αλλά και η έλλειψη ενός καθολικού και αποτελεσματικού δικτύου κοινωνικής προστασίας φαίνεται να οδηγούν σε κατάσταση ανασφάλειας νέα στρώματα του πληθυσμού τα οποία, παραδοσιακά τουλάχιστον, δεν διέτρεχαν σημαντικούς κοινωνικούς κινδύνους (ζευγάρια νέων με παιδιά, νέοι πτυχιούχοι κ.ά.).

Δεύτερον, στην εποχή μας οι ανάγκες και η ικανοποίησή τους υπολείπονται αισθητά έναντι των προσδοκιών που καλλιεργεί το σημερινό πρότυπο του άκρατου καταναλωτισμού και της υλικής ευημερίας. Η έννοια των αναγκών μεταβάλλεται ταχύτατα και τα άπιαστα όνειρα προηγούμενων δεκαετιών συχνά μετατρέπονται σε βασικές ανάγκες που η έλλειψή τους δημιουργεί την αίσθηση της αποστέρησης και του αποκλεισμού.

Τρίτον, τα νοικοκυριά διατήρησαν τα τελευταία χρόνια μέσω του δανεισμού από το τραπεζικό σύστημα υψηλό επίπεδο κατανάλωσης, το

οποίο τους επέτρεψε να αποφύγουν καταστάσεις φτώχειας πολύ περισσότερο απ' ό,τι θα τους το επέτρεπε το τρέχον εισόδημά τους. Τα τελευταία έτη η προσπάθεια αυτή διευκολύνθηκε σημαντικά από παράγοντες που σχετίζονται με την ευκολότερη πρόσβαση των νοικοκυριών στο δανεισμό και με τη σταδιακή μείωση των τραπεζικών επιτοκίων, κυρίως λόγω του αυξανόμενου ανταγωνισμού στη χρηματοπιστωτική αγορά μετά την απελευθέρωσή της.

Η οικονομική σταθερότητα που ακολούθησε την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και την υιοθέτηση του ευρώ φαίνεται ότι ενίσχυσε τις προσδοκίες των νοικοκυριών για τα μελλοντικά τους εισοδήματα, ενθαρρύνοντας το δανεισμό με στόχο να διατηρήσουν υψηλό επίπεδο διαβίωσης. Η πρόσφατη όμως χρηματοοικονομική κρίση αντιστρέφει αυτή την τάση και αφήνει αρκετά νοικοκυριά πολλαπλώς εκτεθειμένα στα προηγούμενα «ανοίγματα» τους.

Τέλος, ο διαφαινόμενος κλονισμός της εμπιστοσύνης των πολιτών προς τους θεσμούς, την πολιτική και το κράτος επίσης συμβάλλει στη δοκιμασία της κοινωνικής συνοχής.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Για αιώνες η τεχνολογική εξέλιξη σε όλους τους πολιτισμούς του πλανήτη ήταν πάρα πολύ αργή, η άνοδος της παραγωγικότητας επίσης. Ένας πολίτης της Δυτικής Ευρώπης τον Μεσαίωνα ελάχιστα απείχε σε βιοτικό επίπεδο από έναν κάτοικο της Αρχαίας Αθηνάς. Η αύξηση του πραγματικού εισοδήματος μεταξύ έτους 1 μ.Χ. και του 1600 υπολογίζεται σε μόλις 50% με συχνές αυξομειώσεις όταν είχαμε πολέμους, εισβολές, επιδημίες ή φυσικές καταστροφές. Αυτό σε συνδυασμό με την έλλειψη προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων, σημαίνει ότι σε αυτές τις εποχές το παιχνίδι της απόκτησης πλούτου ήταν συχνά μηδενικού αθροίσματος.

Για να παραφράσουμε τον Χομπς, η ζωή των ανθρώπων ήταν σταθερά δυσάρεστη, ζώδης και σύντομη και η μόνη έξοδος από αυτή την μοίρα ήταν συνδεδεμένη με την αδικία έναντι των άλλων. Για να γίνεις πλούσιος έπρεπε αναγκαστικά κάποιος άλλος να γίνει φτωχός. Έτσι συχνά παρατηρούσαμε το φαινόμενο οι πλούσιοι να μαζεύουν εξουσία και να γίνονται πλουσιότεροι, εις βάρος των φτωχών που γίνονταν φτωχότεροι.

Από την βιομηχανική επανάσταση και έπειτα έχουμε πραγματικά άλματα στην παραγωγικότητα των ανθρώπων. Το μέσο πραγματικό εισόδημα στην Δυτική Ευρώπη έχει αυξηθεί από το 1600 έως το 2003 κατά 22.2 φορές.

Ο κόσμος μας όμως έχει αλλάξει πολύ. Από την βιομηχανική επανάσταση και έπειτα έχουμε πραγματικά άλματα στην παραγωγικότητα των ανθρώπων, στην τεχνολογική εξέλιξη, στον συνολικό πλούτο που παράγεται στον κόσμο τόσο κατά κεφαλήν όσο συνολικά. Το μέσο πραγματικό εισόδημα στην Δυτική Ευρώπη έχει αυξηθεί από το 1600 έως το 2003 κατά 22,2 φορές, δηλαδή 2.220%!

Ακόμα και στην Ελλάδα που θεωρούμε αποτυχημένη, είχαμε αύξηση 21,7 φορές! Ένας μέσος δυτικός πολίτης απολαμβάνει μια ασύλληπτη υλική ευημερία, με το επίπεδο ζωής του να είναι πλουσιότερο από τους βασιλιάδες του παρελθόντος.

Ακόμα και στον λεγόμενο Τρίτο Κόσμο η αύξηση εισοδήματος υπήρξε μικρότερη, αλλά μολοταύτα εντυπωσιακή. Ενώ από το 1μΧ έως το 1600 το εισόδημα του μέσου Αφρικανού έπεσε κατά περίπου 10%, από το 1600 έως σήμερα είχαμε άνοδο κατά περίπου 3,7 φορές! Κοιτώντας τους αριθμούς λίγο προσεκτικά βλέπουμε ότι η έκρηξη αυτή στην παραγωγικότητα και ευημερία μας ξεκίνησε από την Βρετάνια της βιομηχανικής επανάστασης. Οι καινοτομίες εξαπλώθηκαν αρχικά στην Δυτική Ευρώπη με μια δραματική άνοδο των εισοδημάτων και μετά στον υπόλοιπο κόσμο, με σημαντικά οικονομικά οφέλη για όλους τους λαούς του κόσμου.

Επίσης, μια προσεκτική παρατήρηση των δεδομένων αποκαλύπτει γενικά ότι χάρη στην βιομηχανική επανάσταση μια χώρα μπορεί να γίνεται πιο πλούσια χωρίς να στερεί ανάπτυξη από μια άλλη. Όταν η Βρετάνια γνώριζε την εκρηκτική της ανάπτυξη, τα εισοδήματα των γειτονικών της χώρων και γενικά των εμπορικών εταίρων της δεν έπεφταν, αλλά ίσα ίσα ανέβαιναν. Είναι ένα πραγματικό θαύμα ότι σήμερα χάρη στην πτώση του μεταφορικού κόστους και χάρη στο σχετικά ελεύθερο διεθνές εμπόριο είμαστε στην ευχάριστη θέση, ο πλουτισμός κάποιων απομακρυσμένων πολιτισμών να σημαίνει και πλουτισμό για μας, μέσω της αύξησης της ζήτησης για αγαθά που παράγουμε.

Οι περισσότερες φωνές που ισχυρίζονται σήμερα λοιπόν ότι ο πλουτισμός κάποιων σημαίνει φτώχεια για άλλους, δεν έχουν κάνει ποτέ τον κόπο να εξετάσουν αν όντως η πίστη τους έχει κάποια βάση στην πραγματικότητα, τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Η ανάλυση σε αυτή την ενότητα στηρίζεται κυρίως σε επεξεργασία μικροδεδομένων της Eurostat τα οποία προέρχονται από τις έρευνες Ευρωπαϊκού Πάνελ Νοικοκυριών (ECHP) και Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC). Πρόκειται για επαναλαμβανόμενες ετήσιες δειγματοληπτικές έρευνες στις χώρες της ΕΕ, που πραγματοποιούνται στο ίδιο δείγμα νοικοκυριών (panel), υιοθετώντας κοινό ερωτηματολόγιο και μεθοδολογία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων. Η πρώτη έρευνα (ECHP) πραγματοποιήθηκε σε όλες της χώρες της ΕΕ την περίοδο 1994-2001, ενώ η δεύτερη (EU-SILC) ξεκίνησε σε καινούργιο δείγμα το 2003, με πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα αυτά της έρευνας του 2008 (τα οποία αναφέρονται σε εισοδήματα του 2007). Παράλληλα, σε ορισμένες περιπτώσεις αξιοποιούνται στην ενότητα αυτή και ερευνητικά ευρήματα και εκτιμήσεις από άλλες μελέτες που βασίστηκαν στις ίδιες ή σε εναλλακτικές πηγές δεδομένων.

Ο ορισμός του εισοδήματος που υιοθετείται στη μέτρηση της ανισότητας και της φτώχειας είναι αυτός του διαθέσιμου εισοδήματος. Πρόκειται δηλαδή για το συνολικό εισόδημα των νοικοκυριών μετά την αφαίρεση των άμεσων φόρων και των ασφαλιστικών εισφορών. Στην ανάλυση της ανισότητας δεν έχει συμπεριληφθεί ένας μικρός αριθμός νοικοκυριών που εμφανίζουν αρνητικό ή μηδενικό διαθέσιμο συνολικό εισόδημα, κυρίως γιατί βασικοί δείκτες μέτρησης της ανισότητας υπολογίζονται με βάση μόνο θετικά εισοδήματα. Ως δημογραφική μονάδα ανάλυσης χρησιμοποιείται το άτομο. Για να είναι συγκρίσιμο το

επίπεδο διαβίωσης των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση, δεχόμενοι ότι υπάρχουν οικονομίες κλίμακας στην κατανάλωση, τα εισοδήματα σταθμίστηκαν με βάση την τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η οποία συχνά αναφέρεται και ως κλίμακα της Eurostat. Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή, το πρώτο μέλος του νοικοκυριού σταθμίζεται με 1, κάθε επιπλέον ενήλικος με 0,5 και κάθε παιδί με 0,3. Μία εναλλακτική κλίμακα που έχει χρησιμοποιηθεί σε παρόμοιες αναλύσεις είναι η παλαιότερη ή «γνήσια» κλίμακα του ΟΟΣΑ, σύμφωνα με την οποία οι αντίστοιχες σταθμίσεις για κάθε επιπλέον ενήλικο και παιδί είναι 0,7 και 0,5. Στην έκθεση των Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008) διερευνήθηκε η επίδραση που έχει στην Ελλάδα η υιοθέτηση εναλλακτικών κλιμάκων ισοδυναμίας στη θέση των ατόμων στην εισοδηματική κατανομή.

Προκειμένου να διερευνηθεί η επίδραση που έχουν οι διαφορές των συστημάτων κοινωνικής προστασίας στην ένταση και την έκταση της ανισότητας και της φτώχειας, οι χώρες της ΕΕ ομαδοποιούνται με βάση τον τύπο κοινωνικού κράτους που έχουν αναπτύξει. Το σύστημα κοινωνικής προστασίας κάθε χώρας (ή ομάδας χωρών) αναφέρεται στον ιδιαίτερο ρόλο που παίζουν η αγορά, το κράτος και η οικογένεια στην παροχή κοινωνικής προστασίας. Οι χώρες της ΕΕ ταξινομούνται στους ακόλουθους τύπους κοινωνικών κρατών (ή συστημάτων κοινωνικής προστασίας):

1. Σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος. Χαρακτηρίζεται από τη θεσμοθετημένη δέσμευση του κράτους για την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας μέσω πολιτικών ευρείας εμβέλειας που βελτιώνουν τα επίπεδα διαβίωσης και μειώνουν την ανισότητα και τη φτώχεια. Διακρίνεται για τις γενναιόδωρες και καθολικού χαρακτήρα κοινωνικές παροχές (όπου μονάδα αναφοράς είναι το άτομο), το ευρύ φάσμα κοινωνικών

υπηρεσιών, το υψηλό επίπεδο φορολογίας και την ανάπτυξη πολιτικών ίσων ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το μοντέλο αυτό αναπτύχθηκε κυρίως στις σκανδιναβικές χώρες, ενώ ως πιο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αναφέρονται η Σουηδία και η Δανία. Στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος εντάσσονται επίσης η Φινλανδία και η Ολλανδία.

2. Συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος. Χαρακτηρίζεται επίσης από σχετικά γενναιόδωρες κοινωνικές παροχές, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών κινδύνων. Το δικαίωμα όμως στις παροχές αυτές καθορίζεται από την εργασιακή καριέρα και την κοινωνικοεπαγγελματική θέση του ατόμου. Οι μεταβιβάσεις έχουν μικρότερη αναδιανεμητική επίδραση σε σύγκριση με αυτές του σοσιαλδημοκρατικού κοινωνικού κράτους. Έχοντας ως μονάδα αναφοράς την οικογένεια, οι παροχές απευθύνονται κυρίως στον άνδρα-προστάτη. Παράλληλα, η εργασία των γυναικών εκτός σπιτιού δεν ενθαρρύνεται ιδιαίτερα. Το μείγμα πολιτικών που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του συγκεκριμένου τύπου κοινωνικού κράτους συντηρούν και αναπαράγουν τις διακρίσεις που προέρχονται από την κοινωνική και επαγγελματική θέση των ατόμων. Στον συγκεκριμένο τύπο κοινωνικού κράτους εντάσσονται πολλές χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, με χαρακτηριστικότερους εκπροσώπους τη Γερμανία και τη Γαλλία. Άλλες χώρες που ανήκουν σε αυτή την ομάδα είναι το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και η Αυστρία.

3. Φιλελεύθερο κοινωνικό κράτος. Σε αυτό τον τύπο κοινωνικού κράτους η αγορά αναγνωρίζεται ως ο βασικός μηχανισμός στη διανομή των πόρων, με αποτέλεσμα οι κρατικές παρεμβάσεις για την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας να περιορίζονται στις περιπτώσεις όπου η αγορά και η οικογένεια αδυνατούν να καλύψουν τις βασικές ανάγκες των ατόμων. Οι δημόσιες παροχές είναι περιορισμένες και, με βάση τον έλεγ-

χο των πόρων των δικαιούχων, στρέφονται σε αυτούς που έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη, με συνέπεια το στιγματισμό των αποδεκτών. Το μοντέλο αυτό αναπτύχθηκε κυρίως στις αγγλοσαξονικές χώρες. Από τις χώρες της ΕΕ στην ομάδα αυτή συγκαταλέγονται η Μεγάλη Βρετανία (όπως διαμορφώθηκαν οι θεσμοί κοινωνικής προστασίας στη χώρα μετά την κυβέρνηση Θάτσερ στα τέλη δεκαετίας του 1970) και η Ιρλανδία.

4. Το καθεστώς ευημερίας των χωρών της νοτίου Ευρώπης. Χαρακτηρίζεται από την καθυστερημένη ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, την περιορισμένη καθολικότητα στις παροχές και τα μεγάλα κενά στην κοινωνική προστασία, τα οποία αναπληρώνουν η οικογένεια και τα συγγενικά δίκτυα. Επίσης διακρίνεται για τον κατακερματισμό και την υψηλή πόλωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας, καθώς επίσης για το ρόλο των πελατειακών σχέσεων στη διανομή των πόρων και την παροχή κοινωνικής προστασίας. Στην ομάδα αυτή εντάσσονται η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα, με τις δύο τελευταίες χώρες να θεωρούνται οι πιο αντιπροσωπευτικές αυτού του καθεστώτος.

5. Νέα μέλη της ΕΕ. Στην ομάδα αυτή έχουν ενταχθεί τα νέα μέλη της ΕΕ τα οποία είναι κυρίως από χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, του πρώην ανατολικού μπλοκ, με την προσθήκη της Μάλτας και της Κύπρου. Η πρόσφατη είσοδος των χωρών αυτών στην ΕΕ και το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις χώρες δεν έχουν ολοκληρώσει ακόμη τη διαδικασία της μετάβασης από το προηγούμενο καθεστώς δεν επιτρέπουν την ασφαλή κατάταξή τους σε κάποιο καθεστώς ευημερίας.

Για τη μέτρηση της ανισότητας χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες Gini (G), Μέση απόκλιση λογαρίθμων (L), Theil (T), Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας C2 και Atkinson $A(\epsilon=0,5)$ και $A(\epsilon=2)$. Οι δείκτες αυτοί είναι ευρέως διαδεδομένοι σε αντίστοιχες αναλύσεις και ικανοποιούν τις βασικές ιδιότητες που οφείλουν να έχουν οι δείκτες μέτρησης της ανισότητας. Οι ιδιότητες αυτές είναι η ανωνυμία, η ανεξαρτησία από το

μέγεθος του πληθυσμού, η ανεξαρτησία από τη μονάδα μέτρησης του εισοδήματος και η αρχή της μεταβίβασης. Η χρήση των εναλλακτικών αυτών δεικτών στην ανάλυση κρίθηκε αναγκαία προκειμένου να αποτυπωθούν και να διερευνηθούν διάφορες πλευρές της ανισότητας.

Οι παραπάνω δείκτες εμφανίζουν διαφορετική ευαισθησία σε μεταβιβάσεις που πραγματοποιούνται σε διαφορετικά σημεία της κατανομής, εκφράζοντας ο καθένας μία ιδιαίτερη συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας. Ο δείκτης G είναι περισσότερο ευαίσθητος σε μεταβιβάσεις που γίνονται στο μέσο της διανομής. Ανάμεσα στους δείκτες L , T και $C2$ μεγαλύτερη ευαισθησία σε μεταβιβάσεις που πραγματοποιούνται στα υψηλά εισοδήματα εμφανίζει ο $C2$, ενώ στα χαμηλά ο L . Η ευαισθησία του δείκτη Atkinson εξαρτάται από την τιμή της «παραμέτρου αποστροφής της ανισότητας» ϵ . Όσο μεγαλύτερη τιμή παίρνει η παράμετρος ϵ τόσο πιο ευαίσθητος γίνεται ο δείκτης σε αλλαγές στο κάτω άκρο της κατανομής.

Για να διερευνηθεί ο βαθμός στον οποίο η συνολική ανισότητα ερμηνεύεται από διαφορές που παρατηρούμε μεταξύ μη επικαλυπτόμενων ομάδων του πληθυσμού (όπως, λόγου χάρη, με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης ή το επάγγελμα) και από διαφορές που παρατηρούμε εντός των συγκεκριμένων ομάδων (όπως, για παράδειγμα, εντός ατόμων με το ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης ή το ίδιο επάγγελμα) χρησιμοποιήθηκαν οι αθροιστικά διαχωρίσιμοι δείκτες Μέση απόκλιση λογαρίθμων (L), Theil (T) και Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας $C2$. Οι δείκτες αυτοί ανήκουν στην οικογένεια των δεικτών γενικευμένης εντροπίας και θεωρούνται κατάλληλοι για αντίστοιχες αναλύσεις, δηλαδή μπορούν να εκφραστούν έτσι ώστε να καταστεί δυνατός ο υπολογισμός της συνεισφοράς των διαφορών μεταξύ και εντός μη επικαλυπτόμενων ομάδων του πληθυσμού στη συνολική ανισότητα.

Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις υποδιαιρέθηκαν σε δύο επιμέρους μεταβλητές, «συντάξεις» και «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις», προκειμένου να μελετηθεί η αναδιανεμητική τους επίδραση. Στις «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις» περιλαμβάνονται όλα τα χρηματικά επιδόματα και βοηθήματα, όπως είναι τα οικογενειακά και στεγαστικά επιδόματα, τα επιδόματα ανεργίας και αναπηρίας, καθώς και τα διάφορα επιδόματα κοινωνικής βοήθειας.

Έτσι, εκτός από τη συνολική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη διανομή του εισοδήματος, η διάκριση αυτή δίνει τη δυνατότητα να εκτιμηθεί και να αξιολογηθεί η επίδραση που έχει κάθε επιμέρους ομάδα μεταβιβάσεων στην εισοδηματική ανισότητα και τη φτώχεια.

1.2 ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ

Η φτώχεια αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο συντίθεται από στοιχεία ποσοτικά (ανεπαρκείς χρηματικοί πόροι), αλλά και ποιοτικά (ελλειπείς μη χρηματικοί πόροι).

Η ποσοτική διάσταση της φτώχειας, αναφέρεται στην οικονομική κατάσταση που χαρακτηρίζεται από την έλλειψη επαρκών πόρων για την κάλυψη βασικών ανθρώπινων αναγκών. Ωστόσο, η έννοια των βασικών αναγκών μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τα άτομα, την κοινωνία και τη χρονική στιγμή στην οποία εξετάζεται. Η ποιοτική διάσταση της φτώχειας αναφέρεται στην αδυναμία πρόσβασης του ατόμου στις βασικές κοινωνικές, πολιτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες και δυνατότητες μιας συγκεκριμένης κοινωνίας σε μία συγκεκριμένη περίοδο.

1.3 ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΕΣ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ

Οι προσπάθειες εμπειρικής και στατιστικής διερεύνησης του εύρους του φαινομένου της φτώχειας και ανάλυσης των επιμέρους πτυχών του, βρίσκονται αντιμέτωπες με μια σειρά από μεθοδολογικά προβλήματα που ξεκινούν κατ' αρχήν από τον ίδιο τον ορισμό της φτώχειας και τον τρόπο μέτρησης της. Η φτώχεια καταγράφεται γενικά με δύο μορφές που είναι η «απόλυτη» και η «σχετική» φτώχεια.

Η «απόλυτη» φτώχεια εξετάζει την επιβίωση των ανθρώπων και παραπέμπει σε καταστάσεις ατόμων που στερούνται βασικών αγαθών πρώτης ανάγκης για να διασφαλίσουν την επιβίωση τους, όπως καταστάσεις λιμοκτονίας, έντονου υποσιτισμού, έλλειψης πόσιμου νερού, στέγασης, ένδυσης ή φαρμάκων. Ως κατώφλι της «απόλυτης φτώχειας», η Παγκόσμια Τράπεζα ορίζει τη διαβίωση με λιγότερο από ένα δολάριο ημερησίως. Όπως έχει ήδη αναφερθεί στην Εισαγωγή, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών στρέφει κυρίως τις προσπάθειες του στην εξάλειψη της απόλυτης φτώχειας. Στη Δήλωση της Χιλιετίας του ΟΗΕ, η καταπολέμηση της απόλυτης φτώχειας και της πείνας αποτελεί βασική προτεραιότητα, ενώ έχει τεθεί ως στόχος να μειωθεί μέχρι το 2015, κατά το ήμισυ το ποσοστό των ατόμων που ζει με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα.

Σε αντίθεση με την απόλυτη φτώχεια, η «σχετική φτώχεια» σχετίζεται με την κατάσταση των ατόμων σε μία κοινωνία. Η σχετική φτώχεια ορίζεται σε άμεσο συσχετισμό με τις ανάγκες που δημιουργούνται μέσα σε μία κοινωνία σε μια ορισμένη χρονική περίοδο και αναφέρεται σε νοικοκυριά των οποίων το βιοτικό επίπεδο απέχει τόσο πολύ από το γενικό βιοτικό επίπεδο της κοινωνίας στην οποία

ανήκουν, ώστε δεν είναι σε θέση να συμμετέχουν σε συνηθισμένες καθημερινές δραστηριότητες.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με δεδομένο το σχετικά υψηλό ποσοστό ανάπτυξης, όπου ο στόχος δεν είναι πλέον μόνο η απλή κάλυψη ενός βασικού επιπέδου επιβίωσης, αλλά η πρόσβαση ολόκληρου του πληθυσμού στο σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών και σε ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, οι στατιστικές μετρήσεις αφορούν κυρίως στη σχετική φτώχεια, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και στην Ευρωπαϊκή Ένωση συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού που επιβιώνουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας (π.χ. άστεγοι και ορισμένες ομάδες τσιγγάνων και μεταναστών).

Από το 2003, η μέτρηση των δεδομένων της φτώχειας στην Ε.Ε. διενεργείται από τις Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EUSILC), οι οποίες αποτελούν μέρος ενός κοινοτικού στατιστικού προγράμματος στο οποίο συμμετέχουν οι χώρες-μέλη της Ε.Ε. σε συνεργασία με τη Eurostat.). Βασικός στόχος των ερευνών είναι η μελέτη, σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, των συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών σε σχέση, κυρίως, με το εισόδημα τους. Οι έρευνες αυτές αποτελούν τη βασική πηγή αναφοράς των συγκριτικών στατιστικών για την κατανομή εισοδήματος και των κοινωνικό αποκλεισμό σε ευρωπαϊκό επίπεδο, υπολογίζοντας, μεταξύ άλλων, τους ακόλουθους δείκτες:

Κίνδυνος της φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, που ορίζεται ως το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά των οποίων το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα είναι χαμηλότερο του ορίου της φτώχειας, το οποίο ορίζεται στο 60% του εθνικού διάμεσου εισοδήματος.

Στην προσπάθεια να εκτιμηθεί σωστά ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και να είναι δυνατή η καταγραφή, με συγκρίσιμο τρόπο, της προόδου που συντελείται

από τις Χώρες μέλη, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λάακεν (Δεκέμβριος 2001) καθόρισε ένα μικρό αριθμό βασικών δεικτών οι οποίοι καλύπτουν τα βασικότερα στοιχεία που οδηγούν στη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό καθώς και δευτερεύοντες δείκτες που περιγράφουν άλλες διαστάσεις του προβλήματος. Διάμεσο είναι το εισόδημα στο μέσο της κατανομής, δηλαδή στο σημείο όπου το εισόδημα είναι ανώτερο του εισοδήματος του 50% του πληθυσμού και κατώτερο του εισοδήματος του άλλου 50% του πληθυσμού. Αποτελεί καλύτερο μέτρο του μέσου εισοδήματος απ' ότι ο μέσος όρος των εισοδημάτων,

Εμμονή χαμηλού εισοδήματος (εμμονή του κινδύνου φτώχειας), άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με τελικό ισοδύναμο εισόδημα κατώτερο του ορίου της φτώχειας για το τρέχον έτος και (τουλάχιστον) άλλα δύο έτη.

Σχετικό χάσμα του κινδύνου φτώχειας, που υπολογίζει την απόσταση που χωρίζει το εισόδημα των ατόμων που απειλούνται από τη φτώχεια από το όριο της φτώχειας. Δίνει την δυνατότητα με άλλα λόγια να εξετασθεί ο «βαθμός φτώχειας των φτωχών» ή «πόσο φτωχοί είναι οι φτωχοί». Όσο πιο υψηλός είναι ο συγκεκριμένος δείκτης τόσο πιο έντονη χαρακτηρίζεται η φτώχεια, που σημαίνει ότι το εισόδημα των πιο φτωχών απέχει κατά πολύ από το όριο φτώχειας.

Ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος – δείκτης (S 80 / S20), δείκτης που εκφράζεται ως λόγος του εισοδήματος του υψηλότερου 20% της κατανομής εισοδήματος προς το χαμηλότερο 20% και εξετάζει το μερίδιο εισοδήματος του πλουσιότερου 20% του πληθυσμού σε σύγκριση με το μερίδιο εισοδήματος του φτωχότερου 20% του πληθυσμού.

Συμπληρωματικός δείκτης ανισοκατανομής εισοδήματος – συντελεστής Gini ο οποίος παρουσιάζει τον βαθμό ανισοκατανομής και κυμαίνεται από 0% (στην περίπτωση απόλυτης ισότητας όπου κάθε άτομο λαμβάνει ακριβώς το ίδιο εισόδημα) έως 100% (στην περίπτωση πλήρους

ανισοκατανομής όπου ολόκληρο το εθνικό εισόδημα συγκεντρώνεται σε ένα και μόνο άτομο).

1.4 ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σύμφωνα με την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών EU-SILC 2005 που ανακοίνωσε η ΕΣΥΕ, το χρηματικό όριο της φτώχειας (με περίοδο αναφοράς το οικονομικό έτος 2004) ανέρχεται στο ετήσιο ποσό των 5.649,78 ευρώ ανά άτομο και σε 11.864,54 ευρώ για νοικοκυριά με δύο ενήλικες και 2 παιδιά κάτω των 14 ετών. Έτσι, το 2004 στην Ελλάδα το 19,6% του πληθυσμού διέμενε σε νοικοκυριά με ετήσιο εισόδημα χαμηλότερο από τα προαναφερθέντα όρια.

Το ποσοστό αντιστοιχεί σε 832.456 νοικοκυριά και τα μέλη τους σε 2.088.701 άτομα, διότι αναφέρεται στη μέση της κατανομής εισοδήματος και δεν επηρεάζεται από τις ακραίες τιμές (πολύ μικρά και πολύ μεγάλα εισοδήματα). Επομένως, εάν π.χ. το διάμεσο εισόδημα είναι 1200 ευρώ, τότε το όριο της φτώχειας είναι $1200 * 0,60 = 720$ ευρώ. Το ποσοστό του πληθυσμού με ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα (συνολικό εισόδημα από όλες τις πηγές μετά την αφαίρεση φόρων και εισφορών κοινωνικής ασφάλισης) κάτω από 720 ευρώ ζει στη φτώχεια δηλαδή πάνω από 2 εκατομμύρια άτομα στην Ελλάδα βρίσκονται στα όρια της φτώχειας.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι στην Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών δεν λαμβάνονται υπόψη εισοδηματικές ροές, όπως ιδιοκατοίκηση, παροχές σε είδος και ιδιοκατανάλωση που είναι σχετικά αυξημένες στην Ελλάδα και εκτιμάται ότι θα μπορούσαν να μειώσουν το ποσοστό φτώχειας κατά

2 περίπου ποσοστιαίες μονάδες. Ωστόσο, πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη ότι στην συγκεκριμένη έρευνα δεν περιλαμβάνονται ομάδες πληθυσμού, φτωχές κατά τεκμήριο, όπως οι άστεγοι, οι διαβιούντες σε ιδρύματα, αθίγγανοι, ενώ υποεκπροσωπείται η σημαντική κατηγορία των οικονομικών μεταναστών.

Σύμφωνα με πιο πρόσφατα στοιχεία της Eurostat από την έρευνα EU-SILC 2006, που αναφέρεται στα εισοδήματα του 2005, το όριο φτώχειας στην Ελλάδα για ένα άτομο ανέρχεται στο ετήσιο ποσό των 5.910 € ενώ για ένα τετραμελές νοικοκυριό με 2 ενήλικες και 2 παιδιά κάτω των 14 ετών ανέρχεται σε 12.411 €ετησίως.

Εξετάζοντας το κριτήριο του κινδύνου φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, το ποσοστό κατά μέσο όρο στην Ευρωπαϊκή Ένωση αγγίζει το 16%, δηλαδή περίπου 72 εκατομμύρια πολίτες της Ευρώπης των 25. Το συγκεκριμένο ποσοστό αφορά στο σύνολο των στο σύνολο των 25 μελών-κρατών και κρύβει πολύ μεγάλες διαφορές και αποκλίσεις μεταξύ των ποσοστών σε εθνικό επίπεδο.

Από τα στοιχεία της Eurostat (EU-SILC 2006), η Ελλάδα (με ποσοστό πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας μετά τις κοινωνικές διαβιβάσεις, 21%) συγκαταλέγεται μεταξύ των χωρών με τα μεγαλύτερα ποσοστά φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 καθώς μόνο η Λετονία παρουσιάζει μεγαλύτερο ποσοστό (23%), ενώ κατέχει το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των 15 «παλαιών» κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι το ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα δεν παρουσιάζει σημαντική μείωση κατά την περίοδο 1995-2006, καθώς κυμαίνεται διαχρονικά μεταξύ 20 - 23% (είτε με την μέτρηση έρευνας ECPH πριν το 2002, είτε με την μέτρηση της έρευνας EU-SILC μετά το 2003) και είναι σταθερά πάνω από το μέσο όρο της ΕΕ-15 9. Το ποσοστό χρηματικής φτώχειας στην Ελλάδα είναι διαχρονικά 3-5 εκατοστιαίες

μονάδες μεγαλύτερο από το μέσο όρο της ΕΕ-15. Εξετάζοντας το δείκτη εμμονής του κινδύνου φτώχειας, διαπιστώνεται ότι η Ελλάδα κατέχει τη δεύτερη θέση μετά την Πορτογαλία, ως προς την παρατεταμένη διάρκεια διαβίωσης των νοικοκυριών με χαμηλό εισόδημα σε συνθήκες φτώχειας.

Σε συνδυασμό με την εξέταση του ποσοστού του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα αποτελέσματα προκύπτουν από την εξέταση του δείκτη του χάσματος της φτώχειας (“poverty gap”) που επιτρέπει τον υπολογισμό της απόστασης που χωρίζει το εισόδημα των ατόμων που απειλούνται από τη φτώχεια από το όριο της φτώχειας.

Το 2005, ο δείκτης του χάσματος ή του βάθους φτώχειας (διαφορά ανάμεσα στο διάμεσο ισοδύναμο εισόδημα των φτωχών και του ορίου φτώχειας στο 60%, εκφραζόμενο ως ποσοστό αυτού του ορίου) ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 22% στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην Ελλάδα ο δείκτης του χάσματος φτώχειας είναι από τους υψηλότερους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ανέρχεται με βάση τα στοιχεία της έρευνας EU-SILC 2006 στο 26% (από 24,1% στην προηγούμενη έρευνα).

Όπως επισημαίνεται στην Έκθεση του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ του 2008, αυτό σημαίνει ότι περίπου οι μισοί φτωχοί στην Ελλάδα έχουν τόσο χαμηλό εισόδημα που απέχουν σημαντικά από το να εξέλθουν από τη φτώχεια. Αυτό αφορά πάνω από ένα εκατομμύριο άτομα στην Ελλάδα και τίθεται κατά συνέπεια το ερώτημα εάν τα μέτρα πολιτικής θα πρέπει να στοχεύουν απλά σε μία εφήμερη επιδοματική στήριξη προκειμένου να υπερβούν ορισμένα άτομα το όριο της φτώχειας ή αν αντίθετα θα πρέπει να τεθεί ευρύτερα το θέμα της αναδιανομής του εισοδήματος του παραγόμενου πλούτου για την αντιμετώπιση της φτώχειας και των εισοδηματικών ανισοτήτων.

1.5 ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΤΩΧΕΙΑ.

Στην προσπάθεια διερεύνησης του προβλήματος της φτώχειας, η ανάλυση περιορίζεται πολλές φορές στα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα του πληθυσμού, με αποτέλεσμα να επισκιάζονται οι εξελίξεις που αφορούν στο σύνολο της διανομής του εισοδήματος. Η ΟΚΕ έχει τονίσει κατ' επανάληψη ότι οι αναλύσεις της φτώχειας και των ανισοτήτων αποτελούν προσεγγίσεις που αλληλοσυμπληρώνονται. Η Ελλάδα παρουσιάζει μεγάλη ανισοκατανομή στο εισόδημα, με το βασικό δείκτη ανισότητας S80/S20 να βρίσκεται στο 6,1, όταν ο μέσος όρος στην Ε.Ε.-15 είναι στο 4,712, δηλαδή το εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων Ελλήνων είναι συστηματικά περίπου 6 φορές υψηλότερο από το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων Ελλήνων. Μόνο η Πορτογαλία, η Λιθουανία και η Λετονία παρουσιάζουν υψηλότερους δείκτες εισοδηματικής ανισότητας. Αντίστοιχα, τα στοιχεία της ΕΣΥΕ13 για το 2004, δείχνουν ότι το 20% του φτωχότερου πληθυσμού κατέχει το 7% του εισοδήματος, ενώ το 20% του πλουσιότερου πληθυσμού κατέχει το 40,4%. Παράλληλα από το δείκτη ανισοκατανομής ανά δεκατημόριο προκύπτει ότι το 10% του φτωχότερου πληθυσμού κατέχει το 2,5% του διαθέσιμου εισοδήματος, ενώ το 10% του πλουσιότερου τμήματος του πληθυσμού κατέχει το 25,1%.

Παράλληλα με το δείκτη S80/S20 που είναι ευαίσθητος στις αλλαγές στα άκρα της κατανομής εισοδήματος (δηλαδή στα πλουσιότερα και φτωχότερα τμήματα του πληθυσμού), ο συμπληρωματικός δείκτης Gini, επιτρέπει να ληφθεί υπόψη η συνολική κατανομή των εισοδημάτων. Το 2005 ο συντελεστής Gini ανέρχονταν στο 29% στην Ευρωπαϊκή Ένωση (μέσος όρος) ενώ η Ελλάδα με 34%, όπως και στον προηγούμενο δείκτη, κατέχει μία από τις πρώτες θέσεις σε ότι αφορά

στην ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος και ούτε σε αυτό τον δείκτη διακρίνονται τάσεις μείωσης.

Τα παραπάνω στοιχεία που παρουσιάζουν τις μεγάλες οικονομικές ανισότητες στην Ελλάδα, φανερώνουν και την αναποτελεσματικότητα των κοινωνικών πολιτικών αναδιανομής εισοδήματος και στήριξης των οικονομικά ασθενέστερων τμημάτων του πληθυσμού της χώρας.

Επιπλέον, θα πρέπει να τονιστεί ότι εξετάζοντας διαχρονικά τις μελέτες ανισότητας στην Ελλάδα, οι περισσότερες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν σημαντικές ανισότητες όχι μόνο «μεταξύ» κοινωνικών ομάδων αλλά και «εντός» των κοινωνικών ομάδων. Σύμφωνα με το Παρατηρητήριο Φτώχειας, Εισοδημάτων, Ανισοτήτων και Κοινωνικού Αποκλεισμού (ΠΑΦ-ΕΑΚ), το μεγαλύτερο μέρος της συνολικής ανισότητας στην Ελλάδα οφείλεται στην ανισότητα που υπάρχει εντός των κοινωνικών ομάδων. Ως εκ τούτου, η υιοθέτηση γενικών μέτρων καθολικής εμβέλειας, μέσω της ενίσχυσης των χαμηλών εισοδημάτων, εμφανίζεται ως το πλέον κατάλληλο και αποτελεσματικό μέτρο για την άμβλυνση της ανισότητας.

1.6 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – ΟΜΑΔΕΣ ΠΟΥ ΠΛΗΤΤΟΝΤΑΙ.

Εξετάζοντας την Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC 2006), προκύπτουν ορισμένοι βασικοί δείκτες που αποτυπώνουν τα κύρια χαρακτηριστικά της φτώχειας στην Ελλάδα για το σύνολο του πληθυσμού, καθώς επίσης και για τους επιμέρους πληθυσμούς ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, τον τύπο νοικοκυριού, την απασχόληση, την ένταση εργασίας και το ιδιοκτησιακό καθεστώς κατοικίας. Ορισμένα εκ των χαρακτηριστικών που προκύπτουν είναι τα εξής:

Βάσει του μεγέθους νοικοκυριού, το μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας εμφανίζουν τα μεγαλύτερα μεγέθη νοικοκυριού με πέντε ή/και περισσότερα μέλη (38%) και ακολουθούν τα νοικοκυριά με ένα μέλος ηλικίας άνω των 65 ετών (34%), τα μονογονεϊκά νοικοκυριά (30%) και νοικοκυριά με τρεις ή περισσότερους ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά (30%).

Βάσει του φύλου, στο όριο φτώχειας βρίσκεται το 21% των γυναικών έναντι 20% των ανδρών, με εξαίρεση συγκεκριμένες περιφερειακές και ηλικιακές ομάδες όπου τα ποσοστά φτώχειας αντιστρέφονται σε σημαντικό βαθμό εις βάρος των γυναικών (10,4% των γυναικών έναντι 5,5% των ανδρών στις περιφέρειες των Ιονίων νήσων και της Δυτικής Μακεδονίας και αντίστοιχα 28,9% των γυναικών έναντι 23,2% των ανδρών στην ηλικιακή ομάδα ατόμων 65 – 79 ετών).

Βάσει της ηλικιακής ομάδας, τα μικρότερα ποσοστά φτώχειας παρουσιάζουν τα άτομα των ομάδων 25-49 και 50-65, ενώ τα μεγαλύτερα ποσοστά συναντώνται στις ηλικιακές ομάδες των άνω των 65 (26%), στα άτομα ηλικίας 16-24 (ποσοστό 23%) και στα παιδιά ηλικίας 0-15 (σε ποσοστό 22%).

Βάσει του εκπαιδευτικού επιπέδου, το μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας αναλογεί σε άτομα χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου (27%) σε αντίθεση με τα άτομα υψηλού εκπαιδευτικού επιπέδου που εμφανίζουν πολύ μικρότερο ποσοστό (6,3%).

Βάσει της περιφερειακής διαίρεσης της χώρας, τον υψηλότερο κίνδυνο της χώρας παρουσιάζει η Ήπειρος (37,3%), ακολουθούν η Στερεά Ελλάδα, η Πελοπόννησος, η Δυτική Ελλάδα και οι Ιόνιοι Νήσοι. Από τα στοιχεία προκύπτει ότι οι νέοι και οι άνω των 65 ετών αποτελούν τις πιο ευάλωτες ηλικιακές ομάδες, απεικονίζοντας την φτώχεια των ηλικιωμένων καθώς και την παιδική φτώχεια. Στην Ελλάδα το ποσοστό της παιδικής φτώχειας είναι σχεδόν ισοδύναμο του μέσου όρου για το

σύνολο του πληθυσμού, καθώς αυξήθηκε στο 22% το 2006 (από 19% το 2005), ποσοστό που αντιστοιχεί σε 380.000 παιδιά ηλικία έως 15 ετών ή 450.000 παιδιά έως 17 ετών ζουν κάτω από το όριο φτώχειας. Με δεδομένο ότι οι διαστάσεις του φαινομένου της παιδικής φτώχειας φαίνεται ότι διευρύνονται, η ΟΚΕ θεωρεί ότι θα πρέπει να διερευνηθεί το θέμα της στόχευσης των οικογενειακών επιδομάτων, δεδομένου ότι η χορήγηση τους είναι ανεξάρτητη από το οικογενειακό εισόδημα, όπως, για παράδειγμα το επίδομα τρίτου παιδιού, το πρόσθετο αφορολόγητο όριο για το τρίτο παιδί, το επίδομα πολυτέκνων κ.λπ.

1.7 Η ΕΝΤΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΦΤΩΧΕΙΑ.

Παρότι η εργασία είναι ένας από τους πλέον αποτελεσματικούς τρόπους διασφάλισης του ατόμου έναντι του κινδύνου φτώχειας (όπως άλλωστε δείχνουν και τα στοιχεία που έλαβαν υπόψη τους τα Κράτη Μέλη στις συνόδους της Λισσαβόνας, της Νίκαιας και της Στοκχόλμης προκειμένου να καθορίσουν ως κύριο στόχο και την ενίσχυση της απασχόλησης σαν μέσο καταπολέμησης της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού), δεν είναι απαραίτητα η απόλυτη λύση στο πρόβλημα. Η διατήρηση μιας επαγγελματικής θέσης δεν είναι πάντα αρκετή για να αποφύγει κανείς το κίνδυνο φτώχειας. Μια σειρά παραγόντων όπως η οικογενειακή δομή (δύο, τρία ή περισσότερα μέλη εξαρτώμενα από ένα εργαζόμενο), το χαμηλό εισόδημα ή τα χαμηλά κέρδη για τους επαγγελματίες, τα προβλήματα στην αγορά εργασίας, η μη σταθερή εργασία, οι χαμηλοί μισθοί, δημιουργούν αυτό που σε επίπεδο Ε.Ε. αποκαλείται «εντός εργασίας φτώχεια». Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2003) αναγνώρισε την ανάγκη περιορισμού αυτού του φαινομένου και οδήγησε στη δημιουργία ειδικών στατιστικών δεικτών, η

καταγραφή και αξιολόγηση των οποίων θα συνέβαλε ουσιαστικά στο πεδίο της Στρατηγικής για την Απασχόληση και την Κοινωνική Ένταξη.

Η Ελλάδα παρουσιάζει το μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας σε αμφότερα τα πεδία εργαζόμενου πληθυσμού και επί του συνόλου του πληθυσμού ανεξαρτήτως εργασιακού καθεστώτος, ενώ ταυτόχρονα δεν περιορίζεται αισθητά ο κίνδυνος φτώχειας με την εργασία, όπως στην περίπτωση της Ιρλανδίας που ο κίνδυνος μειώνεται κατά τα δύο τρίτα ή - όπως στην περίπτωση της Δανίας - και περισσότερο.

Σύμφωνα με τα αναλυτικά στοιχεία της Eurostat, στην Ελλάδα οι αυτοαπασχολούμενοι διατρέχουν υψηλό κίνδυνο φτώχειας (25%) και ταυτόχρονα αντιπροσωπεύουν περισσότερο από το ένα τρίτο του συνόλου του απασχολούμενου πληθυσμού στην χώρα. Κατά συνέπεια, ο δείκτης κινδύνου φτώχειας για το σύνολο του απασχολούμενου πληθυσμού, είναι ιδιαίτερα υψηλότερος από τον μέσο όρο της Ε.Ε. των 15 (13% έναντι 7%).

Τα στοιχεία της ΕΣΥΕ για το 2004, καταδεικνύουν επίσης το πρόβλημα της εντός εργασίας φτώχειας στην Ελλάδα: 32% του φτωχού πληθυσμού είναι εργαζόμενοι (περίπου το 1/3), 27% συνταξιούχοι, 33% λοιποί μη ενεργοί και 8% άνεργοι.

Η Ελλάδα έχει το υψηλότερο ποσοστό φτωχών εργαζομένων (14%) στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27, ενώ παρουσιάζει διαχρονικά περίπου διπλάσιο ποσοστό φτωχών εργαζομένων από ό,τι ο μέσος όρος της ΕΕ-15.

Η φτώχεια των εργαζομένων οφείλεται στα χαμηλά εισοδήματα λόγω αρκετών προβλημάτων που σχετίζονται με την αγορά εργασίας, όπως, η υψηλή ανεργία, η αδυναμία εξεύρεσης πλήρους απασχόλησης και σταθερής απασχόλησης, οι χαμηλοί μισθοί ή παραπέμπει σε μία οικογενειακή δομή που αποτελείται από δύο ή περισσότερα εξαρτώμενα άτομα και ένα μόνο εργαζόμενο. Όλοι αυτοί οι παράγοντες βρίσκονται

στην αφετηρία του προβλήματος των αποκαλούμενων φτωχών εργαζομένων.

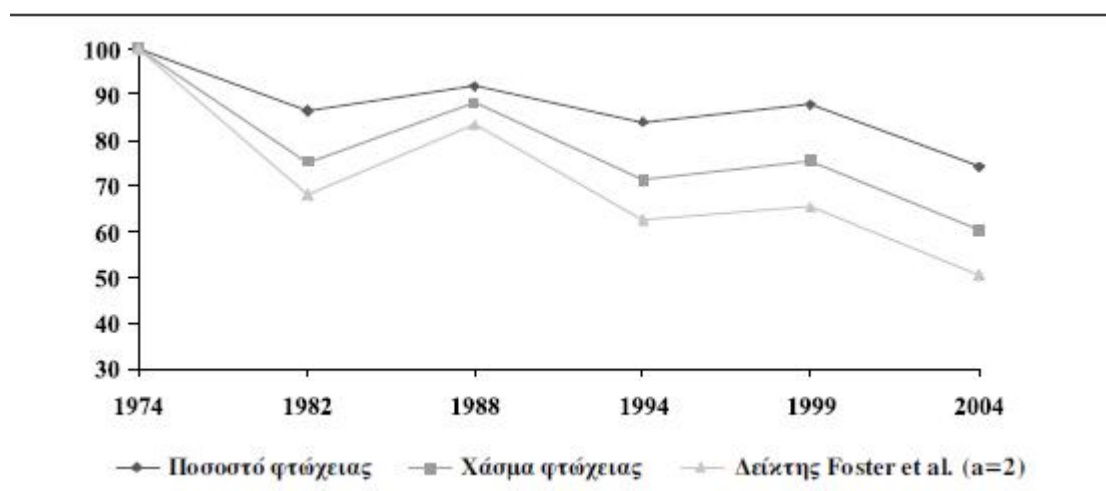
Σύμφωνα με στοιχεία του ΠΑΦ-ΕΑΚ, οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης εμφανίζουν παρόμοια ποσοστά φτώχειας με αυτά των ανέργων γεγονός που θέτει σε αμφισβήτηση την αποτελεσματικότητα, ως προς τη μείωση της φτώχειας, των πολιτικών που προωθούν τις ευέλικτες σχέσεις εργασίας και τη μερική απασχόληση.

1.8 ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ, ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ.

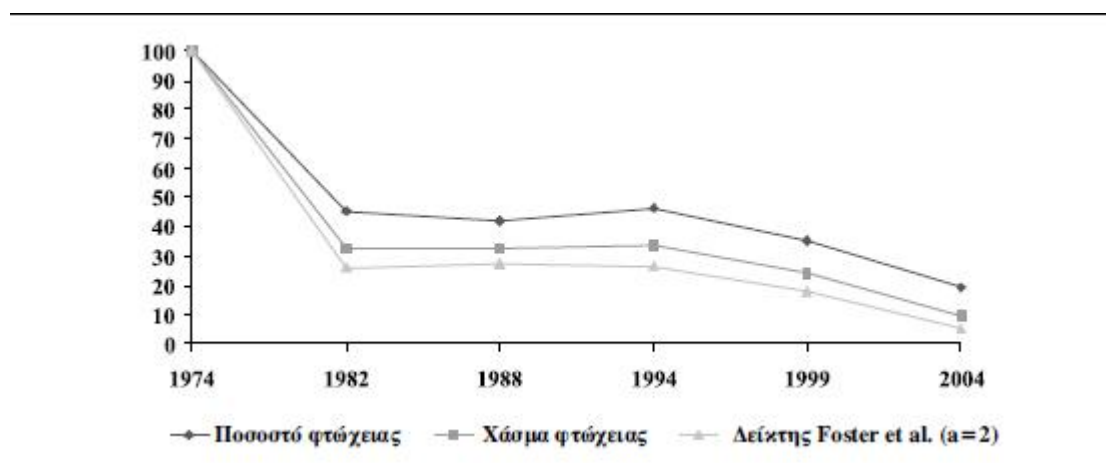
Για τους σκοπούς αυτού του τμήματος της μελέτης χρησιμοποιούνται κυρίως σχετικές γραμμές φτώχειας (60% του διαμέσου της κατανομής της ισοδύναμης καταναλωτικής δαπάνης της αντίστοιχης ΕΟΠ). Με βάση αυτό τον ορισμό, το 2004 το 16,0% του συνόλου του πληθυσμού, δηλαδή περίπου 1,8 εκατομμύρια άτομα, βρισκόταν κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Την ίδια χρονιά, το χάσμα φτώχειας –δηλαδή το ποσό που θα απαιτούνταν για να αυξηθεί η κατανάλωση όλων των φτωχών στο επίπεδο της γραμμής φτώχειας– ως ποσοστό της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης ήταν 2,9%.

Για την εκτίμηση των διαχρονικών μεταβολών της φτώχειας χρησιμοποιούνται ως δείκτες το ποσοστό φτώχειας, το χάσμα φτώχειας και ο δείκτης των Foster κ.ά. ($a=2$), που είναι περισσότερο ευαίσθητος σε ακραίες καταστάσεις φτώχειας, ενώ η γραμμή φτώχειας ορίζεται τόσο σε σχετικούς όσο και σε απόλυτους όρους. Η σχετική γραμμή φτώχειας σε κάθε ΕΟΠ ορίζεται ως το 60% του διαμέσου της κατανομής της ισοδύναμης καταναλωτικής δαπάνης. Για την εξέταση των μεταβολών του επιπέδου φτώχειας σε απόλυτους όρους, η γραμμή φτώχειας της ΕΟΠ του 1998/99 διατηρείται σταθερή σε όρους πραγματικής

αγοραστικής δύναμης, χρησιμοποιώντας τις πληροφορίες του Δείκτη Τιμών Καταναλωτή. Οι αντίστοιχες εκτιμήσεις αυτών των δεικτών για όλες τις ΕΟΠ παρουσιάζονται γραφικά στα Διαγράμματα 1 και 2, αφού προηγουμένως, για λόγους καλύτερης σύγκρισης μεταξύ τους, έχουν αναχθεί σε κοινή βάση (1974=100). Στο πρώτο από αυτά απεικονίζονται οι εκτιμήσεις των μεταβολών της φτώχειας σε σχετικούς όρους και στο δεύτερο οι αντίστοιχες εκτιμήσεις όταν η γραμμή φτώχειας παραμένει σταθερή σε όρους πραγματικής αγοραστικής δύναμης.

Διάγραμμα 1. Διαχρονική μεταβολή δεικτών σχετικής φτώχειας.

Διάγραμμα 2. Διαχρονική μεταβολή δεικτών φτώχειας σε απόλυτους όρους (γραμμή φτώχειας 1999 σε όρους πραγματικής αγοραστικής δύναμης).

Όπως ήταν αναμενόμενο, σε γενικές γραμμές η διαχρονική μεταβολή της σχετικής φτώχειας είναι παρόμοια με αυτή της ανισότητας. Σχεδόν πάντοτε οι καταγραφόμενες μεταβολές είναι πιο έντονες όταν αντί του ποσοστού φτώχειας χρησιμοποιείται το χάσμα φτώχειας και ο δείκτης των Foster κ.ά. ($a=2$). Στα χρόνια μεταξύ του 1974 και του 2004 το ποσοστό φτώχειας μειώνεται κατά 25,9% (από 20,4% του πληθυσμού σε 16,0%), ενώ το χάσμα φτώχειας και ο δείκτης Foster κ.ά. μειώνονται κατά 39,8% και 49,7% αντιστοίχως.

Όπως και στην περίπτωση της ανισότητας, η πολύ σημαντική υποχώρηση της φτώχειας στην εξεταζόμενη περίοδο είναι αποτέλεσμα κυρίως της μείωσής της κατά την υποπερίοδο 1974-1982, κατά την οποία η μείωση των δεικτών είναι μεταξύ -13,5% και -32,1%. Οι μεταβολές είναι λιγότερο θεαματικές στις υπόλοιπες υποπεριόδους και ακολουθούν τις αντίστοιχες μεταβολές στο επίπεδο της συνολικής ανισότητας.

Όταν η γραμμή φτώχειας διατηρείται σταθερή σε όρους πραγματικής αγοραστικής δύναμης, τόσο το ποσοστό και το χάσμα φτώχειας όσο και ο δείκτης των Foster κ.ά. μειώνονται θεαματικά. Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό φτώχειας μειώνεται κατά 80,6%, το χάσμα φτώχειας κατά 90,2%, ενώ ο δείκτης των Foster κ.ά. κατά 94,6%. Το ότι το χάσμα φτώχειας και ο δείκτης των Foster κ.ά. μειώνονται ταχύτερα από το ποσοστό φτώχειας υποδηλώνει το εξής: όχι μόνο οι φτωχοί το 2004 ήταν αναλογικά λιγότεροι απ' ό,τι το 1974, αλλά επιπλέον μειώνεται κατά μέσο όρο τόσο η απόσταση όσων παραμένουν φτωχοί από τη γραμμή φτώχειας όσο και η ανισότητα μεταξύ των φτωχών. Για μία ακόμη φορά, ως συνέπεια της ταχείας αύξησης της μέσης κατανάλωσης σε πραγματικούς όρους κατά την υποπερίοδο 1974-1982 αλλά και της ταυτόχρονης σημαντικής μείωσης της ανισότητας, το σημαντικότερο τμήμα της καταγραφόμενης μείωσης λαμβάνει χώρα κατά

την ίδια υποπερίοδο (σε ποσοστό 55%-75%, ανάλογα με τον χρησιμοποιούμενο δείκτη). Μικρές –και όχι πάντα ξεκάθαρες ως προς την κατεύθυνσή τους– μεταβολές παρατηρούνται την υποπερίοδο 1982-1994, ενώ ουσιαστικές μειώσεις καταγράφονται κατά τις δύο επόμενες υποπεριόδους (1994-1999 και 1999-2004).

Όπως έγινε στην ανάλυση της δομής της ανισότητας, έτσι και για την ανάλυση της δομής της φτώχειας ο πληθυσμός ομαδοποιείται σε ομοιογενείς, μη επικαλυπτόμενες ομάδες με βάση το βαθμό αστικότητας, τον δημογραφικό τύπο του νοικοκυριού, την επαγγελματική κατηγορία και το εκπαιδευτικό επίπεδο του αρχηγού του νοικοκυριού.

Ως δείκτης φτώχειας χρησιμοποιείται ο αθροιστικά διαχωρίσιμος δείκτης των Foster κ.ά.

Τα σχετικά αποτελέσματα για επιλεγμένες πληθυσμιακές ομάδες παρουσιάζονται στον Πίνακα 1. Οι ομάδες που περιλαμβάνονται στον Πίνακα 1 είναι κυρίως ομάδες που συχνά αναφέρονται στον δημόσιο διάλογο ως ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας. Στις πέντε πρώτες στήλες του πίνακα παρουσιάζεται ο σχετικός κίνδυνος φτώχειας της ομάδας, δηλαδή ο λόγος της τιμής του δείκτη φτώχειας της ομάδας διαιρεμένος με την τιμή του δείκτη για ολόκληρο τον πληθυσμό. Στις πέντε τελευταίες στήλες του πίνακα εμφανίζεται η ποσοστιαία συμβολή της κάθε ομάδας στη διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου φτώχειας στη χώρα (δηλαδή ο σχετικός κίνδυνος φτώχειας πολλαπλασιασμένος με την πληθυσμιακή μερίδα της ομάδας). Και οι δύο πληροφορίες είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για τη χάραξη αποτελεσματικών πολιτικών προκειμένου να καταπολεμηθεί η φτώχεια.

Προφανώς ο εντοπισμός ομάδων υψηλού κινδύνου φτώχειας είναι απαραίτητος για τη χάραξη τέτοιων πολιτικών. Όμως συχνά οι ομάδες αυτές μπορεί να είναι πολύ μικρές, και η συμβολή τους στη διαμόρφωση

του συνολικού επιπέδου φτώχειας αμελητέα. Αντίθετα, ομάδες με αρκετά υψηλές αλλά όχι ακραίες τιμές σχετικού κινδύνου φτώχειας μπορεί να έχουν πολύ μεγάλη συνεισφορά στη διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου φτώχειας λόγω της συγκέντρωσης αναλογικά μεγάλου αριθμού μελών του πληθυσμού σ' αυτές.

	Σχετικός κίνδυνος φτώχειας (Ελλάδα: 1,00)						Σταθμισμένη διαμέριση της συνολικής φτώχειας (%)					
	1974	1982	1988	1994	1999	2004	1974	1982	1988	1994	1999	2004
Πλήθυσ μισή Ομάδα	1,92	1,75	1,86	1,88	2,09	2,19	65,5	57,6	53,0	46,8	45,7	44,7
Κατοικοκρασιαστών περιόχόν	4,65	5,28	4,68	3,57	3,19	1,80	7,4	10,0	9,8	13,6	11,5	7,6
Μόνότατα ηλικίας 65 ετών και άνω	2,11	2,61	2,79	2,31	1,78	2,01	9,8	16,4	18,9	20,7	19,1	21,0
Ζευγάρια χωρίς παιδιά πουλάγοντας 65 ετών και άνω	0,88	0,67	0,82	0,62	0,68	0,77	1,7	1,0	2,0	0,9	1,0	1,0
Μέλη οικοκυριών με αργή εργασία	1,74	1,71	1,54	1,32	2,15	2,01	41,0	37,4	26,1	16,4	20,9	13,9
Μέλη οικοκυριών με αργή άεργο	0,73	1,91	1,09	1,92	1,84	1,04	0,7	2,3	1,9	5,2	6,8	2,4
Μέλη οικοκυριών με αργή αυτοαπασχόληση	1,84	1,84	1,75	1,84	1,40	1,59	25,2	30,4	39,3	44,4	39,5	44,2
Μέλη οικοκυριών με αργή που δεν τελειώσει το δημοτικό σχολείο	2,36	2,38	2,77	2,73	3,41	2,93	63,4	47,9	45,8	48,2	34,2	28,1

Πίνακας 1. Επιλεγμένες ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας.

Ορισμένα από τα αποτελέσματα του Πίνακα 1 είναι εντυπωσιακά, ενώ κάποια άλλα έρχονται σε αντίθεση με ισχυρισμούς που

προβάλλονται συχνά στον δημόσιο διάλογο. Σε όλες τις ΕΟΠ ο κίνδυνος φτώχειας των κατοίκων ημιαστικών και κυρίως αγροτικών περιοχών είναι υψηλότερος από τον εθνικό μέσο όρο. Παρά τη σημαντική μείωση της πληθυσμιακής μερίδας των αγροτικών περιοχών στις πρόσφατες ΕΟΠ, το 2004 η συμβολή τους στη διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου φτώχειας ήταν 44,7% – αν και το ποσοστό αυτό είναι αισθητά χαμηλότερο από το αντίστοιχο ποσοστό του 1974 (65,5%).

Επιπροσθέτως, τα αποτελέσματα του Πίνακα 1 δείχνουν ότι ο σχετικός κίνδυνος φτώχειας των ηλικιωμένων ζευγαριών, ιδιαίτερα των ηλικιωμένων ατόμων που μένουν μόνα, ήταν πολύ υψηλός σε όλες τις ΕΟΠ έως το 1999. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ότι η πληθυσμιακή μερίδα των δύο αυτών ομάδων αυξήθηκε ταχύτατα κατά την εξεταζόμενη περίοδο ερμηνεύει το ότι, ενώ η συμβολή τους στη διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου φτώχειας στη δεκαετία του 1970 ήταν κάτω από 20%, στη δεκαετία του 1990 ξεπέρασε το 30%. Οι εκτιμήσεις της επόμενης γραμμής του Πίνακα 1 δείχνουν ότι, αντίθετα με ό,τι συχνά ακούγεται στον δημόσιο διάλογο αλλά και με ό,τι παρατηρείται σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, ο κίνδυνος φτώχειας των μελών μονογονεϊκών νοικοκυριών είναι χαμηλότερος του εθνικού μέσου όρου και η συμβολή τους στη διαμόρφωση της συνολικής φτώχειας πολύ χαμηλή (1,0%).

Σχεδόν πάντα κατά την υπό εξέταση περίοδο, ο κίνδυνος φτώχειας των μελών των νοικοκυριών με αρχηγό αγρότη, άνεργο ή συνταξιούχο ήταν υψηλότερος από τον εθνικό μέσο όρο. Η συμβολή των ομάδων αυτών στη διαμόρφωση της συνολικής φτώχειας εν πολλοίς αντανάκλα τη μεταβολή των πληθυσμιακών τους μεριδίων. Η μείωση της πληθυσμιακής μερίδας των νοικοκυριών με αρχηγό αγρότη οδήγησε στο να μειωθεί η συμβολή της ομάδας στη διαμόρφωση της συνολικής φτώχειας από 41,0% το 1974 σε 13,9% το 2004 (παρά τη σημαντική

άνοδο του σχετικού κινδύνου φτώχειας της ομάδας, σύμφωνα με την ΕΟΠ του 1999). Η ανεργία ήταν αμελητέα κατά τη δεκαετία του 1970 αλλά αυξήθηκε σημαντικά στις δύο επόμενες δεκαετίες. Συνακόλουθα, η συμβολή των μελών των νοικοκυριών με αρχηγό άνεργο στη διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου φτώχειας αυξήθηκε από 0,7% το 1974 σε 6,8% το 1999. Ωστόσο, σημαντική ήταν η μείωση της συμβολής αυτής στην πλέον πρόσφατη ΕΟΠ του 2004/05, καθώς ο σχετικός κίνδυνος για την εν λόγω ομάδα μειώθηκε, παραδόξως, σημαντικά.

Σε όλη τη μεταπολιτευτική περίοδο αυξήθηκε σε μεγάλο ποσοστό η πληθυσμιακή μερίδα των συνταξιούχων στην Ελλάδα. Σαν συνέπεια, η συμβολή των μελών των νοικοκυριών με αρχηγό συνταξιούχο αυξήθηκε από 25,2% το 1974 σε 44,2% το 2004 (παρά την αισθητή πτώση του σχετικού κινδύνου φτώχειας της ομάδας κατά τις δύο πιο πρόσφατες ΕΟΠ). Τέλος, η τελευταία γραμμή του Πίνακα 1 δείχνει ότι σε όλες τις ΕΟΠ τα μέλη νοικοκυριών με αρχηγό άτομο χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου (άτομο που δεν ολοκλήρωσε την πρωτοβάθμια εκπαίδευση) αντιμετώπιζαν κίνδυνο φτώχειας πολύ υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο. Η ουσιαστική βελτίωση του μέσου εκπαιδευτικού επιπέδου κατά την εξεταζόμενη περίοδο είχε ως αποτέλεσμα να μειωθεί σημαντικά η πληθυσμιακή μερίδα της ομάδας μεταξύ των ετών 1974 και 2004 από 26,9% σε 9,2%.

Αντίστοιχη μείωση παρατηρήθηκε και στη συμβολή της ομάδας στη διαμόρφωση της συνολικής φτώχειας, από 63,4% σε 28,1%, αν και η συμβολή αυτή παραμένει πολύ υψηλή.

Πολλές από τις μεταβλητές που χρησιμοποιούνται στον Πίνακα 4 παρουσιάζουν υψηλή συσχέτιση. Για παράδειγμα, πολλοί συνταξιούχοι είναι άτομα μεγάλης ηλικίας, χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου, που διαμένουν μόνοι/-ες σε αγροτικές περιοχές. Επομένως, ένα σημαντικό ερώτημα ως προς τη δομή της φτώχειας είναι το εξής: ποιοι παράγοντες

επηρεάζουν σημαντικά την πιθανότητα ένα μέλος του πληθυσμού να βρεθεί κάτω από τη γραμμή φτώχειας όταν όλοι οι υπόλοιποι παράγοντες παραμένουν σταθεροί – δηλαδή ποιοι είναι οι πραγματικά «πτωχογόνοι» παράγοντες. Το ερώτημα αυτό μπορεί να απαντηθεί χρησιμοποιώντας ένα οικονομετρικό υπόδειγμα τύπου Logit. Το υπόδειγμα αυτό υποθέτει ότι η πιθανότητα που έχει ένα άτομο να βρεθεί κάτω από τη γραμμή φτώχειας είναι τυχαίο γεγονός που εξαρτάται από την ταυτόχρονη επίδραση ορισμένων κοινωνικοοικονομικών και δημογραφικών παραγόντων.

Τα αποτελέσματα των σχετικών εκτιμήσεων παρουσιάζονται για όλες τις ΕΟΠ στον Πίνακα 2. Ως ομάδα αναφοράς για την εκτίμηση του υποδείγματος λαμβάνονται τα μέλη των νοικοκυριών που διαμένουν σε δήμους 10.000 έως 100.000 κατοίκων, αποτελούνται από ένα ζευγάρι με δύο παιδιά έως 18 ετών και ο αρχηγός του νοικοκυριού είναι εργάτης ο οποίος έχει ολοκληρώσει μόνο την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Οι εκτιμήσεις που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2 είναι οι λόγοι πιθανοτήτων (odds ratios) που μετράνε την οριακή επίδραση της μεταβολής ενός χαρακτηριστικού της ομάδας αναφοράς όταν τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά της παραμένουν σταθερά. Πιο συγκεκριμένα, ο αριθμητής του λόγου πιθανοτήτων δίνεται από το πηλίκο της πιθανότητας ενός ατόμου με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά (π.χ. όλα τα χαρακτηριστικά της ομάδας αναφοράς εκτός από ένα) να βρεθεί κάτω από τη γραμμή φτώχειας διά την πιθανότητα να μη βρεθεί κάτω από τη γραμμή φτώχειας. Ο παρονομαστής του λόγου πιθανοτήτων δίνεται από το αντίστοιχο πηλίκο πιθανοτήτων για την ομάδα αναφοράς. Λόγοι πιθανοτήτων μεγαλύτεροι (μικρότεροι) της μονάδας υπονοούν ότι, *ceteris paribus*, μια μεταβολή στο αντίστοιχο χαρακτηριστικό της ομάδας αναφοράς οδηγεί σε αύξηση (μείωση) της πιθανότητας φτώχειας.

Παράγοντας	1974	1982	1988	1994	1999	2004
ΒΑΘΜΟΣ ΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ						
Δήμοι 100.000 κατοίκων και άνω	0,43 **	0,57 **	0,80 *	0,69 **	0,56 **	0,82 **
Ημιαστικές περιοχές	1,17	1,26	1,27	1,71 **	1,21 **	0,92
Αγροτικές περιοχές	1,65 **	1,35 **	1,73 **	1,36 **	1,55 **	1,59 **
ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ						
Ένα άτομο κάτω των 65 ετών	2,29 **	1,71	1,27	0,62	0,80	1,32
Ένα άτομο 65 ετών και άνω	3,14 **	4,65 **	2,76 **	2,15 **	2,83 **	2,62 **
Ζευγάρι χωρίς παιδιά (και οι δύο κάτω των 65 ετών)	0,82	1,20	0,76	0,84	0,95	0,83
Ζευγάρι χωρίς παιδιά (τουλάχιστον ένας 65+ ετών)	2,04 **	3,17 **	2,59 **	1,79 **	1,96 **	2,34 **
Ζευγάρι με ένα παιδί έως 18 ετών	0,92	1,05	0,75	0,78	1,09	0,79
Ζευγάρι με τρία ή περισσότερα παιδιά έως 18 ετών	1,89 **	1,67 **	1,50 *	1,51 *	1,65 **	1,84 **
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	0,91	1,20	0,71	0,78	1,62 *	1,68 *
Άλλα νοικοκυριά	1,36 **	1,65 **	1,18	1,11	1,28 **	1,61 **
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ						
Εργοδότης εκτός αγροτικού τομέα	0,14 **	0,24 **	0,55	0,20 **	0,13 **	0,05 **
Στελέχη και ελεύθ. επαγγελματίες εκτός αγρ. τομέα	0,85 **	2,08	3,33 *	0,59 **	0,33 **	0,09 **
Αυτοαπασχολούμενος εκτός αγροτικού τομέα	0,96	0,87	1,17	0,69 *	0,56 **	0,40 **
Εργαζόμενος στον αγροτικό τομέα	1,52 **	1,42 **	1,62 **	0,81	0,90	0,82 *
Μισθωτός υπάλληλος εκτός αγροτικού τομέα	0,73	0,66 *	0,81	0,50 **	0,21 **	0,29 **
Άνεργος	1,86 *	2,18 *	2,54 **	2,16 **	1,46 **	0,95
Συνταξιούχος	1,80 **	1,47 **	1,61 **	1,05	0,68 **	0,57 **
Άλλη επαγγελματική κατάσταση	1,83 **	1,28	1,95 **	1,10	0,64 **	0,56 **
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ						
Πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	0,06 **	0,16 **	0,09 **	0,18 **	0,38 **	0,32 **
Απολυτήριο λυκείου	0,26 **		0,30 **	0,40 **	0,55 **	0,56 **
Απολυτήριο γυμνασίου	0,50 **	0,40 **	0,77 *	0,60 **	0,89	0,90
Δεν τελείωσε το δημοτικό	1,73 **	1,51 **	1,68 **	2,15 **	1,95 **	1,97 **

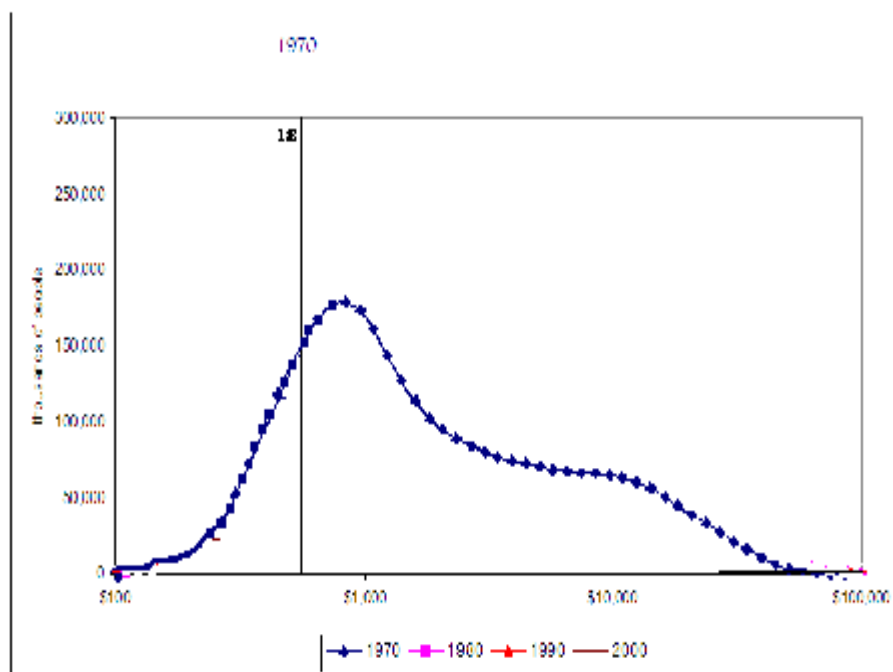
Πίνακας 2. Εκτιμήσεις υποδείγματος Logit για την πιθανότητα φτώχειας (Λόγος πιθανοτήτων – odds ratio).

Σε γενικές γραμμές, τα αποτελέσματα του Πίνακα 2 δεν διαφέρουν ουσιαστικά από αυτά του Πίνακα 1. Η πιθανότητα φτώχειας εμφανίζεται να είναι αρνητικά συνδεδεμένη με το βαθμό αστικότητας του τόπου κατοικίας και, κυρίως, με το εκπαιδευτικό επίπεδο του αρχηγού του νοικοκυριού. Επίσης, σε όλες τις ΕΟΠ η πιθανότητα που έχει ένα άτομο να βρεθεί κάτω από τη γραμμή φτώχειας είναι σημαντικά υψηλότερη σε σχέση με την ομάδα αναφοράς (ζευγάρι με δύο παιδιά) στα ηλικιωμένα άτομα που ζουν σε μονομελή ή διμελή νοικοκυριά και στα νοικοκυριά με πολλά παιδιά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκτιμήσεις του τρίτου τμήματος του Πίνακα 2. Όταν απομονωθεί η επίδραση των άλλων

παραγόντων, η πιθανότητα τα μέλη των νοικοκυριών των οποίων ο αρχηγός είναι εργοδότης εκτός αγροτικού τομέα ή (στις πιο πρόσφατες ΕΟΠ) στέλεχος ή ελεύθερος επαγγελματίας, αυτοαπασχολούμενος ή υπάλληλος εκτός αγροτικού τομέα να βρεθούν κάτω από τη γραμμή φτώχειας είναι στατιστικά σημαντικά μικρότερη από αυτή των νοικοκυριών αναφοράς (μέλη νοικοκυριών με αρχηγό εργάτη εκτός αγροτικού τομέα). Αντίθετα, όταν η επαγγελματική κατηγορία του αρχηγού μεταβληθεί από «εργάτης» (ομάδα αναφοράς) σε «άνεργος» ή (στις παλαιότερες ΕΟΠ) «απασχολούμενος στον αγροτικό τομέα» ή «συνταξιούχος», αυξάνεται σημαντικά η πιθανότητα φτώχειας.

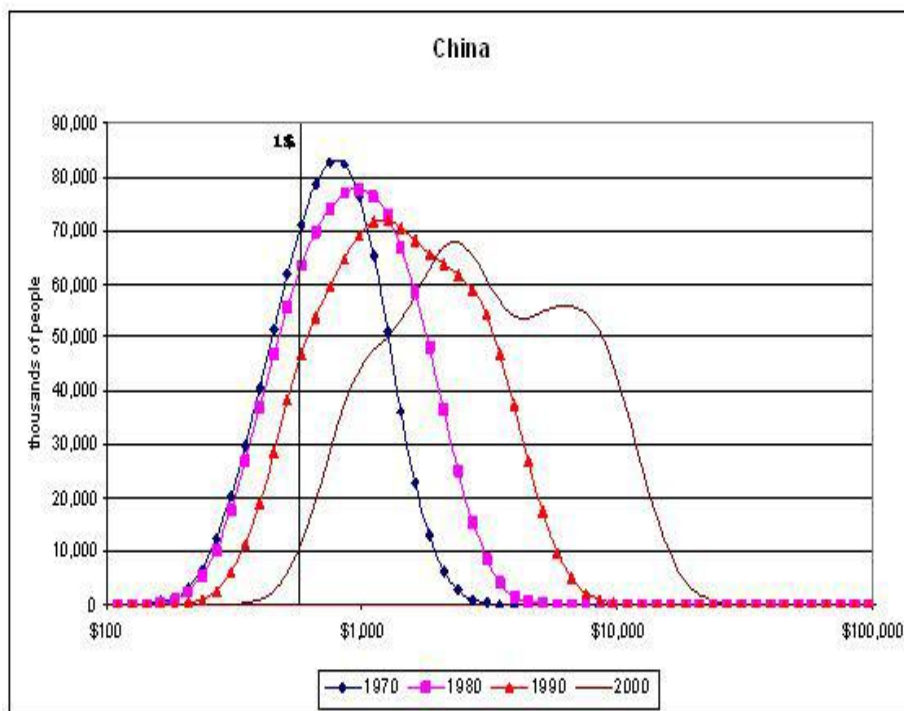
1.9 Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Πως εξελίσσονται λοιπόν τα εισοδήματα μας σε αυτόν τον νεο κόσμο? Ας μπούμε στα βαθιά και ας κοιτάξουμε την κατανομή των εισοδημάτων στον κόσμο κατά το 1970, 80, 90 και 2000:

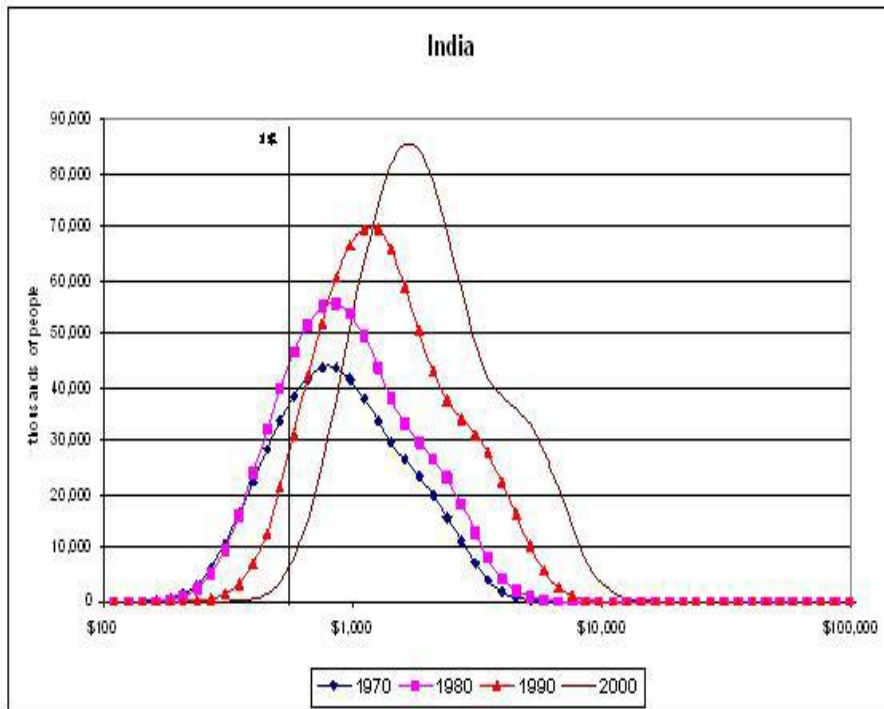

Στον άξονα X έχουμε τα εισοδήματα και στον Y τον αριθμό ανθρώπων που ζουν με αυτά τα εισοδήματα. Η πρόοδος είναι εμφανής! Από το 1970

μέχρι σήμερα τα εισοδήματα όλων των ανθρώπων έχουν αυξηθεί κατά πολύ! Αυτό βεβαίως θα έπρεπε να το περιμένουμε καθώς το παγκόσμιο εισόδημα (ΑΕΠ) έχει αυξηθεί κατά επίσης πάρα πολύ. Ειδικά σε δυο χώρες που μετράμε για περίπου το 1/3 της Υφηλίου είχαμε δραματική πρόοδο: Ινδία και Κινά!

Από το 1980 και μετά βλέπουμε μια πραγματική έκρηξη στα εισοδήματα των Κινέζων, φτωχών και πλούσιων. Τι συνέβη το 1980? Η απάντηση είναι απλή. Το 1976 πεθαίνει ο Μάο και το 1978 ξεκινάμε οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις του Νταγκ Σαο Πινγκ προς την ελεύθερη αγορά...

Και στην Ινδία η εικόνα είναι παρόμοια. Πάρα την μεγάλη αύξηση του πληθυσμού της χώρας (που φαίνεται στην αύξηση της επιφάνειας κάτω από την καμπύλη), όλοι οι Ινδοί έχουν γίνει πολύ πιο πλούσιοι τα τελευταία 20 χρόνια!

Τι συμβαίνει όμως αλήθεια με τους φτωχούς? Γιατί υπάρχουν ακόμη αναλυτές που μιλούν για άνοδο της φτώχειας? Ας ξεκινήσουμε με έναν βασικό διαχωρισμό. Η έννοια της φτώχειας επιδέχεται δυο ορισμών:

A) **Απόλυτη φτώχεια** είναι το ποσοστό του πληθυσμού που ζει με λιγότερο από X ευρώ (ή δολάρια) την ημέρα. Η δημοφιλέστερη στατιστική του είδους, είναι το ποσοστό του πληθυσμού που ζει με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα, σε τιμές του 1985. Είναι βεβαία προφανές ότι αυτό το όριο είναι αυθαίρετο, αλλά ας το δεχτούμε σαν ένα μετρώ σύγκρισης. Είναι πάντως σίγουρο, σε κάθε περίπτωση και για όλους τους ερευνητές ότι το ιδανικό ποσοστό απολυτής φτώχειας είναι 0%. Ούτε 2%, ούτε 5%, αλλά 0!

Β) **Σχετική φτώχεια**, ορίζεται σαν το μέρος του πληθυσμού που έχει εισόδημα χαμηλότερα από ένα ορισμένο ποσοστό του μέσου εισοδήματος στην χώρα (συνήθως 50%). Για παράδειγμα, αν το μέσο εισόδημα σε μια χώρα είναι 1000 ευρώ, ο δείκτης σχετικής φτώχειας θα είναι όσος με το ποσοστό των ανθρώπων που έχουν εισόδημα χαμηλότερο από 500 ευρώ. Ο δείκτης της σχετικής φτώχειας χρησιμοποιείται αρκετά συχνά αλλά παρεξηγείται σχεδόν κάθε φορά που παρουσιάζεται στα ΜΜΕ. Για παράδειγμα ότι μια χώρα έχει μεγαλύτερο δείκτη σχετικής φτώχειας από μια άλλη δεν σημαίνει ότι έχει πραγματικά περισσότερους φτωχούς, σημαίνει μόνο ότι έχει μεγαλύτερες ανισότητες! Αλλά οι “φτωχοί” της χώρας με την μεγάλη ανισότητα μπορεί να ήταν πλούσιοι στην άλλη χώρα.

Πρέπει να κάνουμε ξεκάθαρη λοιπόν την εξής διαπίστωση. Το ιδανικό μέγεθος της σχετικής φτώχειας δεν είναι 0%, για πολλούς λόγους.

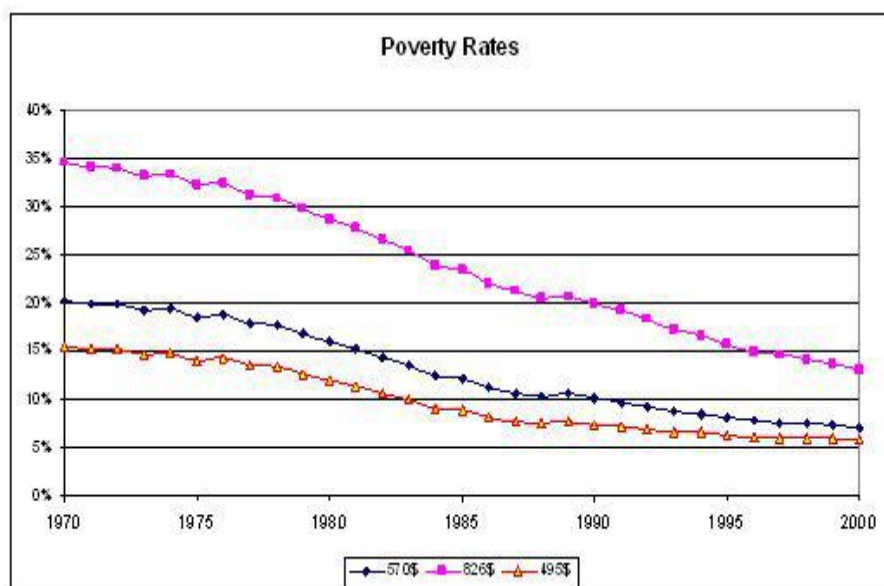
- Φιλοσοφική βάση έχει πιθανώς η *ισότητα ευκαιριών*, λέγοντας ότι οι άνθρωποι θα έπρεπε να ξεκινούν τις ζωές τους με τα ίδια εφόδια για να μιλάμε για έναν δίκαιο κόσμο. Αυτό όμως δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι έχει νόημα η ισότητα αποτελέσματος, ας πούμε ότι όλοι πρέπει να έχουμε το ίδιο εισόδημα. Έτσι αν φανταστούμε δυο δίδυμους, γεννημένους στην ίδια χώρα, με τους ίδιους γονείς, εκπαίδευση κτλ που ο ένας όμως διάλεξε να δουλεύει σε τράπεζα στο Λονδίνο και ο άλλος προτίμησε να διδάσκει γιόγκα στην Ινδία, θα έχουμε μια μεγάλη ανισότητα αποτελέσματος μεταξύ τους. Αλλά ουδείς μπορεί να θεωρήσει αυτήν την ανισότητα κακή, μια και ήταν *προσωπική επιλογή των ατόμων*. Αυτό δεν σημαίνει βεβαία ότι κάθε ανισότητα είναι καλή, σημαίνει όμως ότι πριν κριτικάρουμε μια ανισότητα πρέπει να ερευνούμε τα αίτια της.

- Για πρακτικούς λόγους, επίσης δεν ξέρουμε πάντα ποια είναι η ιδανική ανισότητα. Να θυμίσουμε για παράδειγμα έναν επιφανή

θεωρητικό της ισότητας, τον Ρος, που λέει ότι «ανισότητα θα γίνεται αποδέκτη μόνο αν είναι προς όφελος των πιο αδυνάμων». Αυτό μεταφράζεται στον πραγματικό κόσμο με σαφή τρόπο. Για παράδειγμα, όταν έχουμε επιλογή μεταξύ των εξής δυο πιθανών καταστάσεων για μια χώρα δέκα ατόμων:

I) 5 άνθρωποι ζουν με 2.000 ευρώ και 5 με 4.000 ευρώ
ή II) 5 άνθρωποι ζουν με 500 ευρώ και 5 με 999 ευρώ
Ο Ρος (και κάθε λογικό άτομο) θα διάλεγε πάντα τον πρώτο κόσμο, πάρα το γεγονός ότι έχει «σχετική φτώχεια» 50% ενώ ο δεύτερος 0% ! Δέχομαι ότι δεν έχουν διαβάσει όλοι Ρος, και ίσως προτιμούν τον δεύτερο κόσμο. Αλλά τότε θα πρέπει να τους γίνεται σαφές, ότι οι φτωχοί σιχαίνονται τους πλούσιους περισσότερο απτοί αγαπούν τον εαυτό τους! Αυτό προφανώς επειδή προτιμούν να είναι φτωχοί με κανονικούς συμπολίτες, πάρα πλούσιοι με άπλυτους συμπολίτες...

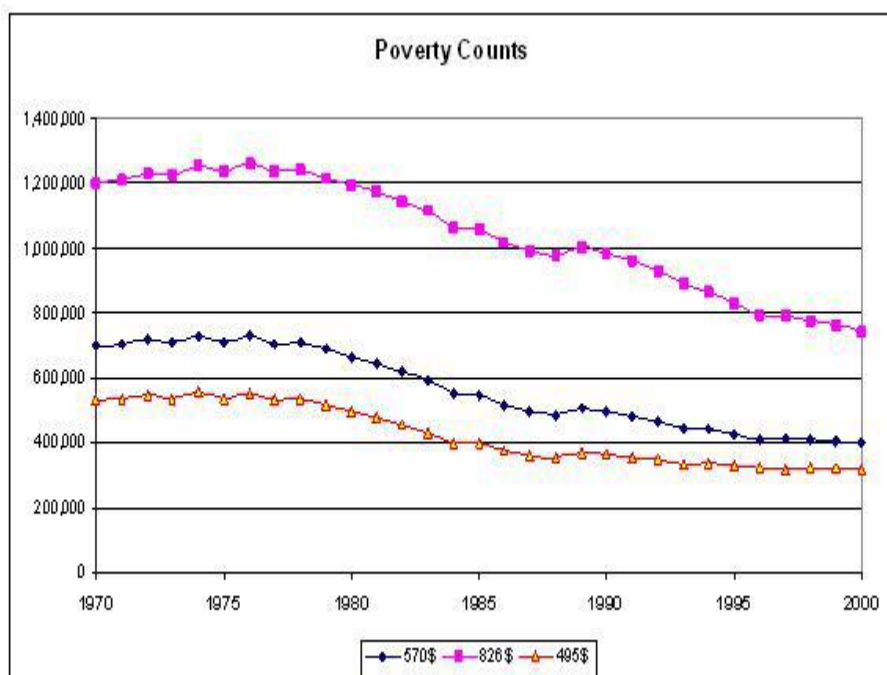
Τώρα που έχουμε γίνει λίγο σοφότεροι, ας ρίξουμε και μια μάτια στα στοιχεία για την απόλυτη φτώχεια.

Εδώ έχουμε την εξέλιξη της απολυτής φτώχειας στον κόσμο, χρησιμοποιώντας το όριο του 1 δολαρίου την ημέρα, προσαρμοσμένο σε σημερινές τιμές, που αντιστοιχεί σε 495 \$ τον χρόνο. Χρησιμοποιούμε

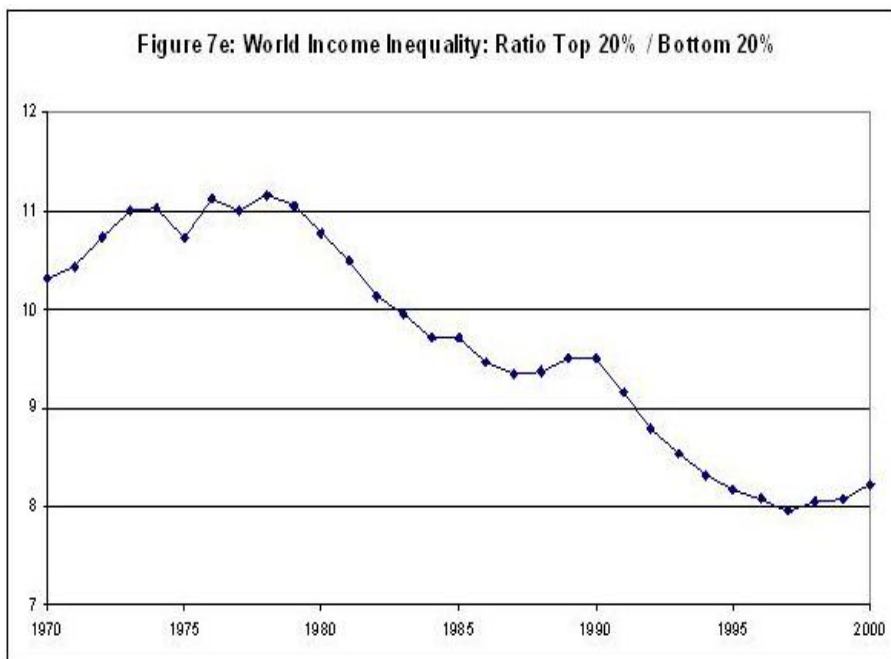

και αλλά δυο όρια, των 570 και 826 δολαρίων τον χρόνο. Η πρόοδος είναι για μια ακόμη φορά, εξόφθαλμα ταχύτατη! Το ποσοστό των φτωχών (1 δολάριο) έχει πέσει κατά ένα τρίτο! Μάλιστα αν γυρίσετε στις παραστάσεις πιο πάνω με τις κατανομές εισοδήματος, θα δείτε μια καθετή γραμμή να σημειώνει το εισόδημα των 495 \$. Θα προσέξετε λοιπόν, ότι στην Κινά π.χ., το ποσοστό των φτωχών (δηλαδή οι άνθρωποι αριστερά της γραμμής) έχει σχεδόν εξαλείφει! Παρομοίως στην Ινδία. Γιατί γκρινιάζουν λοιπόν τόσοι άνθρωποι? Ένας λόγος είναι ότι ενώ τα ποσοστά πέφτουν ταχύτατα, ο αριθμός των φτωχών δεν μπορεί να πέσει τόσο γρήγορα καθώς είναι γνωστό ότι οι φτωχές χώρες πάσχουν από υπογεννητικότητα. Πάντως και σε αυτήν την περίπτωση η πρόοδος είναι εμφανής!

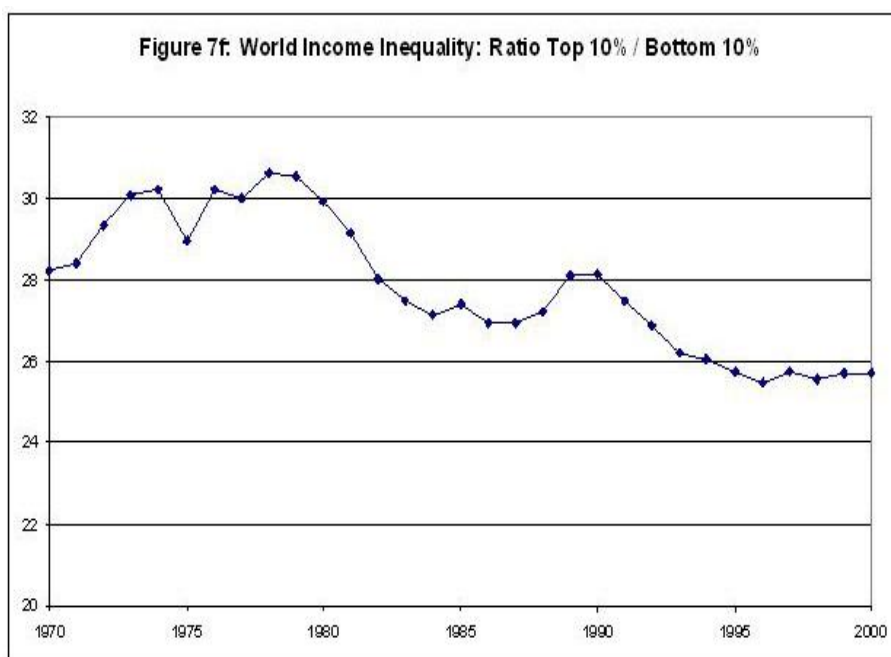

Ο αριθμός των φτωχών πέφτει μακροπρόθεσμα, με όποιο απολυτό κριτήριο και αν τους ονομάσουμε φτωχούς! Ας ξαναχτενίσουμε άδω ότι η πτώση της απολυτής φτώχειας δεν είναι αυτονόητη. Για πολλές χιλιετίες η απόλυτη φτώχεια ανέβαινε και έπεφτε, ανάλογα με τις διαθέσιμες βασιλιάδων, έχθρων, του καιρού κτλ Είναι μεγάλη κατάκτηση, αρχικά του δυτικού πολιτισμού και κατόπιν του πλανήτη ότι μπορούμε

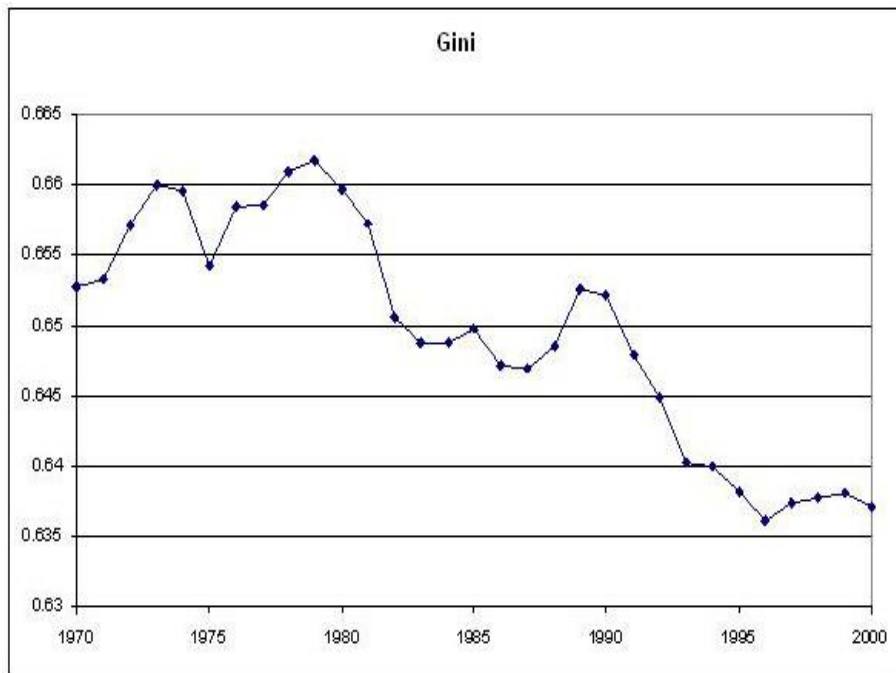
να έχουμε συνεχή και μακροχρόνια πτώση της απολυτής φτώχειας. Τι γίνεται με την σχετική φτώχεια και τις ανισότητες? Άδω υπάρχουν πάρα πολλοί δείκτες, που δείχνουν όμως περίπου την ίδια εικόνα.

Η ανισότητα ως σχέση μεταξύ του εισοδήματος του κατωτέρου 20% με το υψηλότερο 20% του παγκοσμίου πληθυσμού.

Και ως σχέση του κατωτέρου 10% με το ανώτερο 10% του πληθυσμού.

Ο δείκτης Gini που μετράει τις γενικές ανισότητες.

Βλέπουμε λοιπόν και από τους τρεις δείκτες ότι και οι ανισότητες μακροπρόθεσμα πέφτουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ.

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Οι κοινωνικές ανισότητες αποτελούν μια διαχρονική σταθερά στο ιστορικό συνεχές των κοινωνιών. Ωστόσο, όταν αυτές συνδέονται ειδικότερα με το ζήτημα της εκπαίδευσης και της απασχόλησης επηρεάζουν δραστικά την κοινωνική συνοχή, την ανάπτυξη και την ευημερία σε μια εποχή όπου η ευρωπαϊκή ατζέντα στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης έχει αναδείξει την εκπαίδευση σε βασικό μοχλό της ανταγωνιστικότητας των οικονομιών, καθώς και σε καταλυτικό παράγοντα ενίσχυσης της απασχόλησης. Παρ' όλα αυτά, η πρόκληση μιας ρεαλιστικής πολιτικής σύνδεσης της εκπαίδευσης με την απασχόληση παραμένει ένα από τα πιο επείγοντα ζητήματα στην εκπαιδευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) σε μια περίοδο όπου οι θέσεις εργασίας συρρικνώνονται, οι κατακτήσεις του κράτους πρόνοιας κατεδαφίζονται και οι εργασιακές σχέσεις μεταλλάσσονται από προϊόν συλλογικών διαπραγματεύσεων και διαβουλεύσεων σε ατομική υπόθεση διευθέτησης των όρων εργασίας. Η κρισιμότητα του ζητήματος έγκειται στο ότι ολοένα και περισσότερο διογκώνεται η ανεργία των νέων και ειδικότερα των πτυχιούχων και των υπερεκπαιδευμένων (overqualified) νέων, σε μια συγκυρία κατά την οποία, κατά κοινή ομολογία, η αμάθεια πλήττει την εκπαίδευση, ενώ οι πτυχιούχοι του εκπαιδευτικού συστήματος είτε υποαπασχολούνται, είτε ετεροαπασχολούνται, είτε είναι άνεργοι, ενώ το διευρυνόμενο ελαστικό καθεστώς εργασιακών σχέσεων ακυρώνει στην πράξη την αξία των πτυχίων και των διπλωμάτων.

2.2 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.

Η θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και ο οικονομικά χρηστικός στόχος της θα ανοίξουν το δρόμο για πολυαριθμότητες, εκτεταμένες και μακρόχρονες έρευνες με στόχο να διαπιστωθεί εάν και με ποιους το σχολείο προσφέρει ή όχι ίσες ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές. Κλασσικές ανάμεσα στις έρευνες αυτές και πολυσυζητημένες στη διεθνή βιβλιογραφία είναι η λεγόμενη "Εκθεση" του James Coleman (1966), η μελέτη με τον τίτλο "Ανισότητα" του Christopher Jenks (1973) και η έρευνα των Peter Blau και Otis Duncan (1967) για την κοινωνική κινητικότητα στις ΗΠΑ.

Ο James Coleman και οι συνεργάτες του συνέλεξαν και επεξεργάστηκαν πολύ μεγάλο αριθμό δεδομένων. Μελέτησαν στατιστικά 4000 σχολεία σε ολόκληρη τη χώρα και συνέλεξαν δεδομένα με ερωτηματολόγια από περίπου 645000 μαθητές. Τα στοιχεία που συνέλεξαν για τα σχολεία αφορούσαν το είδος του σχολείου, τη χωρητικότητα και την ποιότητα των κτιρίων, τον τεχνικό εξοπλισμό και τα οπτικοακουστικά μέσα που διέθετε το κάθε σχολείο, επίσης τον αριθμό των διδασκόντων κατά σχολείο, τα πτυχία και την ειδίκευσή τους και τέλος τις δημόσιες δαπάνες πάλι κατά σχολείο. Τα στοιχεία που συνέλεξαν για τους μαθητές αφορούσαν τη σχολική τους επίδοση, την κοινωνική και οικονομική οικογενειακή τους προέλευση, το μορφωτικό επίπεδο των γονέων, τις προσδοκίες των μαθητών για το σχολικό μέλλον και τη διάθεσή τους να παραμείνουν ή όχι στο σχολείο μετά το τέλος της υποχρεωτικής φοίτησης.

Η "Εκθεση" του James Coleman και κυρίως τα πολυσυζητημένα συμπεράσματά της, σύμφωνα με τα οποία η άνιση κρατική προσφορά σε εκπαιδευτικά αγαθά σε φαίνεται να επιδρά καθοριστικά στην άνιση σχολική επίδοση των μαθητών, ενώ αντίθετα η οικογενειακή προέλευση

και το μορφωτικό περιβάλλον εμφανίζονται ως παράγοντες που σχετίζονται πολύ στενότερα με τη σχολική επίδοση, οδήγησαν σε γνωστικές κατακτήσεις :

- Η ισότητα στην εκπαίδευση δεν μπορεί να επιτευχθεί με διορθωτικές παρεμβάσεις σε ένα μόνο θεσμικό σημείο.
- Έστρεψαν την προσοχή των μελετητών σ' εκείνα τα γενεσιουργά αίτια της ανισότητας, που βρίσκονται πέρα από την ίση προσφορά των ίδιων εκπαιδευτικών ευκαιριών.
- Αμφισβητήθηκε ο όρος "ισότητα ευκαιριών". Ισότητα ευκαιριών σημαίνει τυπική ισότητα : προσφορά ίσων δυνατοτήτων σε μέλη των διάφορων κοινωνικών ομάδων, που είναι πολύ άνισα προετοιμασμένα από το οικογενειακό τους περιβάλλον για να εκμεταλλευτούν τις προσφερόμενες ευκαιρίες.
- Διαπιστώθηκε ότι ουσιαστικές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα δεν μπορούν να γίνουν, όταν διορθώνονται μόνο οι εξωτερικές και φανερές ελλείψεις των σχολείων, όπως είναι ο ανεπαρκής αριθμός αιθουσών ή των διδασκόντων.

Η "**Ανισότητα**" του Christopher Jenks (1973) δεν είναι πρωτότυπη έρευνα, αλλά περίπλοκη επεξεργασία πλήθους δεδομένων από πολυάριθμες έρευνες, που είχαν δημοσιευτεί ως το 1970, για την εκπαίδευση και την κοινωνική ανισότητα στις ΗΠΑ.

Τα κυριότερα συμπεράσματα της ανισότητας είναι τα ακόλουθα :

- Η ανισότητα στον καταμερισμό των κρατικών δαπανών για την εκπαίδευση των πολιτών δεν εξηγεί τη διαφορετική σχολική επίδοση των ατόμων. Η αύξηση των δαπανών δε θα μειώσει τις διαφορές στη σχολική επίδοση.
- Το σχολείο δρα ελάχιστα στην ανάπτυξη γνωστικών δεξιοτήτων που καθορίζουν τη σχολική επιτυχία, εκτός από το δημοτικό σχολείο που επιδρά αρκετά και κυρίως σε μαθητές από φτωχούς γονείς.

- Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας δεν επηρεάζει την επιτυχία στις δοκιμασίες νοημοσύνης.
- Οι δοκιμασίες νοημοσύνης, ως κριτήριο της σχολικής επίδοσης, ευνοούν τους μαθητές από μέσα και ανώτερα κοινωνικά στρώματα.
- Οι γνωστικές ικανότητες επηρεάζουν την πιθανότητα πετυχημένης σχολικής καριέρας.
- Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας επηρεάζει τη διάρκεια των σπουδών, άρα τις πιθανότητες απόκτησης διπλωμάτων με υψηλή οικονομική απόδοση.
- Η διάρκεια των σπουδών επηρεάζει την επαγγελματική επιτυχία.
- Η επαγγελματική επιτυχία εξαρτάται ως προς το μισό από την οικογενειακή προέλευση, την επίδοση στις δοκιμασίες νοημοσύνης και τα πτυχία. Το άλλο μισό της πιθανότητας για επαγγελματική επιτυχία μένει στατιστικά ανεξήγητο και θα πρέπει να οφείλεται στην "τύχη".
- Η οικονομική επιτυχία δεν εξηγείται επαρκώς από την οικογενειακή προέλευση, ούτε από την επίδοση στο σχολείο, ούτε από την επαγγελματική επιτυχία. Ένα μέρος της διαφοράς των εισοδημάτων θα πρέπει να οφείλεται στην "τύχη".

Στις κοινωνίες όπου γενικεύεται το σχολείο, όπου η είσοδος στην αγορά της εργασίας δε γίνεται πια με τη μαθητεία στη δουλειά, αλλά περνάει για όλους ανεξαιρέτως από κάποιου είδους θεσμοθετημένη εκπαίδευση, και όπου η γενίκευση της εκπαίδευσης στηρίζεται στις αρχές της αξιοκρατίας, που επιβάλλουν τη δωρεάν φοίτηση και την προσφορά ίσων ευκαιριών, διαπιστώθηκε ότι η σχολική αποτυχία δεν είναι πρόβλημα της ψυχολογίας.

Οι πολυάριθμες έρευνες σε όλες τις βιομηχανικές δυτικές χώρες διαπιστώνουν το ίδιο φαινόμενο : η κοινωνική προέλευση ενός ατόμου αποτελεί τον κατεξοχήν παράγοντα που αποφασίζει για την εκπαιδευτική του εξέλιξη. Το φαινόμενο δε διαπιστώθηκε εύκολα ούτε γρήγορα,

κυρίως επειδή αρχικά η προσοχή των ερευνητών ήταν στραμμένη στις ατομικές διαφορές των ικανοτήτων, καθώς προκαθόριζε τον προβληματισμό τους η εκ των προτέρων πίστη στην ατομική έφεση για γράμματα σαν το κύριο αίτιο της σχολικής επίδοσης. Κάθε φορά ωστόσο που δίπλα σε κάθε μια από τις μεταβλητές της σχολικής επίδοσης, όπως η καθυστέρηση στην κανονική φοίτηση, η βαθμολογία, η επιτυχία σε διαγωνίσματα ή εξετάσεις, έμπαινε και μπαίνει η κοινωνική κατηγορία στην οποία ανήκει η οικογένεια των μαθητών, οι στατιστικοί πίνακες αποχτούσαν και αποχτούν εντυπωσιακή εικόνα εξελικτικής αναλογίας με την ιεραρχική κλίμακα των κοινωνικών κατηγοριών.

2.3 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

Η εκπαίδευση, ως χάραξη και άσκηση της εκπαιδευτικής πολιτικής μέσω του σχολείου, επιτελεί το πολυδιάστατο έργο της κοινωνικοποίησης και της κοινωνικής ενσωμάτωσης, προς τη κατεύθυνση της διατήρησης της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης. Τα σχολεία, μέσα στο πλέγμα της γενικότερης κοινωνικής δομής, επιδιώκουν να αναπαράγουν το κοινωνικό σύστημα, αλλά ταυτόχρονα προκαλούν αντιφάσεις, καθώς οι κοινωνικές ανισότητες μπορεί ακόμη και να δημιουργούνται στο χώρο του σχολείου και όχι απλώς να αναπαράγονται (Olson, 1981). Οι εκπαιδευτικές ανισότητες αναδύονται στο χώρο του σχολείου σε συνάρτηση με τους εξής παράγοντες: την κοινωνική ανισότητα, που δημιουργείται εξαιτίας των ποικίλων μορφών οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής διάκρισης σε βάρος των οικονομικά ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, οι αξίες, οι αντιλήψεις που παρατηρούνται μεταξύ αυτών των στρωμάτων δεν είναι η αιτία, αλλά το αποτέλεσμα της

οικονομικής και της πολιτικής τους αδυναμίας καθώς και των δυσκολιών και στερήσεων που συνδέονται με αυτές· τη διαφοροποίηση στην κουλτούρα, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο οικογενειακό περιβάλλον, και την αποτυχία του σχολείου να οδηγήσει σε αποτελεσματική ένταξη, με αποτέλεσμα την ελλιπή ανάπτυξη των ψυχολογικών, κοινωνικών και νοητικών χαρακτηριστικών του ατόμου.

τη γεωγραφική διαφοροποίηση σε συνδυασμό με τα ιδιαίτερα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των τοπικών κοινωνιών. Οι εκπαιδευτικές διαφορές μεταξύ περιοχών εκδηλώνονται σε συνάρτηση με ποικίλες μορφές εκπαιδευτικής ανισότητας· τη διάκριση των φύλων: σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές και κοινωνικά στρώματα οι άνδρες έχουν αναλογικά μεγαλύτερες πιθανότητες να τελειώσουν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και να φοιτήσουν σε ανώτατες σχολές σε σχέση με τις γυναίκες. Επίσης, σημαντικές ανισότητες παρατηρούνται σε ό,τι αφορά την κατάληψη θέσεων υψηλού κύρους / status· την πρόσβαση στην κοινωνία της πληροφορίας και την αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών. Οι τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας (ICT) τις τελευταίες δεκαετίες έχουν δημιουργήσει μία «επανάσταση», σε όλο το κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο δραστηριοτήτων σε παγκόσμιο επίπεδο, ως καθοριστικός παράγοντας διαμόρφωσης των οικονομικών και αναπτυξιακών δεδομένων της σύγχρονης κοινωνίας.

Η είσοδος των τεχνολογιών αυτών στην εκπαίδευση διαμορφώνει νέες συνθήκες στον τρόπο μεταβίβασης της γνώσης, στη σχέση δασκάλου μαθητή, στο περιεχόμενο διδασκαλίας και στη σχέση θεωρίας και πράξης. Δημιουργούνται σήμερα νέες μορφές εκπαιδευτικής ανισότητας, που σχετίζονται κυρίως με το λεγόμενο ψηφιακό χάσμα (digital gap, digital divide) τόσο μεταξύ ατόμων όσο και μεταξύ των χωρών·

την υπερίσχυση του οικονομικού κεφαλαίου έναντι του πολιτικού. Διεθνείς οργανισμοί και φορείς τα οποία παρακολουθούν και εκφράζουν το διεθνοποιημένο οικονομικό κεφάλαιο (π.χ. ΟΟΣΑ, Παγκόσμια Τράπεζα, Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου κ.ά.), στο πλαίσιο της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας προωθούν πολιτικές για καλύτερη επίδοση-απόδοση των κεφαλαίων μέσω της μείωσης του κοινωνικού κράτους (ιδιωτικοποιήσεις) και της προώθησης καινοτομιών. Στις πολιτικές αυτές εντάσσονται και τα εκπαιδευτικά συστήματα τα οποία προωθούνται και από την Ευρωπαϊκή Ένωση στο πλαίσιο του παγκόσμιου οικονομικού ανταγωνισμού (σύνδεση της εκπαίδευσης με τις βιομηχανίες / αγορά) μέσω ευέλικτων μορφών εκπαίδευσης.

Ωστόσο, ο προσδιορισμός των αιτιών της σχολικής επιτυχίας/αποτυχίας δεν είναι ολοκληρωμένος από τη στιγμή που αγνοείται το ίδιο το σχολείο. Ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του σχολείου καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται φαινόμενα όπως η άνιση κατανομή στους μαθητές συγκεκριμένων μορφών πολιτισμικού κεφαλαίου, τα διαφορετικά τους ενδιαφέροντα και επιδιώξεις και γενικότερα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς τους έχουν καθοριστική σημασία. Η αδυναμία του σχολείου να βοηθήσει τους μαθητές και μαθήτριες να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις όποιες δυσκολίες και εμπόδια συναντούν στη μόρφωση είναι καθοριστικής σημασίας.

Μια ακόμη από τις αιτίες που συμβάλλουν καθοριστικά στη διαίωνηση και ενίσχυση ακόμη των ανισοτήτων στο σχολείο είναι η χαμηλή ποιότητα της δημόσιας εκπαίδευσης, που υποχρεώνει τους μαθητές να παρακολουθούν μαθήματα σε ακατάλληλα και ακαλαίσθητα κτίρια, χωρίς τις στοιχειώδεις προδιαγραφές σε εξοπλισμό και διδακτικά μέσα, με πληθωρικά τμήματα και διπλή βάρδια λειτουργίας, χωρίς επαρκείς λειτουργικές δαπάνες.

Σημαντικός, επίσης, σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων, είναι ο ρόλος των ίδιων των εκπαιδευτικών. Η επαρκής αρχική εκπαίδευση, η συστηματική αρχική και ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση, η οικονομική αυτάρκεια, η εξασφάλιση καλών όρων και συνθηκών εργασίας είναι παράγοντες που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού τους έργου. Τα ζητήματα αυτά εξετάζονται στη δεύτερη ενότητα του Συνεδρίου από τις αντίστοιχες ομάδες εργασίας.

2.4 ΜΟΡΦΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ

Οι εκπαιδευτικές ανισότητες εκδηλώνονται σε σχέση με διάφορες παραμέτρους και κατά ποικίλους τρόπους, με αποτέλεσμα να επηρεάζονται καθοριστικά τα επιτεύγματα των μαθητών/μαθητριών και η γενικότερη εκπαιδευτική τους πορεία. Σημειώνουμε στη συνέχεια κάποια βασικά στοιχεία.

Η μη εγγραφή στο σχολείο: Στα πιο υποβαθμισμένα κοινωνικά στρώματα και στις κοινωνικές ομάδες που ωθούνται στην περιθωριοποίηση και τον κοινωνικό αποκλεισμό (μειονότητες, μετανάστες κ.λπ.) παρατηρούνται περιπτώσεις μη εγγραφής παιδιών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Η πρόωπη εγκατάλειψη του σχολείου (μαθητική διαρροή) και ο οργανικός και λειτουργικός αναλφαβητισμός: Τα στατιστικά στοιχεία δείχνουν σοβαρά ποσοστά μαθητικής διαρροής πριν την ολοκλήρωση της 9χρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης καθώς και οργανικού και λειτουργικού αναλφαβητισμού. Οι σχετικές έρευνες επιβεβαιώνουν σταθερά τη συσχέτιση αυτών των φαινομένων με το όλο πλέγμα των κοινωνικο-οικονομικών και μορφωτικών ανισοτήτων.

Τα κίνητρα μάθησης: Οι μαθητές/μαθήτριες με προέλευση από τα πιο χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα δεν βοηθούνται κατάλληλα από το εκπαιδευτικό σύστημα, ώστε να αναπτύξουν ισχυρά κίνητρα σε σχέση με τη μάθηση. Καθώς βιώνουν ποικίλες καταστάσεις σχολικής αποτυχίας, εύκολα απογοητεύονται και παύουν να διεκδικούν το δικαίωμά τους στη μάθηση και τη σχολική επιτυχία.

Η επίδοση: Ένα άλλο σημείο διαφοροποίησης μεταξύ των παιδιών διάφορων κοινωνικών στρωμάτων αφορά την επίδοση στο σχολείο. Οι μαθητές/μαθήτριες που προέρχονται από τα πιο υποβαθμισμένα κοινωνικά στρώματα παρουσιάζουν στατιστικά χαμηλότερη επίδοση σε σύγκριση με μαθητές/μαθήτριες από μεσαία ή ανώτερα κοινωνικά στρώματα, πολύ περισσότερο όταν χρησιμοποιούνται καθαρά «ακαδημαϊκά» κριτήρια.

Η φοίτηση σε διαφορετικούς τύπους σχολείου: Με την έναρξη της επιλεκτικής λειτουργία του σχολείου, οι μαθητές / μαθήτριες κατατάσσονται σε διαφορετικούς τύπους σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που είναι διαφορετικά ιεραρχημένοι από την κοινωνία. Στους τύπους σχολείου που έχουν ακαδημαϊκό προσανατολισμό εγγράφονται σε μεγαλύτερη αναλογία μαθητές/μαθήτριες που προέρχονται από τα πιο προνομιούχα κοινωνικά στρώματα, εξασφαλίζοντας έτσι την πρόσβαση σε πανεπιστημιακές σπουδές. Οι ανισότητες αυξάνονται όταν η επιλεκτική λειτουργία ξεκινά πρώιμα.. Στην περίπτωση της χώρας μας αυτή η διαφοροποίηση συμβαίνει μετά την αποφοίτηση από το Γυμνάσιο, με την έναρξη του διπλού εκπαιδευτικού δικτύου (Ενιαίο Λύκειο και ΤΕΕ).

Τριτοβάθμιες σπουδές / μεταπτυχιακά: Παρόμοια διαφοροποίηση έχει παρατηρηθεί και στην εισαγωγή στα πανεπιστήμια. Αν και στη μεταπολεμική περίοδο είχε αυξηθεί ο αριθμός των πανεπιστημιακών σπουδαστών οι οποίοι προέρχονται από τα πιο υποβαθμισμένα κοινωνικά

στρώματα, τις τελευταίες δεκαετίες επιτείνονται οι διακρίσεις ανάμεσα σε εκείνους που ακολουθούν σύγχρονες σπουδές και εξειδικεύσεις, μεταπτυχιακές σπουδές. Ένας από τους πιο σημαντικούς λόγους είναι η μεγάλη διάρκεια των σπουδών και η αντίστοιχη οικονομική επιβάρυνση.

Ο δημόσιος χαρακτήρας της εκπαίδευσης / οι τάσεις ιδιωτικοποίησης. Οι μορφές διάκρισης ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό, σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση είναι καθοριστικής σημασίας όχι μόνο για το χαρακτήρα της εκπαίδευσης, αλλά και για τη συνολική φυσιογνωμία της κοινωνίας. Και στις παραδοσιακές καπιταλιστικές χώρες αλλά και στις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού έχουν εκδηλωθεί ισχυρές τάσεις ιδιωτικοποίησης της εκπαίδευσης, ως προς το θεσμικό πλαίσιο, το ιδιοκτησιακό καθεστώς, τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας των εκπαιδευτικών θεσμών. Συχνά προωθούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως και στην Ελλάδα, εκπαιδευτικές πολιτικές που άμεσα ή έμμεσα τείνουν να μετατρέψουν το σχολείο σε επιχείρηση που πρέπει να λειτουργεί με βάση τους νόμους της αγοράς και με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια.

Η χρήση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών: Οι εξελίξεις στο χώρο των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών δημιούργησαν ένα νέο πεδίο εκδήλωσης εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Τα πρώτα δεδομένα έδειξαν ότι πέρα από τους κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες, στις ανισότητες αυτές υπεισέρχεται και ο παράγοντας του φύλου. Ωστόσο, η αποτελεσματική παρέμβαση του σχολείου μπορεί να αμβλύνει αυτές τις ανισότητες.

2.5 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ, ΑΜΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΥΠΕΡΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ.

Οι κοινωνικές ανισότητες, ειδικότερα αυτές που σχετίζονται με τους εκπαιδευτικούς θεσμούς, δεν αποτελούν κάτι καινούργιο στην ιστορία της εκπαιδευτικής πολιτικής. Αντίθετα, η επιστημονική τους μελέτη και ερμηνεία συγκροτούν το περιεχόμενο ιδιαίτερων κλάδων των κοινωνικών επιστημών, σε μια προσπάθεια να προσεγγιστούν επισταμένως πολλά ζητήματα τα οποία προκαλούν αλυσιδωτά παθολογικά συμπτώματα στον κοινωνικό ιστό.

Οι μεταβολές που συντελέστηκαν τα τελευταία τριάντα χρόνια σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και τεχνολογικό επίπεδο λόγω της παγκοσμιοποίησης επέφεραν σημαντικές ανακατατάξεις στο πεδίο των εκπαιδευτικών θεσμών, αφού οι πιέσεις για αναπροσαρμογές και αναδιαρθρώσεις παραμένουν έντονες και, αναπόφευκτα, ως ένα σημείο επιβάλλονται. Ειδικότερα όσον αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση, η στρατηγική επιλογή να αποτελέσει η εκπαίδευση το βασικό όχημα για την ανάδειξη της ευρωπαϊκής οικονομίας στην κορυφή της ανταγωνιστικότητας οδήγησε σε σημαντικές ανακατατάξεις και αλλαγές στο χώρο των εκπαιδευτικών συστημάτων (Παπαδάκης, 2003).

Εφαρμόζοντας μια τέτοια στρατηγική, το ιδεολογικό υπόβαθρο της εκπαίδευσης ως θεσμικού χώρου, ο οποίος μεταπολεμικά έπαιξε ενεργό ρόλο στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, γίνεται αντικείμενο επαναπροσδιορισμού. Η περίοδος κατά την οποία οι εκπαιδευτικοί μηχανισμοί χρησιμοποιούνταν κατεξοχήν για να κατευναστούν οι κοινωνικές και ταξικές αντιθέσεις ως αντισταθμιστικό μέτρο πολιτικής παρέρχεται σταδιακά, και στο προσκήνιο αναδύεται μια πιο νεοφιλελεύθερη αντίληψη, η οποία προσδίδει στην εκπαίδευση

περισσότερο τεχνικό και εργαλειακό ρόλο. Αναμφίβολα, οι πιέσεις που δέχεται η εκπαιδευτική πολιτική είναι τεράστιες, με συνέπεια να προωθούνται μεταρρυθμιστικές προσαρμογές που στοχεύουν στο να υπαχθούν οι εκροές του εκπαιδευτικού συστήματος στην κυριαρχία των αναγκών της αγοράς εργασίας. Το κρίσιμο ζήτημα όμως δεν είναι το ότι η εκπαίδευση συνδέεται οργανικά πλέον με τη σφαίρα της απασχόλησης. Μια τέτοια πολιτική διασύνδεσης είναι όχι μόνο αναγκαία αλλά και επιβεβλημένη. Η άποψη που θέλει την εκπαίδευση ριζικά αποκομμένη από την επαγγελματική προοπτική δεν αποτελεί παρά ένα σύγχρονο και αποπροσανατολιστικό ιδεολόγημα που λειτουργεί εντέλει σε βάρος της κοινωνικής αποστολής της ίδιας της εκπαίδευσης, αφού την απαξιώνει. Αναμφίβολα, η σύνδεση με την απασχόληση αποτελεί σημαντικό ζήτημα για την ύπαρξη αυτού καθ' εαυτό του εκπαιδευτικού συστήματος. Κι αυτό γιατί η σημερινή αναντιστοιχία και απαξίωση των διπλωμάτων στην αγορά εργασίας σηματοδοτεί μακροπρόθεσμα την απαξίωση και την υποβάθμιση της ίδιας της εκπαιδευτικής λειτουργίας. Στο σημείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι, αν ο ένας πυλώνας της εκπαιδευτικής αποστολής είναι η ψυχοδιανοητική διάπλαση και ολοκλήρωση των κοινωνικών υποκειμένων (κουλτούρα, κοινωνική και πολιτική συνείδηση κ.λπ.), ο άλλος απαιτείται να είναι ο εφοδιασμός τους με γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες, ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν με επάρκεια στην άσκηση μελλοντικών επαγγελματικών και κοινωνικών ρόλων προκειμένου να μπορούν να εξασφαλίσουν μια αξιοπρεπή και αυτοκαθοριζόμενη διαβίωση.

Είναι σαφές ότι η διαλεκτική ισορροπία μεταξύ των δύο αυτών στόχων δημιουργεί πρόσφορες συνθήκες για τη δημιουργία και την ανάπτυξη ενός ορθολογικού και δημοκρατικού εκπαιδευτικού συστήματος. Το κρίσιμο ζήτημα όμως είναι η διαπιστωμένη πια μετατροπή της εκπαιδευτικής πολιτικής σε μονοσήμαντο εργαλείο της

αγοράς εργασίας και γενικότερα η, κατά Habermas και υπό άλλους όρους, «αποικιοποίηση» του εκπαιδευτικού γίνεσθαι από τις δυνάμεις της αγοράς. Η εκπαίδευση λοιπόν από όπλο ανάδειξης δυνατοτήτων και αναμόρφωσης των ανθρώπινων υποκειμένων μετατρέπεται σε εργαλείο τεχνικής και εργαλειακής φύσης, το οποίο υπάγεται στην ηγεμονία της οικονομικής σφαίρας στο διεθνές περιβάλλον που δημιουργεί ο παγκόσμιος κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι η βαθιά και ουσιαστική γνώση υποβιβάζεται σε ρηχή κατάρτιση, η οποία μετατρέπεται σε εξάρτημα μιας μηχανιστικής και οριοθετημένης πρακτικής με ληξιπρόθεσμο χαρακτήρα.

Αναπόφευκτα λοιπόν βλέπουμε τη νέα γενιά να επιδίδεται σε «εκπαιδευτικές επενδύσεις» πολλών ετών, αγρεύοντας πτυχία και διπλώματα τα οποία λειτουργούν σωρευτικά, χωρίς ωστόσο να προσφέρουν κάποιο «εμπράγματο» και ουσιώδες αντίκρισμα. Το φαινόμενο αυτό κατά κανόνα εδράζεται στην εξής αντίφαση: ενώ η ζήτηση για προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές είναι τεράστια, η τάση αυτή συνακολουθείται από την απαξίωση της γνώσης (συμβολική και ουσιαστική), αφού ολοένα και περισσότερο εντείνονται τα φαινόμενα μαθητικής διαρροής, πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης, σχολικής αποτυχίας και χαμηλών εκπαιδευτικών δεικτών. Η εικόνα αυτή καταδεικνύει ότι οι κοινωνικές ανισότητες στην εκπαίδευση διογκώνονται και εντείνονται πλήττοντας ευθέως τόσο τα παραδοσιακά αδύναμα κοινωνικά στρώματα όσο και τους νέους πτυχιούχους, τα διπλώματα των οποίων δεν θυμίζουν σε τίποτα την ισχύ που είχαν στο παρελθόν.

Ουσιαστικά, σε μια εποχή όπου η γνώση αποτελεί τον βασικό μοχλό ανάπτυξης όλων των παραμέτρων της κοινωνικής ζωής, βλέπουμε τον πληθωρισμό των τίτλων και των διπλωμάτων να συμβαδίζει με τους συνεχώς διευρυνόμενους χαμηλούς εκπαιδευτικούς δείκτες, τη σχολική

διαρροή, την εκπαιδευτική και πολιτισμική καθίζηση ολόκληρων περιοχών στην Αττική και στο λεκανοπέδιο. Η πραγματικότητα αυτή συνιστά ένα παράδοξο το οποίο τεκμηριώνεται με στοιχεία από διάφορες κατευθύνσεις (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2008· ΚΑΝΕΠ, 2009· ΕΣΥΕ, 2009). Η παραπάνω πραγματικότητα αποδεικνύει ουσιαστικά τόσο την απορρύθμιση του παραδοσιακού ρόλου των εκπαιδευτικών μηχανισμών όσο και την αδυναμία τους να διαδραματίσουν, έστω και οριακά, τον αντισταθμιστικό τους ρόλο στο πλαίσιο μιας «προνοιακού» τύπου εκπαιδευτικής πολιτικής.

Το διακύβευμα λοιπόν είναι προς ποια κατεύθυνση θα πορευτούμε στρατηγικά, προκειμένου να ανταποκριθούμε στις ανάγκες και τις προκλήσεις ενός ταχύτατα μεταλλασσόμενου διεθνούς περιβάλλοντος αντιμαχόμενων, αλληλοσυγκρουόμενων και πολλαπλώς αντιφατικών πολιτικών. Με άλλα λόγια, οφείλουμε να αναζητήσουμε τον κοινό τόπο ανάμεσα στον κριτικό αναστοχασμό και στην αποδέσμευση δημιουργικών δυνατοτήτων από τη μία και στον πρακτικό προσανατολισμό σε θέματα όπως η επαγγελματική αποκατάσταση και η προοπτική των ατόμων από την άλλη, ώστε να διαμορφωθεί μια κατάσταση όπου η αρχική εκπαίδευση και η συνεχιζόμενη κατάρτιση, εκτός από γνώσεις και δεξιότητες, θα έχουν πρακτικό και ουσιαστικό αντίκρισμα στην αγορά εργασίας.

2.6 ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ.

Η προστασία της υγείας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο γεννιέται, μεγαλώνει, εκπαιδεύεται, εργάζεται και ζει κάθε άτομο.¹ Επειδή όμως οι ανθρώπινες κοινωνίες χαρακτηρίζονται από την ύπαρξη ανισοτήτων, είναι φανερό ότι οι κοινωνικοί παράγοντες που επηρεάζουν την υγεία είναι επίσης άνισα κατανομημένοι σε κάθε πληθυσμό.² Το γεγονός αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ύπαρξη σοβαρών ανισοτήτων στην υγεία, όχι μόνο από κοινωνία σε κοινωνία, αλλά και μεταξύ των μελών κάθε κοινωνίας, ανάλογα με τη θέση που κατέχουν σε αυτήν.

Απ' όλους τους κοινωνικούς παράγοντες που επιδρούν στην υγεία, τον πιο σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν:

- α. Η κοινωνική θέση, δηλαδή η σχέση προς τα μέσα παραγωγής και ο τρόπος ένταξης στην παραγωγική διαδικασία.
- β. Οι υλικές συνθήκες ύπαρξης, έτσι όπως αυτές καθορίζονται από την κοινωνική θέση.
- γ. Οι κοινωνικές αξίες, που καθορίζουν στάσεις και συμπεριφορές ως προς την υγεία και την αρρώστια.

Η σύγχρονη προβληματική για τις κοινωνικές ανισότητες στην υγεία θεμελιώθηκε με την έκθεση "Black Report" του Βρετανικού Υπουργείου Εργασίας, η οποία δημοσιεύτηκε το 1980. Σύμφωνα με την έκθεση, η θνησιμότητα του 1971 για τις ηλικίες 15-64 ετών ήταν διπλάσια στα άτομα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων απ' ό,τι στα άτομα της ανώτερης κοινωνικής τάξης.

Τα συμπεράσματα αυτά επιβεβαιώνονται και από πιο πρόσφατες μελέτες. Έρευνα που χώρισε τους βρετανούς πολίτες σε τέσσερις κοινωνικές κατηγορίες, διαπίστωσε ότι η θνησιμότητα το 1991 ήταν τουλάχιστον τριπλάσια στη χαμηλότερη κατηγορία σε σύγκριση με την

υψηλότερη, ενώ την ίδια χρονιά, στη βόρεια Αγγλία διαπιστώθηκε ότι το πιο φτωχό 10% του πληθυσμού εμφάνιζε τετραπλάσια θνησιμότητα από το πιο πλούσιο 10%.

Ανάλογες κοινωνικές ανισότητες στην υγεία διαπιστώθηκαν και σε άλλες χώρες. Παρόλα αυτά, χώρες με μεγάλη κοινωνική συνοχή και ισχυρή κοινωνική πολιτική παρουσιάζουν πολύ μικρότερες διαφορές. Συγκρίνοντας τη βρεφική θνησιμότητά σε διάφορες κοινωνικές ομάδες, είναι εμφανείς οι μειωμένες κοινωνικές ανισότητες στη Σουηδία σε σύγκριση με την Αγγλία και Ουαλία.⁶ Στη Νορβηγία, πιο έντονες κοινωνικές διαφοροποιήσεις εμφανίζονται στους δείκτες θνησιμότητας από ατυχήματα, στη Δανία από ατυχήματα και νοσήματα του αναπνευστικού συστήματος, στη Φινλανδία από ατυχήματα, νοσήματα του αναπνευστικού, κακοήθη νεοπλασμάτα και καρδιοπάθειες, στη Μεγάλη Βρετανία από κακοήθη νεοπλασμάτα και νοσήματα του αναπνευστικού.

Πάντως, σε κάθε περίπτωση, οι αιτίες θανάτου που παρουσιάζουν αυξημένη συχνότητα σε κάθε χώρα, όπως τα καρδιαγγειακά νοσήματα στη Μ. Βρετανία, η βία στις ΗΠΑ και τα κακοήθη νεοπλασμάτα στη Γαλλία, εμφανίζουν και τις μεγαλύτερες κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Το φαινόμενο αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα είναι πιο εκτεθειμένα στις ιδιαίτερες παθογόνες επιδράσεις που ασκεί το κοινωνικό περιβάλλον κάθε χώρας.

Στις πρώην κομμουνιστικές χώρες Τσεχία και Εσθονία, οι κοινωνικές ανισότητες ήταν μεγαλύτερες απ' ό,τι στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, ενώ ειδικά στην Ουγγαρία ο κίνδυνος πρόωρου θανάτου στους χειρώνακτες ήταν κατά 165% μεγαλύτερος απ' ό,τι στους μη χειρώνακτες. Στις ΗΠΑ, οι διαφορές είναι ανάλογες με αυτές της δυτικής Ευρώπης, ενώ περιθωριακά στρώματα, όπως οι μαύροι στο Χάρλεμ της Νέας Υόρκης, έχουν μεγαλύτερη θνησιμότητα απ' ό,τι οι αγρότες στο Μπανγκλαντές.

Οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις επιδρούν και στην περιγεννητική και βρεφική θνησιμότητα. Στην Ισπανία διαπιστώθηκε ότι η περιγεννητική και βρεφική θνησιμότητα στις χρονικές περιόδους 1975-1978 και 1983- 1986 μειωνόταν όσο αυξανόταν το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Παρατηρήθηκε, όμως, ότι η σχέση αυτή ήταν λιγότερο ισχυρή στη χρονική περίοδο 1983- 1986 απ' ό,τι την περίοδο 1975-1978. Στη Βραζιλία, τέλος, που είναι η χώρα με τις μεγαλύτερες κοινωνικές ανισότητες, η βρεφική θνησιμότητα παρουσίαζε διαφορές ανάμεσα σε περιοχές της ίδιας πόλης, που κυμαίνονταν από 12-99 θανάτους βρεφών ανά 1.000 γεννήσεις ζώντων.

Οι κοινωνικές ανισότητες στην υγεία καταγράφονται και στους δείκτες νοσηρότητας. Έχει μάλιστα υποστηριχθεί ότι οι ανισότητες στην υγεία είναι πιο έντονες σε ό,τι αφορά τη νοσηρότητα απ' ό,τι τη θνησιμότητα." Σε περιοχές όπου οι βασικές αιτίες νοσηρότητας και θνησιμότητας είναι τα λοιμώδη νοσήματα, ο ρόλος των κοινωνικών παραγόντων που επιδρούν στην υγεία είναι εμφανής. Οι χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις υποφέρουν από κακή διατροφή, έλλειψη καθαρού πόσιμου νερού, θέρμανσης, αποχέτευσης, στέγης και, κατά κανόνα, από ανθυγιεινές συνθήκες εργασίας. Οι παράγοντες αυτοί έχουν σαφή επίδραση στη διασπορά των λοιμωδών νοσημάτων.

Με την αλλαγή, όμως, του νοσολογικού φάσματος και την αύξηση της συχνότητας των χρόνιων εκφυλιστικών νοσημάτων, η ανάλυση του φαινομένου γίνεται πιο σύνθετη. Η πολυπαραγοντική αιτιολογία της σύγχρονης νοσηρότητας, και ιδίως των καρδιαγγειακών νοσημάτων και των καρκίνων, απαιτεί πιο προσεκτικές προσεγγίσεις και ερμηνείες.

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα σε 16 ευρωπαϊκές χώρες, τα άτομα από τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα δεν παρουσιάζουν μόνο μεγαλύτερη θνησιμότητα, αλλά και χειρότερο επίπεδο υγείας απ' ό,τι τα άτομα από τα ανώτερα στρώματα. Στη δυτική Ευρώπη, ο κίνδυνος

νόσησης είναι 1,5-2,5 φορές μεγαλύτερος στο χαμηλότερο (από κοινωνικοοικονομική άποψη) ήμισυ του πληθυσμού σε σύγκριση με το ανώτερο ήμισυ. Το ίδιο συμβαίνει και στην Τσεχία, την Εσθονία και την Ουγγαρία. Οι διαφορές αυτές εμφανίζονται ακόμα και σε χώρες με ιδιαίτερα ισχυρή κοινωνική πολιτική, όπως οι Σκανδιναβικές χώρες. Η Σουηδία παρουσιάζει σχετικά μεγάλες ανισότητες, όταν η κοινωνική ταξινόμηση γίνεται με βάση την εκπαίδευση ή το επάγγελμα, ενώ όταν η ταξινόμηση γίνεται με βάση το εισόδημα, οι ανισότητες είναι σχετικά μικρές. Το φαινόμενο αυτό είναι πολύ πιθανό να οφείλεται στο γεγονός ότι οι ασκούμενες κοινωνικές πολιτικές μπορεί να επιδρούν σε μία μόνο διάσταση των κοινωνικών ανισοτήτων, αφήνοντας τις άλλες ανεπηρέαστες.

Οι κοινωνικές επιδράσεις στην υγεία έχουν μελετηθεί και στη χώρα μας. Μειωμένη θνησιμότητα έχει καταγραφεί στις ανώτερες τάξεις και στα υψηλότερα εισοδήματα, ενώ αυξημένη θνησιμότητα από λοιμώδη νοσήματα σε περιοχές με χαμηλό κατά κεφαλή εισόδημα.²³ Στις περιοχές αυτές ήταν αυξημένη και η παιδική θνησιμότητα. Η Οράκη, η οποία παρουσίαζε το χαμηλότερο βιοτικό επίπεδο, είχε κατά το παρελθόν και τους υψηλότερους δείκτες γενικής και βρεφικής θνησιμότητας.

Αναφορικά με την κατά αιτίες θνησιμότητα, η θνησιμότητα από λευχαιμία και από λέμφωμα στην Ελλάδα κατά το χρονικό διάστημα 1958-1982 ήταν μεγαλύτερη στον αγροτικό πληθυσμό απ' ό,τι στον αστικό. Κοινωνικές διαφορές έχουν επίσης διαπιστωθεί ως προς ορισμένες συγγενείς διαμαρτίες, την υπερλιπιδαιμία, τον πρωτοπαθή καρκίνο του ήπατος και τον καρκίνο του παγκρέατος.

Τα αποτελέσματα άλλων μελετών δείχνουν ότι στις γυναίκες υπάρχει θετική συσχέτιση του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου με τη συχνότητα εμφάνισης καρκίνου του μαστού και καρκίνου του πνεύμονα.

Τα αντισώματα για τον ιό της ηπατίτιδας Α βρέθηκαν αυξημένα σε παιδιά οικογενειών με χαμηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, ενώ το 86,6% των παιδιών από οικογένειες υψηλού κοινωνικοοικονομικού επιπέδου είχαν «καλή» στοματική υγεία, σε σύγκριση με το 21,8% των παιδιών από οικογένειες χαμηλότερου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου.

Σε ό,τι αφορά τη θνησιμότητα κατά επαγγελματική κατηγορία και γεωγραφική περιοχή, οι σχετικοί δείκτες αναδεικνύουν σημαντικές ανισότητες. Σε πρόσφατη μελέτη του Κέντρου Μελετών Υπηρεσιών Υγείας του Εργαστηρίου Υγιεινής και Επιδημιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, διαπιστώθηκε ότι ο αγροτικός πληθυσμός παρουσίαζε το 1992 δείκτη θνησιμότητας 740 ανά 100.000 άτομα, ενώ ο αστικός πληθυσμός 755 και ο ημιαστικός 720.

Σε ό,τι αφορά τους δείκτες θνησιμότητας κατά γεωγραφικό διαμέρισμα το 1996, η μεγαλύτερη θνησιμότητα διαπιστώθηκε στη Θράκη (970) και στη Μακεδονία (865) και ακολουθούσε η περιφέρεια πρωτευούσης (800). Η διαχρονική εξέλιξη της θνησιμότητας σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα, στο διάστημα 1990-1997, εμφανίζει πτωτικές τάσεις σε όλες σχεδόν τις περιφέρειες, με τις μικρότερες μειώσεις να σημειώνονται σε περιοχές με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, όπως είναι η Θράκη.

Συμπερασματικά, πρέπει να σημειωθεί ότι, παρόλο που η υγεία του συνολικού πληθυσμού στις περισσότερες χώρες του κόσμου βελτιώνεται, ο ρυθμός βελτίωσης δεν είναι ο ίδιος για όλες τις κοινωνικές ομάδες. Το χάσμα ανάμεσα στους πλούσιους και τους φτωχούς συνεχίζει να αυξάνει. Η αντιστροφή αυτών των τάσεων αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις της εποχής μας. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας έχει θέσει σε άμεση προτεραιότητα την επίτευξη ισονομίας και δικαιοσύνης στην υγεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ.

3.1 Ο ΟΡΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ.

Ο εννοιολογικός καθορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού είναι σύνθετος και αποτελεί ένα ιδιαίτερα καλό παράδειγμα των δυσκολιών που συνδέονται με την προσπάθεια να καθοριστεί ένα κοινωνικό φαινόμενο ακριβώς. Τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται όλο και πιο συχνά, σχεδόν πληθωριστικά, η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού για να προσδιορίσει φαινόμενα, τα οποία προκαλούνται ωστόσο από τις διαφορετικές (άνισες) θέσεις των ατόμων στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας (κοινωνικές ανισότητες). Κάποιες θεωρήσεις προσδιορίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό ως αδυναμία πρόσβασης στα κοινωνικά δικαιώματα ενός πολίτη ή ενός μέλους μιας συγκεκριμένης ομάδας, μιας κοινότητας ή μιας κοινωνίας. Στη Γαλλία, όπου η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού εμφανίστηκε αρχικά, η έννοια του στόχευε σε μια γενικευμένη απόκλιση από τις κυρίαρχες αξίες και τη κοινωνική τάξη. (Silver H., 1994).

Ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» έκανε την εμφάνιση του, για πρώτη φορά, σε κοινοτικό κείμενο το 1989, επειδή τότε η καταπολέμησή του ήταν το αντικείμενο της Απόφασης του Συμβουλίου των Υπουργών Κοινωνικών Υποθέσεων και της δήλωσης των Επικεφαλής Κρατών ή Κυβερνήσεων, οι οποίοι υιοθέτησαν τον Κοινωνικό Χάρτη.

Ο λόγος που ο κοινωνικός αποκλεισμός εμφανίστηκε σε κοινοτικά προγράμματα δράσης, πήγαζε από το γεγονός ότι, σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας υπήρχαν νέες μορφές αποστέρησης, που τις βίωναν σε πολλούς τομείς, ομάδες ή μεμονωμένα άτομα, που σταδιακά

οδηγούνταν στο περιθώριο. Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ονόμασε τις αποστερήσεις αυτές «κοινωνικό αποκλεισμό», και έθεσε έκτοτε στόχο να τις καταπολεμήσει, επειδή ο αποκλεισμός σημαντικού τμήματος του πληθυσμού από το βιοτικό επίπεδο που απολαμβάνουν οι υπόλοιποι πολίτες, δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στην οικονομική και κοινωνική συνοχή των Κρατών. (Καβουνίδη Τ., 1999.). Βασικές προτεραιότητες στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού θεωρείται η δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση και απασχόληση, στη στέγαση, όπως και σε διάφορες συλλογικές υπηρεσίες και στην ιατρική περίθαλψη. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, σε αντίθεση με τις Ηνωμένες Πολιτείες αναθεωρεί συνεχώς τη συλλογιστική της για την κοινωνική αποστέρηση, υιοθετώντας μια άποψη που περιλαμβάνει τις μη οικονομικές πτυχές της. Οι Ευρωπαίοι είναι τώρα δεσμευμένοι να περιλαμβάνουν στον όρο «αποκλεισμένος,» τους περιθωριοποιημένους ανθρώπους και τα άτομα που έμειναν έξω από την επικρατούσα κοινωνία και πίσω από την διεθνή οικονομία. (Silver H., Miller SM., 2003).

3.2 ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΥΠΑΘΩΝ ΟΜΑΔΩΝ.

Το Παρατηρητήριο των Ευρωπαϊκών Επιτροπών για τις Εθνικές Πολιτικές συνδέει τον κοινωνικό αποκλεισμό με τα κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών, με ένα συγκεκριμένο βασικό βιοτικό επίπεδο και με τη συμμετοχή σε σημαντικές κοινωνικές και επαγγελματικές ευκαιρίες της κοινωνίας. Το Κέντρο Ανάλυσης του Κοινωνικού Αποκλεισμού, από την άλλη, κάνει διαχωρισμό ανάμεσα στον εκούσιο και ακούσιο αποκλεισμό (Burchardt et al., 1999). Η Κ. Duffy αναφέρει ότι: «Ως άτομα που βρίσκονται σε υψηλό κίνδυνο αποκλεισμού και ως

ομάδες σε κατάσταση κινδύνου προσδιορίζονται τα άτομα και οι ομάδες που παρουσιάζουν αδύναμη σχέση με μία τουλάχιστον από τις διαστάσεις της ένταξης στο κοινωνικό σύνολο. Ως άτομα που ζουν σε βαριάς μορφής φτώχεια ή αποκλεισμό προσδιορίζονται εκείνα που παρουσιάζουν αδύναμη μέχρι ανύπαρκτη σχέση με δύο ή τρεις από αυτές τις διαστάσεις. Δείγματα κοινωνικών ομάδων που έχουν αδύναμη σχέση με το κράτος, είναι όπως θα ανέμενε κανείς εξ ορισμού, όλοι εκείνοι που ζουν σε κατάσταση παρανομίας ή αντικανονικότητας ή εκείνοι για τους οποίους θεωρούν οι αρχές εξουσίας ότι η κατάστασή τους ενέχει κάποια υπαιτιότητα (π.χ. νεαρές μητέρες χωρίς σύζυγο, χρήστες ουσιών, πρώην κατάδικοι, κ.ά.). Στις ομάδες που έχουν αδύναμη σχέση με την αγορά εργασίας θα μπορούσαν σύμφωνα με τον ορισμό να εμπίπτουν όσοι έχουν λιγότερα προσόντα, όσοι βρίσκονται αντιμέτωποι με κοινωνική ή φυλετική διάκριση που λειτουργεί σε βάρος τους ή όσοι βρίσκονται αντιμέτωποι με άλλο κώλυμα που εμποδίζει τη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας (π.χ. ευθύνη για συντήρηση ατόμων, κακή κατάσταση υγείας ή αναπηρία). Στα άτομα με αδύναμη σχέση προς τα οικογενειακά και προσωπικά δίκτυα μπορεί να ανήκουν ηλικιωμένοι και απομονωμένοι, κάτοικοι κάποιων αγροτικών περιοχών, χρήστες ουσιών όπως είναι οι αλκοολικοί, καθώς και όσοι βρίσκονται στη φροντίδα του κράτους - όπως είναι τα ορφανά παιδιά, τα παιδιά και οι ενήλικες με ψυχοκοινωνικά προβλήματα, οι φυλακισμένοι και οι πρώην κρατούμενοι».

Και άλλοι μελετητές έχουν κατά καιρούς ορίσει τον κοινωνικό αποκλεισμό:

Ο Le Grand θεωρεί ότι ένα άτομο είναι κοινωνικά αποκλεισμένο, εάν α) είναι κάτοικος μίας περιοχής, αλλά β) για λόγους που είναι πέρα από τον έλεγχό του δεν μπορεί να συμμετέχει στις συνήθειες

δραστηριότητες της συγκεκριμένης κοινωνίας, αν και γ) θα ήθελε να συμμετέχει.

Ο Badcock (Badcock , B. 1999) υποστήριξε πως ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα αποτέλεσμα των διαβρωτικών της ανεργίας στη ζωή του ατόμου. Ο Burchardt σε μεταγενέστερη έκδοσή του υποστηρίζει ότι ένα άτομο είναι κοινωνικά αποκλεισμένο, εάν δεν συμμετέχει σε λογικό βαθμό σε συγκεκριμένες δραστηριότητες της κοινότητάς του και αυτό οφείλεται σε αίτια που είναι πέρα από τον έλεγχό του, αν και θα ήθελε να συμμετέχει. Σε σχετική εμπειρική έρευνα, οι Burchardt et al. διέγνωσαν πέντε είδη δραστηριοτήτων, στις οποίες οφείλει να συμμετέχει κάθε άτομο: στην κατανάλωση, στην αποταμίευση, στην παραγωγή, στην πολιτική δραστηριοποίηση και στην κοινωνική δράση. (Burchardt, T., Le Grand, J., and Piachaud, D., 2002).

Ο Atkinson (Atkinson A.B. 1998) προτείνει κάποιες διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού. Συγκεκριμένα θεωρεί ότι πρόκειται για έναν πολυδιάστατο όρο - ο κοινωνικός αποκλεισμός περιλαμβάνει πολύ περισσότερες πτυχές από μια απλή χρηματοοικονομική θεώρηση. Ο αποκλεισμός μπορεί να περιγραφεί καλύτερα, όταν συμπεριληφθούν όλες οι διαστάσεις αυτές και κυρίως οι σχέσεις μεταξύ τους. Είναι έννοια αλληλεπιδραστική και παρόλο που παραδοσιακά ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφερόταν ως κατάσταση που περιέγραφε την απομόνωση των νοικοκυριών και την ανικανότητα πρόσβασής τους σε πόρους, σταδιακά άρχισε να λαμβάνετε υπόψη και η αδυναμία της κοινότητας να παράσχει επιλογές και δυνατότητες στα νοικοκυριά που κινδύνευαν. Γι' αυτό και αργότερα (Atkinson A.B, 2000)¹² υποστήριξε ότι «μπορούμε μόνο να μιλάμε για κοινωνικό αποκλεισμό, όταν, για άτομα ή ομάδες, κάποια από τα συστήματα εξασθενούν ή καταρρέουν στη συνέχεια μιας αλυσιδωτής αντίδρασης». Πλέον είναι ευρέως αποδεκτό ότι ο κοινωνικός

αποκλεισμός είναι ένα αποτέλεσμα των αδυναμιών και των ελλείψεων των συστημάτων της οικογένειας, της κοινότητας και της κοινωνίας.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός βασίζεται στη σχετικότητα δηλαδή στην ιδέα ότι ο αποκλεισμός μπορεί να διαγνωσθεί συγκρίνοντας τις συνθήκες μερικών ατόμων (ή ομάδων) σε σχέση με άλλα, σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Τα χαρακτηριστικά του αποκλεισμού μπορεί να γίνουν εμφανή μόνο με την πάροδο του χρόνου, ως μια συσσωρευμένη αντίδραση. Έμφαση δίνεται όχι μόνο στα αποτελέσματα της φτώχειας και στις πιθανότητές της, αλλά και στην έλλειψη προοπτικών για το μέλλον. Ο κοινωνικός αποκλεισμός νοείται ως διαδικασία και όχι ως στατικό αποτέλεσμα. Έμφαση επομένως δίνεται στην άρση των αιτιών του και όχι στην ενίσχυση ορισμένων κοινωνικών ομάδων. (Καβουνίδη Τ., 1999).

Μία σειρά ορισμών τονίζουν αυτόν το μη στατικό χαρακτήρα της έννοιας:

Ο κοινωνικό αποκλεισμός έχει οριστεί ως μία σύντομη περιγραφή για αυτό που μπορεί να συμβεί όταν οι άνθρωποι ή οι περιοχές υποφέρουν από έναν συνδυασμό προβλημάτων όπως η ανεργία, οι έλλειψη δεξιοτήτων, τα χαμηλά εισοδήματα, τα περιβάλλοντα με υψηλή εγκληματικότητα, η κακή υγεία και η οικογενειακή αποξένωση (Social Exclusion Unit, 1997, Economic and Social Research Council, 2004) Σύμφωνα με τους Gordon et al, (2000) ο κοινωνικός αποκλεισμός θεωρείται ως διαδικασία και όχι ως κατάσταση για να διαφοροποιείται από την έννοια της φτώχειας. Τέλος, σύμφωνα με τον Estivill, J. (2003) ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί «μια συσσώρευση των διαδικασιών σε συνδυασμό με τις διαδοχικές ρήξεις που προκύπτουν από την οικονομία, την πολιτική και την κοινωνία, οι οποίες βαθμιαία απομακρύνουν και τοποθετούν τα άτομα, τις ομάδες και τις κοινότητες σε μια θέση

κατωτερότητας σε σχέση με τα κέντρα της δύναμης, των πόρων και των επικρατουσών αξιών.

Οι κυριότερες κοινωνικές και οικονομικές διαδικασίες στις οποίες αποδίδεται η εμφάνιση νέων μορφών αποστέρησης είναι: α. η βιομηχανική αναδιάρθρωση, η οποία προσφέρει ευκαιρίες σε ορισμένους αλλά δημιουργεί ανασφάλεια σε πολλούς, με την μακροχρόνια ανεργία, την ημι-απασχόληση και την έλλειψη ασφάλισης, β. η μετανάστευση και, γ. οι αλλαγές σε οικογενειακές δομές, αξίες και αντιλήψεις που οδηγούν σε μείωση ή απώλεια στήριξης του ατόμου από την οικογένεια του. (Καβουνίδα Τ., 1999) Τελικά, το περιεχόμενο του όρου «κοινωνικός αποκλεισμός» βρίσκεται σε μια διαδικασία προσδιορισμού, με κύρια στοιχεία του τον πολυδιάστατο χαρακτήρα των αποστερήσεων που οδηγούν στον αποκλεισμό, στην χρονική επιμονή του, στην συγκέντρωσή του σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες ή περιοχές και στην αντίσταση του στην παραδοσιακή κοινωνική πολιτική.

3.3 ΦΤΩΧΕΙΑ-ΑΠΟΣΤΕΡΗΣΗ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΣΕ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.

Η Ευρώπη είναι μια από τις πιο ακμάζουσες περιοχές στον κόσμο. Και όμως η φτώχεια παραμένει ένα τεράστιο πρόβλημα, το οποίο επηρεάζει, όπως εκτιμάται 84 εκατομμύρια ανθρώπους. Αυτό σημαίνει ότι ένας στους έξι Ευρωπαίους ζει κάτω από όριο της φτώχειας, με περίπου 7 εκατομμύρια ανθρώπους να επιζούν με λιγότερο από € ημερησίως. Η φτώχεια αναφέρεται σε άτομα, οικογένειες & ομάδες που διαθέτουν κάτω του μέσου όρου πόρους, με αποτέλεσμα να μην δύνανται να ακολουθούν έναν ικανοποιητικό τρόπο διαβίωσης, να συμμετέχουν σε δραστηριότητες της κοινότητας στην οποία ανήκουν & να διαθέτουν τις συνθήκες διαβίωσης & τις ανέσεις, που είναι συνηθισμένες ή εγκρίνονται

από τις κοινότητες (Townsend, 1979) Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια ευρύτερη έννοια από την φτώχεια, που καλύπτει όχι μόνο την έλλειψη υλικών μέσων, αλλά την ανικανότητα του ατόμου να συμμετέχει αποτελεσματικά στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ζωή. (Duffy, 1995).

Η (υλική) αποστέρηση, η οποία περιγράφει μία παρόμοια αναλογία με της φτώχειας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ορίζεται σύμφωνα με τη Eurostat ως η επιβεβλημένη έλλειψη τουλάχιστον τριών από τα εννέα ακόλουθα στοιχεία: δυνατότητα να αντιμετωπιστούν οι απροσδόκητες δαπάνες, δυνατότητα να πληρώσουν για την ετήσια άδεια μιας εβδομάδας μακριά από το σπίτι, ύπαρξη καθυστερούμενων πληρωμών (υποθηκών ή μισθώματος, λογαριασμών, δόσεων αγορών μίσθωσης ή άλλες πληρωμές δανείων), ικανότητα να υπάρξει ένα γεύμα που να περιλαμβάνει κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι κάθε δεύτερη ημέρα, η ικανότητα να κρατηθεί το σπίτι επαρκώς θερμό, η κατοχή ενός πλυντηρίου ρούχων, τηλεόρασης, τηλεφώνου ή προσωπικού αυτοκινήτου (ο ορισμός της υλικής αποστέρησης αποκλείει συγκεκριμένα εκείνους που μπορούν να αντέξουν οικονομικά να αγοράσουν ορισμένα από τα παραπάνω στοιχεία, αλλά επιλέγουν να μην το κάνουν).

Κατά προσέγγιση ένα άτομο από τα δέκα σε ολόκληρη την ΕΕ ζει σε μια οικογένεια στην οποία κανένας δεν εργάζεται. Κάποιες κοινωνικές ομάδες είναι πιο ευάλωτες από άλλες, και αυτές περιλαμβάνουν τις γυναίκες, τα παιδιά, τα άτομα με ειδικές ανάγκες, τους άνεργους και ηλικιωμένους, τους μετανάστες και τους μονούς γονείς. Η Ελλάδα ανήκει στις χώρες της Ευρώπης με τα μεγαλύτερα ποσοστά φτώχεια με 19% το 2007. 32 εκατομμύριο άνθρωποι στην ΕΕ υπολογίζονται να βρίσκονται σε κίνδυνο να βιώσουν φτώχεια και υλική αποστέρηση.

Σύμφωνα με τη Eurostat, το ποσοστό των ανθρώπων που βρίσκονται σε κίνδυνο να βιώσουν φτώχεια ορίζεται ως: το ποσοστό των

προσώπων που το διαθέσιμο εισόδημά τους είναι κάτω από το κατώτατο ποσοστό του κινδύνου φτώχειας, το οποίο ορίζεται στο 60% του διαθέσιμου εθνικού εισοδήματος.

Η ύπαρξη εργασίας δεν προστατεύει πάντοτε τους ανθρώπους από την φτώχεια. Ένα 9% των ατόμων που εργάζονται (ηλικίας 18 και πάνω) λάμβαναν ένα εισόδημα κατώτερο του εθνικού ορίου φτώχειας. Το ποσοστό εκείνων που εργάζονται αλλά ωστόσο βρίσκονται σε κίνδυνο να βιώσουν την φτώχεια φτάνει το 14% στην Ελλάδα.

Η EUROSTAT υπολογίζει ότι 20.154 εκατομμύρια άνδρες και γυναίκες στην Ευρώπη, ήταν άνεργοι το Μαρτίου 2009. Εκείνη την περίοδο το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα ήταν 7.8%.

3.4 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ.

Η λέξη «αποκλεισμός» υπονοεί την ύπαρξη περιορισμών στη πρόσβαση, είτε γίνονται ηθελημένα είτε όχι. Η πρόσβαση χωρίζεται σε τρεις μορφές. Αυτές είναι η οικονομική, η γεωγραφική και η πολιτισμική (Townsend P. and N. Davidson, 1992).

Η οικονομική πρόσβαση συνδέεται με την ισότιμη διάθεση αγαθών ανεξάρτητα της οικονομικής δυνατότητας του ατόμου και με την προσφορά κοινωνικών αγαθών όπως η υγεία, βάσει αναγκών και όχι βάση κόστους/παραγωγικότητας του φορέα και ανταποδοτικότητας του ατόμου. Με βάση αυτή τη λογική στον τομέα της υγείας προκύπτουν ζητήματα ίσης παροχής υπηρεσιών όταν ασθενείς που προέρχονται από μειονεκτούσες ομάδες κοστίζουν περισσότερο από το μέσο όρο καθώς τείνουν να υποφέρουν από ασθένειες χρόνιας φύσης για μεγάλες περιόδους της ζωής τους. Επιπλέον για αυτές τις ομάδες απαιτείται ένα μεγάλο διάστημα ώστε να επανέλθουν λόγω της κακής διατροφής, των κακών συνθηκών διαβίωσης καθώς και της έλλειψης της κοινωνικής

στήριξης. Οι μειονεκτούσες περιοχές τείνουν να έχουν υψηλότερα ποσοστά ασθενειών σε σχέση με τις ευημερούσες περιοχές. Επομένως, μια σύμβαση υπολογισμένη στα μέσα κόστη μιας συγκεκριμένης θεραπείας ή στον μέσο όρο της ανά κεφαλήν πληθυσμού μπορεί να αποτύχει να καλύψει τα πραγματικά κόστη αυτών των ασθενών.

Συγκεκριμένα για τους μετανάστες, τα ζητήματα πρόσβασης τους στις κοινωνικές υπηρεσίες και γενικότερα σε όλο το πλέγμα της κοινωνικής προστασίας των κρατών αποτελούν πλέον για τους κοινωνικούς ερευνητές ένα μόνιμο αντικείμενο προς έρευνα και προβληματισμό.

Η γεωγραφική πρόσβαση αν και συνήθως συνδέεται με την ισότιμη διανομή των αγαθών σε διαφορετικές περιοχές, πολλές φορές, όπως στην περίπτωση των οικιακών εργατριών, σχετίζεται με τη δυνατότητα μετακίνησης, προσφυγής των αιτούντων, και συνεχούς παρακολούθησης και συμμετοχής στις γραφειοκρατικές διαδικασίες που απαιτούνται για τη παροχή των υπηρεσιών.

Η πολιτισμική πρόσβαση σχετίζεται με τη σχέση ανάμεσα στους αιτούντες και στους λειτουργούς ή υπαλλήλους των φορέων και κατά πόσο οι διαφορές σε φύλο, καταγωγή, εθνικότητα δημιουργούν εμπόδια στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

3.5 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΥΓΕΙΑ – ΕΜΠΟΔΙΑ.

Παρά τη σημαντική βελτίωση που έχει παρατηρηθεί σε κάποιους βασικούς δείκτες υγείας διεθνώς, όπως το προσδόκιμο επιβίωσης, η πρόσβαση στην υγεία των ευπαθών κοινωνικών ομάδων εξακολουθεί να υφίσταται εμπόδια και ανισότητες. Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας επισημαίνει ότι ενώ η υγεία των Ευρωπαίων πολιτών, σε συνολικό επίπεδο, σημειώνει πρόοδο, οι ανισότητες των 52 Ευρωπαϊκών κρατών

καθώς και μεταξύ κοινωνικοοικονομικών ομάδων και περιφερειών εντός των χωρών έχουν διευρυνθεί.

Η έκθεση Black, που δημοσιεύτηκε το 1980, στο Ηνωμένο Βασίλειο, προσκόμισε πειστικά στοιχεία, που αποδείκνυαν ότι η φτώχεια και το χαμηλό επίπεδο υγείας συνδέονται στενά μεταξύ τους και ότι η υλική αποστέρηση ήταν ένας σημαντικός προσδιοριστικός παράγοντας της κακής υγείας και του θανάτου. Επιπροσθέτως, η έρευνα έδειξε ότι οι ανισότητες στην υγεία είχαν επιδεινωθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο, παρά τη θεσμοθέτηση του Εθνικού Συστήματος Υγείας το 1948. Η κύρια θέση που υποστήριζε ήταν ότι οι ανισότητες οι οποίες παρατηρούνται στην υγεία δεν προέκυψαν τόσο από τις αποτυχίες στο σύστημα υγειονομικής περίθαλψης, όσο κυρίως από άλλες κοινωνικές ανισότητες, που επηρεάζουν το επίπεδο υγείας και σχετίζονται με το εισόδημα, την απασχόληση, την εκπαίδευση, την ποιότητα κατοικίας, τη διατροφή και το εργασιακό περιβάλλον. Η Έκθεση κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η συμπεριφορά των ανθρώπων προσδιορίζεται από δομικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες, επάνω στους οποίους μπορούν να ασκήσουν έλεγχο. Στο πλαίσιο αυτό, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι ανισότητες στην υγεία, ήταν αναγκαία η λήψη ενός συνόλου μέτρων ευρύτερης κοινωνικής πολιτικής (Townsend et al., 1992).

Η ύπαρξη ανισοτήτων στην υγεία θεωρείται από όλες τις χώρες μη αποδεκτή κατάσταση. Αυτό εκφράστηκε σε διεθνές επίπεδο με τη Διακήρυξη της Alma-Ata(1978), όπου διατυπώθηκε η θέση ότι οι υπάρχουσες ανισότητες στο επίπεδο υγείας των ανθρώπων είναι πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά απαράδεκτες.

Η δήλωση αυτή ανέδειξε το ζήτημα της ισότητας σε πρωταρχικό στόχο της παγκόσμιας στρατηγικής για «Υγεία για Όλους μέχρι το 2000», την οποία ανέπτυξε ακολούθως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας. Η σημασία της μείωσης των ανισοτήτων επιβεβαιώθηκε στην

51η Συνέλευση για την Παγκόσμια Υγεία το 1998, όπου αναγνωρίστηκε η στρατηγική «Υγεία για όλους στον 21ο αιώνα», ως το πλαίσιο για την ανάπτυξη της μελλοντικής πολιτικής (WHO, 1998). Ο στόχος για αλληλεγγύη, δικαιοσύνη και ισότητα στην υγεία επαναδιατυπώθηκε λίγο αργότερα στη στρατηγική «Υγεία 21» του Γραφείου του ΠΟΥ για την περιοχή της Ευρώπης. Οι δυο πρώτοι από τους 21 στόχους της εν λόγω στρατηγικής θέτουν ως επιδίωξη μέχρι το έτος 2020:

Το χάσμα στην κατάσταση υγείας μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών να έχει μειωθεί τουλάχιστον κατά το ένα τρίτο

Το χάσμα υγείας μεταξύ των κοινωνικοοικονομικών ομάδων μέσα στις χώρες να έχει μειωθεί τουλάχιστον κατά το ένα τέταρτο, με ουσιαστική βελτίωση του επιπέδου υγείας των ομάδων που μειονεκτούν.

Παρά τις ανωτέρω διακηρύξεις, το χάσμα στο επίπεδο υγείας μεταξύ των πιο εύπορων ομάδων του πληθυσμού και αυτών που βρίσκονται σε μειονεκτικότερη θέση παραμένει μια πραγματικότητα, υποδηλώνοντας σαφώς ότι οι εχθροί της υγείας είναι σύμμαχοι της φτώχειας.

Από την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας που επιχειρεί να προσεγγίσει το ζήτημα των εμποδίων στην υγεία, τα οποία εμφανίζονται μεταξύ ατόμων και κοινωνικών ομάδων του πληθυσμού που τοποθετούνται σε διαφορετικό επίπεδο στην κλίμακα της κοινωνικής ιεράρχησης, προκύπτει το πιο πρόσφατο θεωρητικό ρεύμα . Πρόκειται για ένα θεωρητικό ρεύμα με σύνθετη οπτική, επιδίωξη της οποίας είναι η ανάλυση των σχέσεων αλληλεπίδρασης που αναπτύσσονται στο τρίπτυχο «ανισότητες υγείας-φτώχεια- κοινωνικός αποκλεισμός». Οι έννοιες της ανισότητας (inequality) και της ανισοτιμίας (inequity) θεωρούνται συνώνυμες στην υγεία και η χρήση τους είναι εναλλακτική. Τα τελευταία χρόνια όμως καταγράφεται προσπάθεια διάκρισης και αποσαφήνισης των δύο αυτών εννοιών. Η «ανισότητα στην υγεία», χρησιμοποιείται για να

υποδηλώσει τις διαφορές και τις αποκλίσεις στο επίπεδο της υγείας μεταξύ ατόμων και ομάδων, δηλαδή έχει εμπειρική διάσταση και συνιστά έναν περιγραφικό όρο αποτύπωσης μιας υφιστάμενης κατάστασης, εκφρασμένης σε μετρήσιμα μεγέθη. Ενώ, η «ανισοτιμία στην υγεία», αναφέρεται στις ανισότητες που θεωρούνται αθέμιτες και άδικες. Επομένως, πρόκειται για μία κανονιστική έννοια που αφορά στην αξιολογική και αξιακή τοποθέτηση με βάση τις θεωρίες που υιοθετεί κάποιος για τα ζητήματα διανομής και κοινωνικής δικαιοσύνης, αρχών οργάνωσης της κοινωνίας και ερμηνείας της ύπαρξης ανισοτήτων στην υγεία.

Οι κοινωνικές ανισότητες στην υγεία είναι άδικες και ανισότιμες στο βαθμό που προκύπτουν από μία άδικη κοινωνική δομή, η οποία επιβάλλει θυσίες στους λιγότερο ευημερούντες προς όφελος αυτών που βρίσκονται σε καλύτερη κατάσταση.

Έτσι, οι ανισότητες στην υγεία συνιστούν ανισότητες σε σχέση με τις δυνατότητες που έχουν τα άτομα να διατελέσουν τις λειτουργικές τους δραστηριότητες και, με αυτήν την έννοια, αποτελούν άρνηση της ισότητας ευκαιριών.

Το σκεπτικό αυτό θέτει στην ημερήσια διάταξη το ζήτημα της κατοχύρωσης της υγείας ως ανθρώπινου δικαιώματος (Braveman and Gruskin, 2003). Επομένως, συντρέχουν ηθικοί και κοινωνικοί λόγοι στρατηγικών προώθησης της ισοτιμίας και δημιουργίας ίσων ευκαιριών στην υγεία ώστε να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή άμβλυνση των υφιστάμενων διαφοροποιήσεων.

Οι έρευνες οι οποίες επιχειρούν να εντοπίζουν τους προσδιοριστικούς παράγοντες για την χρησιμοποίηση και την πρόσβαση του πληθυσμού στις υπηρεσίες υγείας και οι οποίοι έχουν την ευθύνη για την εμφάνιση ανισοτήτων, έχουν αναδείξει δύο σημαντικές κατηγορίες

χαρακτηριστικών: τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των χρηστών και τα δομικά χαρακτηριστικά του συστήματος υγείας.

Για παράδειγμα, το οποίο προέκυψε από μία τέτοια έρευνα, έχει βρεθεί ότι τα άτομα με χαμηλότερο εισόδημα και εκπαιδευτικό επίπεδο κάνουν συχνότερη χρήση των γενικών γιατρών, εν αντιθέση με τα άτομα που έχουν μέσο ή υψηλό εισόδημα και εκπαιδευτικό επίπεδο που επισκέπτονται συχνότερα από ό,τι θα δικαιολογούσαν οι ανάγκες τους γιατρούς ειδικοτήτων και εμφανίζουν μεγαλύτερη συχνότητα επισκέψεων σε οδοντίατρους.

Από την άλλη, σε σημαντικούς τομείς επιστημονικού προβληματισμού έχουν αναδειχθεί το είδος και η έκταση της ασφαλιστικής κάλυψης, τα οργανωτικά πρότυπα των προμηθευτών υγείας, το μέγεθος της κρατικής παρέμβασης, το είδος των παρεχόμενων υπηρεσιών και η γεωγραφική κατανομή τους. Η ύπαρξη οργανωτικών φραγμών στην πρόσβαση, που συνδέονται με υψηλό κόστος χρόνου και εκτεταμένες λίστες αναμονής, περιορίζουν τη χρησιμοποίηση των υπηρεσιών υγείας για τα χαμηλά εισοδηματικά κλιμάκια και αυξάνουν τις πιθανότητες αγοράς ιδιωτικής ασφάλισης.

Η ανάπτυξη ενός εκτεταμένου δικτύου υπηρεσιών πρωτοβάθμιας περίθαλψης βελτιώνει την προσβασιμότητα και τη συνέχεια της φροντίδας, συμβάλλοντας στη μείωση της αντίστροφης σχέσης που υπάρχει μεταξύ εισοδηματικής ανισότητας και αυτοαξιολόγησης του επιπέδου υγείας. Επιπλέον, η άνιση γεωγραφική κατανομή των υπηρεσιών και οι δυσκολίες μεταφοράς σε αυτές αποτελούν σημαντικούς περιορισμούς στην πρόσβαση ομάδων του πληθυσμού. Παράλληλα προσεγγίζοντας την υγεία από την πλευρά της φτώχειας, η υψηλότερη ανάπτυξη που συνοδεύεται από ισότιμη κατανομή του εισοδήματος συμβαδίζει με χαμηλότερη φτώχεια και καλύτερο επίπεδο υγείας.

Βέβαια η μείωση της νοσηρότητας και της θνησιμότητας δεν επιτυγχάνεται μόνο μέσω της ταχείας οικονομικής μεγέθυνσης, αλλά είναι δυνατή και σε περιβάλλον με χαμηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης, υπό την προϋπόθεση ότι δίνεται προτεραιότητα στην εφαρμογή ενός προγράμματος καθοδηγούμενης και επιδέξιας κοινωνικής υποστήριξης.

Εν ολίγοις οικονομική ανάπτυξη, κοινωνική ευημερία και βελτίωση του επιπέδου υγείας συνιστούν τα τρία κομβικά σημεία ενός ανατροφοδοτούμενου κύκλου. Η ανάπτυξη, με την προϋπόθεση της διάθεσης των πρόσθετων πόρων με τρόπο κοινωνικά παραγωγικό, συμβάλλει στην καταπολέμηση της φτώχειας και στην επίτευξη καλύτερης υγείας, ενώ, ταυτόχρονα, προαπαιτούμενο αποτελεί η υγεία για την οικονομική ανάπτυξη και τη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης.

Αυτό άλλωστε είναι και το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουν και οι τρεις σημαντικές εκθέσεις της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank, 1993), του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τις οποίες η καλή υγεία συμβάλλει στην επίτευξη υψηλότερης παραγωγικότητας και προσφοράς εργασίας και εξασφαλίζει τις πνευματικές και σωματικές προϋποθέσεις συμμετοχής των ατόμων στο σύστημα εκπαίδευσης, κατάρτισης και απόκτησης δεξιοτήτων. Ακόμη, η πτώση της νοσηρότητας μειώνει το άμεσο και έμμεσο κόστος αντιμετώπισης των ασθενειών και απελευθερώνει πόρους, οι οποίοι μπορούν να διοχετευθούν προς άλλους παραγωγικούς κλάδους. Επιπροσθέτως, αυξάνει τα εισοδήματα και την αγοραστική δύναμη των νοικοκυριών, βελτιώνοντας το βιοτικό τους επίπεδο, ενώ και τα ίδια τα συστήματα υγείας αποτελούν σημαντικό τμήμα του τομέα παροχής υπηρεσιών, αφού απασχολείται μεγάλο ποσοστό του εργατικού δυναμικού.

Όλα τα παραπάνω τεκμηριώνουν, την αναγκαιότητα να εντάξουν όλα τα κράτη την υγεία στις επενδυτικές τους προτεραιότητες, όσον

αφορά την πλευρά της οικονομικής αναπτυξιακής διάστασης. Η ίδια η αναγκαιότητα όμως προκύπτει και από την άποψη της επίτευξης του στόχου της κοινωνικής ανάπτυξης και της καταπολέμησης της φτώχειας.

Οι φτωχοί στερούνται ευκαιριών και δυνατοτήτων υλοποίησης του δυναμικού τους και υφίστανται σημαντική επιβάρυνση της υγείας τους, καθώς από μελέτες προκύπτει ότι η διαβίωση σε συνθήκες φτώχειας είναι συνδεδεμένη με μία σειρά αρνητικών καταστάσεων, π.χ. χαμηλότερο προσδόκιμο επιβίωσης, υψηλή βρεφική, παιδική και μητρική θνησιμότητα, περισσότερες πιθανότητες προσβολής από μεταδοτικά νοσήματα όπως φυματίωση και AIDS, μεγαλύτερη κατανάλωση καπνού, αλκοόλ και ναρκωτικών ουσιών, καθώς και υψηλότερη επίπτωση των μη μεταδοτικών ασθενειών, όπως οι καρδιαγγειακές παθήσεις, εμφάνιση ψυχικών νόσων, κατάθλιψη, αυτοκτονιών, αντικοινωνικής και βίαιης συμπεριφοράς και μεγαλύτερη έκθεση σε περιβαλλοντικούς κινδύνους, π.χ. η μόλυνση του αέρα ή των υδάτων.

Αντίστροφα όμως και η εμφάνιση μιας σοβαρής ασθένειας είναι πολύ πιθανό να επιφέρει σημαντική μείωση του οικογενειακού εισοδήματος από την απώλεια εσόδων λόγω αδυναμίας εργασίας. Και επιπλέον, η άσχημη υγεία συνδέεται συχνά και με την επιβάρυνση του νοικοκυριού για δαπάνες περίθαλψης.

Απόρροια επομένως ενός κακού σχεδιασμού του συστήματος χρηματοδότησης και της παροχής υπηρεσιών υγείας ο οποίος δεν εγγυάται την ισότιμη πρόσβαση και την κατανομή του βάρους σύμφωνα με τη δυνατότητα πληρωμής του καθενός, είναι η οδήγηση σε υπερχρέωση και συνθήκες διαβίωσης κάτω από το όριο της φτώχειας.

Με αυτόν τον τρόπο, οι φτωχές ομάδες του πληθυσμού εγκλωβίζονται σε έναν φαύλο κύκλο όπου η φτώχεια τροφοδοτεί την κακή υγεία και αυτή με τη σειρά της συντελεί στη διατήρηση της φτώχειας.

Οι ανισότητες στην υγεία, που παρατηρούνται σε παγκόσμιο επίπεδο μεταξύ των κοινωνικοοικονομικών ομάδων του πληθυσμού, στη συντριπτική τους πλειονότητα αποτελούν μορφές «ανισοτιμίας», οι οποίες θα πρέπει να επιδιορθωθούν. Οι προσπάθειες μεταρρύθμισης με σκοπό να περιοριστούν οι ανισοτιμίες στην υγεία θα πρέπει να είναι διατομεακές και να μην προσανατολίζονται αποκλειστικά στον παραδοσιακό τομέα των ιατρικών υπηρεσιών. Η υγεία δεν είναι μόνο αποτέλεσμα βιολογικών παραγόντων, γενετικής προδιάθεσης ή του βαθμού πρόσβασης στο σύστημα υγείας, αλλά πολύ περισσότερο, των σωρευτικών επιδράσεων που ασκούν οι κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και περιβαλλοντικές συνθήκες στη διάρκεια ζωής του ατόμου. Αυτό σημαίνει ότι η έμφαση σήμερα θα πρέπει να δοθεί όχι μόνο στην αναδιοργάνωση των υγειονομικών υπηρεσιών, αλλά και σε στρατηγικές και παρεμβάσεις που να αναγνωρίζουν το πολυδιάστατο των προσδιοριστικών παραγόντων της υγείας, δίνοντας άμεση προτεραιότητα σε πολιτικές ενδυνάμωσης των ανθρώπινων δυνατοτήτων και των ευκαιριών ζωής μέσα από την εξασφάλιση πρόσβασης στην εκπαίδευση, την αγορά εργασίας, το επαρκές εισόδημα, το ασφαλές εργασιακό περιβάλλον, τις αξιοπρεπείς συνθήκες στέγασης και γενικότερα τη συμμετοχή στο πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι.

Η κατανομή του εισοδήματος παίζει ρόλο στο επίπεδο υγείας ενός πληθυσμού, ενώ η επιδίωξη της οικονομικής μεγέθυνσης δεν επαρκεί από μόνη της για την εξασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας. Η γενικότερη αύξηση του εισοδήματος σε μια κοινωνία θα βελτιώσει βέβαια την κατάσταση υγείας και των φτωχών, αλλά όχι στο βαθμό που θα το κάνει η δίκαιη κατανομή του πρόσθετου παραγόμενου προϊόντος.

Η επιστημονική έρευνα παρέχει πλέον επαρκείς αποδείξεις για τη συσχέτιση της κοινωνικής δομής και των κοινωνικών σχέσεων με το επίπεδο υγείας σε όλες τις χώρες και όλους τους τύπους κοινωνιών. Η

σχέση αυτή δεν περιορίζεται μόνο στις διαφορές μεταξύ ενός ανώτερου και ενός κατώτερου στρώματος του πληθυσμού, αλλά εκτείνεται σε όλο το κοινωνικό φάσμα, ακολουθώντας την κοινωνική κλιμάκωση.

3.6 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ – ΕΜΠΟΔΙΑ.

Η εκπαίδευση είναι σημαντικός κοινωνικός θεσμός, αναπόσπαστο μέρος μιας κοινωνίας και άρρηκτα συνδεδεμένος με άλλους κοινωνικούς θεσμούς.

Σύμφωνα με την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, η εκπαίδευση επιτελεί δύο λειτουργίες, σημαντικές για τη διατήρηση της κοινωνικής συνέχειας: την κοινωνικοποίηση και την επιλογή.

Οι λειτουργίες αυτές έχουν ως συνέπεια να συμβάλλει η εκπαίδευση στη διατήρηση της κοινωνίας, γεγονός που αξιολογείται θετικά, αλλά με αυτόν τον τρόπο διατηρούνται και οι κοινωνικές ανισότητες, πράγμα που αξιολογείται λιγότερο θετικά.

Από τη δεκαετία του 1960 και μετά, έρευνες στις κοινωνικές επιστήμες διεθνώς και ιδιαίτερα στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης έχουν δείξει ότι η εκπαίδευση συμβάλλει στην αναπαραγωγή των ανισοτήτων με διάφορους τρόπους, που έχουν ως βάση αυτές τις δύο λειτουργίες.

Το πρόβλημα έγκειται στο ότι, όπως υποστηρίζουν πολλοί επιστήμονες, η εκπαίδευση δεν δίνει ουσιαστικά τις ίδιες ευκαιρίες και δεν είναι ένας ουδέτερος θεσμός, αλλά διαμεσολαβεί και μεροληπτεί υπέρ ορισμένων μαθητών, που ανήκουν σε προνομιούχες κοινωνικές τάξεις. Επομένως, όπως δείχνουν και οι έρευνες, η κοινωνική θέση προέλευσης των μαθητών δεν διαφέρει σημαντικά από την κοινωνική θέση στην οποία καταλήγουν ως ενήλικοι. Φαίνεται, δηλαδή, πως είναι περιορισμένη η δυνατότητα του εκπαιδευτικού συστήματος να

λειτουργήσει ως ένας «εξισωτικός» θεσμός, που μειώνει ή εξαλείφει τις κοινωνικές «διαφορές» και διευκολύνει την ανοδική κοινωνική κινητικότητα.

Θεωρείται, λοιπόν, ότι η εκπαίδευση συμβάλλει άμεσα στην αναπαραγωγή της υφιστάμενης κοινωνίας, όταν αποκλείει κοινωνικές ομάδες ή στρώματα από την πρόσβαση στο σχολείο ή προβάλλει εμπόδια στη φοίτησή τους στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Η εκπαίδευση συμβάλλει έμμεσα στον κοινωνικό αποκλεισμό, αναπαράγοντας τις κοινωνικές ανισότητες μέσα από τις γνώσεις, τη μόρφωση και τους διαβαθμισμένους τίτλους σπουδών που παρέχει.

Οι έρευνες που πραγματοποιήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες δείχνουν αναμφίβολα ότι η εκπαίδευση συμβάλλει στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων, με βάση την κοινωνική προέλευση, το φύλο, την εθνικότητα και το θρήσκευμα.

Τις δυο τελευταίες δεκαετίες, γίνεται όλο και περισσότερο λόγος για αποκλεισμό κοινωνικών ομάδων από την εκπαίδευση. Οι σχετικές μελέτες για τον αποκλεισμό περιγράφουν θεσμικές ρυθμίσεις και συνθήκες, που αφορούν την πρόσβαση στην εκπαίδευση και τις δυνατότητες που προσφέρει ο θεσμός για επιτυχή σχολική φοίτηση («καριέρα»), από τη στοιχειώδη μέχρι και την ανώτατη εκπαίδευση. Ο αποκλεισμός αφορά, πιο συγκεκριμένα τις ακόλουθες κανονιστικές ρυθμίσεις, αλλά και πρακτικές των φορέων της εκπαίδευσης:

Απαγόρευση ή περιορισμός της δυνατότητας πρόσβασης

Άρνηση εγγραφής

Έλλειψη παροχής εκπαίδευσης σε ικανοποιητικό βαθμό

Έλλειψη διαδοχικής εκπαίδευσης

Αναλυτικότερα η απαγόρευση πρόσβασης αναφέρεται στην ιστορία του εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά και σε σύγχρονες πρακτικές. Ως παράδειγμα, αναφέρεται η διάσταση του φύλου,

δεδομένου ότι, όπως αναφέραμε η είσοδος των κοριτσιών στα πανεπιστήμια επιτράπηκε στα τέλη του 19ου αιώνα. Μια πιο σύγχρονη πλευρά αφορά την ποσόστωση με βάση το φύλο σε στρατιωτικές ή συναφείς ακαδημίες, που περιορίζει την πρόσβαση των κοριτσιών στη φοίτηση. Οι ποσοστώσεις αυτές, εν τω μεταξύ, καταργούνται βάσει της απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας το 2005, επειδή αντιβαίνουν την αρχή της ισότητας. Η τελευταία ρύθμιση του Υπουργείου Παιδείας, σύμφωνα με την οποία ο βαθμός δέκα είναι η βάση επιτυχίας στις εισαγωγικές εξετάσεις για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, ερμηνεύεται από τους εκπαιδευτικούς ως μέτρο που αποκλείει χιλιάδες υποψηφίους από τη φοίτηση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση.

Στην περίπτωση άρνησης εγγραφής παρατηρείται ότι ορισμένες Διευθύνσεις Σχολείων αρνούνται να εγγράψουν παιδιά μέλη ορισμένων κοινωνικών ομάδων, όπως τα παιδιά των Ρομά και τα παιδιά των μεταναστών. Οι διευθύνσεις των σχολείων επικαλούνται τυπικούς λόγους για να δικαιολογήσουν την άρνηση τους, αν λείπει για παράδειγμα το πιστοποιητικό υγείας(στην περίπτωση Ρομά), το πιστοποιητικό γέννησης (στην περίπτωση μεταναστών από μακρινές χώρες), ή μια νόμιμη άδεια παραμονής. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι αποκλείονται από τη μόρφωση, μεγάλες κατηγορίες παιδιών. Η παρέμβαση του Υπουργείου Παιδείας απέτρεψε ορισμένες πρακτικές, ιδιαίτερα όσον αφορά τα παιδιά των μεταναστών, των οποίων οι γονείς δεν έχουν άδεια παραμονής αυτή έχει λήξει. Η πρόσβαση στη μόρφωση θεωρήθηκε ότι είναι αναφαίρετο δικαίωμα το οποίο ισχύει για όλα τα παιδιά που ζουν στην Ελλάδα ασχέτως καταγωγής.

Η έλλειψη παροχής εκπαίδευσης σε ικανοποιητικό βαθμό αφορά κατηγορίες παιδιών που προέρχονται από «μειονότητες» ή «μειονοτικές» ομάδες, παιδιά με ειδικές ανάγκες, παιδιά μεταναστών και ανήλικους παραβάτες, που εκτίουν ποινή εγκλεισμού σε σωφρονιστικά

καταστήματα της χώρας. Σε αυτές τις περιπτώσεις παρατηρείται ότι ενώ υπάρχει κανονιστική ρύθμιση για τη λειτουργία αντίστοιχων σχολείων, αυτά δεν καλύπτουν όλες τις βαθμίδες ή δεν καλύπτουν τις ανάγκες όλων των παιδιών. Τα παιδιά «μειονοτήτων», όπως είναι η μουσουλμανική, φοιτούν σε σχολεία όπου διδάσκεται η γλώσσα τους, αλλά η ελλιπής γνώση της ελληνικής τους εμποδίζει να συνεχίσουν τις σπουδές τους στα ελληνικά σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης.

Σε σχέση με τα παιδιά που προέρχονται από την κατηγορία ατόμων με ειδικές ανάγκες(ΑΜΕΑ) υπολογίζεται ότι τα 19.000 περίπου (από τα 200.000 σύνολο) φοιτούν σε σχολεία κυρίως της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η προβληματική που έχει διατυπωθεί δημόσια αφορά την έλλειψη σχετικού προγραμματισμού και πολιτικής από μέρους της πολιτείας. Διαπιστώνεται, επίσης, το αίτημα να εφαρμοστεί κοινωνική πολιτική που να προωθεί την ισότιμη συμμετοχή των παιδιών με ειδικές ανάγκες στην κοινωνική ζωή, με την εξασφάλιση της κατάρτισης τους και την παροχή δυνατότητας εξάσκησης ενός επαγγέλματος.

Η ίδρυση σχολείων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης (το 1996) επιπλέον, αφορά την κάλυψη αναγκών για μόρφωση των παιδιών που προέρχονται από ομάδες «παλινοστούντων ή μεταναστών» με σκοπό να καλυφθούν ορισμένα από τα παιδαγωγικά προβλήματα που ανέκυψαν. Η έννοια του αποκλεισμού χρησιμοποιείται επίσης ως εξής: τα παιδιά δεν χαίρουν της παρεχόμενης εκπαίδευσης(μόρφωσης και γνώσης), λόγω του ότι δεν υπάρχουν μαθήματα στη μητρική τους γλώσσα. Η ίδρυση αυτών των σχολείων, τα οποία μέχρι πρόσφατα, αριθμούσαν 26 σε όλη την επικράτεια αξιολογείται θετικά, ενώ παράλληλα αναγνωρίζεται η ανάγκη για επέκταση και καλύτερη οργάνωση τους.

Τα παιδιά που εκτίουν ποινή εγκλεισμού σε σωφρονιστικά καταστήματα αποτελούν ιδιαίτερη κατηγορία που μορφώνεται με εμπόδια και ελλείψεις υποδομής και διδακτικού προσωπικού. Τελευταία

προωθείται το μέτρο μείωσης της ποινής μέσω της φοίτησης, δηλαδή «μια μέρα σχολείο ισοδυναμεί με δυο μέρες ποινής» και έχει σκοπό να στρέψει τους ανήλικους παραβάτες προς την εκπαίδευση.

Σε αυτή την κατηγορία αποκλεισμού χρειάζεται να αναφερθούμε και στη γεωγραφική εμβέλεια πολλών σχολείων τεχνικό - επαγγελματικής εκπαίδευσης, η προσβασιμότητα των οποίων προωθείται με δωρεάν δυνατότητα μετακίνησης ή δωρεάν παραμονής μαθητών από άλλες περιοχές σε μαθητικές εστίες.

Στις συνέπειες του κοινωνικού αποκλεισμού καταγράφονται η απουσία φοίτησης, η διαρροή μαθητικού πληθυσμού και η εγκατάλειψη του σχολείου. Τα παιδιά που εγκαταλείπουν το σχολείο, δηλαδή πριν τελειώσουν την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, προέρχονται επίσης κατά κύριο λόγο από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, των οποίων η σχολική επίδοση δεν είναι καλή και υπολογίζονται σε αρκετές χιλιάδες.

Οι ερευνητικές τάσεις που κυριαρχούν στη σχέση εκπαιδευτικών επιτευγμάτων και αποκλεισμού είναι δύο: η μια αφορά τη σχέση φτώχειας και εκπαίδευσης και η δεύτερη τη σχέση ανεργίας και εκπαιδευτικών διαπιστευτηρίων(ή τίτλων σπουδών).

Οι κοινωνικές έρευνες και το φαινόμενο της φτώχειας μελέτησαν και ποσοτικά τη σχέση εκπαίδευσης και επιπέδου «ανέχειας».

Έτσι παρατηρείται ότι μια μεγάλη πλειονότητα όσων κατηγοριοποιούνται ως φτωχοί διακρίνεται από χαμηλό επίπεδο μόρφωσης και στερείται τίτλων σπουδών ακόμα και από την υποχρεωτική εκπαίδευση. Ο κοινωνικός αποκλεισμός εξηγείται μέσω της σύνδεσης του φαινομένου της φτώχειας ή της κοινωνικής και οικονομικής ανέχειας με την εκπαιδευτική «αποστέρηση».

Για παράδειγμα, η έλλειψη τίτλου σπουδών συνεπάγεται την αδυναμία παρακολούθησης προγραμμάτων κατάρτισης που οργανώνει ο

ΟΑΕΔ γιατί η εγγραφή προϋποθέτει απολυτήριο δημοτικού ή γυμνασίου. Η εκπαιδευτική «αποστέρηση» δηλώνει έτσι και τη μειωμένη δυνατότητα πρόσβασης στην επίσημη αγορά εργασίας, που συνδέεται τελικά με το επίπεδο εισοδήματος που μπορεί κανείς να αποκτήσει.

Εν κατακλείδι από έρευνες στις κοινωνικές επιστήμες και στην κοινωνιολογία, είναι γνωστό ότι υπάρχει άμεση σύνδεση ανάμεσα στη φτώχεια και το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Αυτό το συμπέρασμα αντίθετα, διαφοροποιείται σχετικά, αν λάβουμε υπόψη μας ότι στο δείγμα «φτωχοί» υπήρχε και ένα μικρό ποσοστό που κατείχαν υψηλή μόρφωση. Φαίνεται λοιπόν ότι η υψηλή μόρφωση δεν οδηγεί αξιωματικά στη μείωση της φτώχειας και γι' αυτό χρειάζεται να ληφθούν υπόψη και άλλοι παράγοντες .

Σε σχέση με τη δεύτερη ερευνητική τάση, δηλαδή τη σχέση ανεργίας και εκπαίδευσης, σε κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται μνεία για τις σχέσεις της εκπαίδευσης με φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού με την εξέταση ιδιαίτερα της περίπτωσης της ανεργίας και του εκπαιδευτικού προφίλ των ανέργων.

Οι ποσοτικές ενδείξεις δείχνουν ότι η πλειονότητα των ανέργων χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο μόρφωσης, κατάρτισης και εξειδίκευσης. Η κοινωνική πολιτική που προτείνεται και τα συγκεκριμένα μέτρα που υιοθετούνται επικεντρώνονται σε προγράμματα κατάρτισης και εξειδίκευσης για τη δημιουργία « ευέλικτου» εργατικού δυναμικού, που να είναι σε θέση να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας.

Παρ' όλη την κριτική που έχει ασκηθεί, η συλλογιστική αυτών των μέτρων είναι η εξής: να παρέχονται ίσες δυνατότητες πρόσβασης στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, ανεξάρτητα από κοινωνική καταγωγή και προέλευση, προκειμένου να βελτιωθούν οι δυνατότητες διεκδίκησης μιας θέσης εργασίας, ώστε από τη μια τα άτομα να εξασφαλίσουν ένα

εισόδημα και από την άλλη να βελτιώσουν πιθανώς και την κοινωνική τους θέση. Η συλλογιστική αυτή συνδέει την εργασία με τη συμμετοχή και την ενσωμάτωση στην κοινωνική ζωή, με σκοπό τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

3.7 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ – ΕΜΠΟΔΙΑ.

Μια από τις βασικές παραμέτρους κοινωνικής ένταξης ή / και κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί η θέση του ατόμου ως προς την απασχόληση και την αγορά εργασίας. Αναφορικά με αυτή τη διάσταση, το ενδιαφέρον συγκεντρώνει κατά κύριο λόγο η ανεργία ως βασικός παράγοντας κοινωνικού αποκλεισμού. Αν και έχει επισημανθεί η σχέση μεταξύ ανεργίας και κοινωνικού αποκλεισμού δεν είναι πάντα άμεση, δεδομένου ότι επιδρούν και άλλοι παράγοντες στη σχέση αυτή, είναι γεγονός ότι η παράμετρος « εργασία» κατέχει κυρίαρχη θέση. Αυτό γίνεται εμφανές και στην περίπτωση των πολιτικών για την κοινωνική ένταξη ατόμων που προέρχονται από διάφορες κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες των οποίων η (επαν)ένταξη στην αγορά εργασίας θεωρείται βασικό βήμα για την έξοδο τους από τον συχνά «φαύλο κύκλο» του κοινωνικού αποκλεισμού και την κοινωνική τους ενσωμάτωση ακόμα και αν η περιθωριακή σχέση των ομάδων αυτών ως προς την αγορά εργασίας δεν αποτελεί τη βασική αιτία του κοινωνικού αποκλεισμού. Πέρα όμως από την ανεργία, η οποία ανταποκρίνεται σε έναν ολικό αποκλεισμό του ατόμου, από την αγορά εργασίας, για μεγαλύτερο ή μικρότερο χρονικό διάστημα, δεν πρέπει να υποτιμώνται και οι συνέπειες των επισφαλών μορφών απασχόλησης για την κοινωνικοοικονομική θέση ενός ατόμου και κατ' επέκταση για τον αποκλεισμό του ή μη από μια σειρά κοινωνικών σφαιρών.

Όποιες και αν είναι οι αξιολογήσεις που αφορούν στην εργασία, η μεγάλη σημασία της εργασίας και της απασχόλησης, τόσο για την προσωπική ολοκλήρωση του ατόμου, όσο και για την ομαλή κοινωνική του ενσωμάτωση, αποτελεί κοινή παραδοχή.

Με άλλα λόγια, όλες οι διαφορετικές απόψεις αναφορικά με το ρόλο της εργασίας: «... εργασία για την εξασφάλιση της ύπαρξης, εργασία για τη συσσώρευση πλούτου, εργασία για την κατάκτηση της γνώσης, εργασία για την ανάπτυξη και ψυχική ισορροπία της προσωπικότητας, εργασία για νοηματοδότηση της ύπαρξης και για ανθρώπινη ολοκλήρωση, εργασία ως καταναγκασμός «βασίλειο της αναγκαιότητας», εργασία ως πηγή αλλοτρίωσης κλπ» (Παπαϊωάννου, 1997), απλώς καταλήγουν στο να τονίσουν την κεντρικότητά της.

Στο πλαίσιο αυτό, η εργασία καθίσταται βασική προϋπόθεση της προσωπικής και κοινωνικής προόδου, γοήτρου και αυτοεκπλήρωσης. Όπως επισημαίνει και ο Ου. Μπεκστο πλαίσιο των συζητήσεων του με τον J. Willms: «...η αγορά εργασίας κατανέμει ουσιαστικές ευκαιρίες ζωής, που διακλαδώνονται σε όλη την κοινωνία. Η εργασία δεν είναι απλώς εργασία. Η εργασία είναι κάτι που μας ενσωματώνει στην κοινωνία. Μας δίνει μια επαγγελματική θέση και μια ταξική θέση. Καθορίζει μεγάλο μέρος των καταναλωτικών επιλογών μας: Πως ντυνόμαστε, τι τρώμε, πως ενεργούμε, τι ψηφίζουμε. Οι δουλειές μας και τα επαγγέλματα μας καθορίζουν τις δυνατότητές μας για ασφάλεια και συμμετοχή ή την έλλειψή τους. Το πως ζούμε εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το τι κάνουμε για να κερδίσουμε τα προς το ζην».

Αναφορικά με τους δείκτες ή παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού, είναι κοινά αποδεκτό ότι η θέση ενός ατόμου ως προς την αγορά εργασίας αποτελεί βασική παράμετρο κοινωνικής ένταξης ή, αντιθέτως κοινωνικού αποκλεισμού. Συνήθως η ανεργία, και ειδικά αν αυτή είναι μακροχρόνια, θεωρείται ως ένας από τους κατ' εξοχήν

παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού. Βεβαίως η σχέση μεταξύ των δύο δεν είναι άμεση και από μόνη της η ανεργία δεν ταξινομεί ένα άτομο στην κατηγορία των κοινωνικά αποκλεισμένων, αλλά: «Επηρεάζεται από πλήθος παραγόντων, όπως η διάρκεια και η συχνότητα της ανεργίας στη ζωή των ατόμων, τα χαρακτηριστικά του νοικοκυριού στο οποίο ζει ο άνεργος και η θέση του σε αυτό, το σύστημα κοινωνικής προστασίας, οι μορφές οικογενειακής και κοινοτικής αλληλεγγύης, οι κοινωνικές στάσεις απέναντι στους άνεργους, η οργάνωση και η συμμετοχή των τελευταίων στην υπεράσπιση των συμφερόντων» (Καραμεσίνη, 2004)⁶⁹

Η συσχέτιση όμως ανεργίας και κοινωνικού αποκλεισμού διευκολύνεται εάν επικεντρωθούμε στις συνέπειες της πρώτης. Αυτές μπορούν να διακριθούν σε οικονομικές- υλικές, ψυχολογικές και κοινωνικές. Η συνύπαρξη ή μη αυτών των συνεπειών ή η κυριαρχία κάποιας εξ' αυτών εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Οι οικονομικές και υλικές συνέπειες της ανεργίας συνδέονται κατά κύριο λόγο με την απώλεια εισοδήματος για μικρότερο ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Το μέγεθος και η βαρύτητα των οικονομικών ή υλικών στερήσεων τις οποίες συνεπάγεται η ανεργία, καθώς και το εάν αυτή συνδέεται με καταστάσεις φτώχειας εξαρτάται από πληθώρα παραγόντων: τη διάρκεια της ανεργίας, τη θέση του άνεργου στο νοικοκυριό, τα πιθανά λοιπά εισοδήματα ή τους λοιπούς οικονομικούς και υλικούς πόρους που έχει στη διάθεση του ο άνεργος ή η οικογένεια του και την επίσημη κρατική - οικονομική ή μη - στήριξη που λαμβάνει (επίδομα ανεργίας ή άλλα επιδόματα) κλπ. (Καραμεσίνη, 2004).

Πέρα από τις υλικές στερήσεις και την υποβάθμιση του βιοτικού επιπέδου, την οποία συχνά συνεπάγεται η ανεργία, δεν πρέπει να αγνοούνται και οι ψυχοσωματικές συνέπειες: « Ο άνεργος επηρεάζεται στον πιο ευαίσθητο πυρήνα της προσωπικής του υπόστασης: Στην αίσθηση της ατομικής του επάρκειας και αυτοπεποίθησης. Έτσι διαισθα-

νόμενος ότι είναι ανήμπορος να επηρεάσει το περιβάλλον του, έχει ως άμεση συνέπεια την παραίτηση, τη φυγή, τη ματαίωση και την παθητικοποίηση» (Λεχουρίτης, Κατσορίδας, 2002). Πέραν τούτου, ο άνεργος πιθανά να χρειάζεται να αντιμετωπίσει τις συνέπειες και τον πιθανό στιγματισμό που επιφέρουν η επαφή του και οι συναλλαγές του με τις κοινωνικές υπηρεσίες (Paugam, 2000).

Εμπειρικές έρευνες διαπιστώνουν την εμφάνιση ενός νέου, «ανύπαρκτου» για τα συστήματα πρόνοιας, μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού. Πρόκειται για τους μετανάστες που εγκλωβίζονται στις εργασίες χαμηλού κύρους.

Η άτυπη αυτή εργασία είναι εκείνη που δημιουργεί τεράστια εμπόδια πρόσβασης των μεταναστών στις υπηρεσίες κοινωνικής προστασίας (ασφάλιση, υπηρεσίες υγείας). Η έρευνα των Ψημμένου και Σκαμνάκη (2008) σε Αλβανίδες και Ουκρανές οικιακές εργάτριες διαπιστώνει πως η ανασφάλιστη εργασία αποτελεί συστατικό στοιχείο της οικονομικής ένταξης των μεταναστριών στην άτυπη εργασία και συγκεκριμένα στην ιδιωτική φροντίδα και καθαριότητα. Η απαγορευμένη περιοχή της ασφάλισης για τις μη έχουσες χαρτιά ατομικής άδειας παραμονής και εργασίας οδηγεί τις γυναίκες αυτές στην παραοικονομία και στην ανάπτυξη κινήτρων ατομικής επιβίωσης και ανάπτυξης «εναλλακτικών» σεναρίων ασφάλισης, μέσα από την υιοθέτηση κανόνων και προτύπων αναλόγων των αναγκών της άτυπης αγοράς εργασίας.

Η έρευνα του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2008) για την παροχή υπηρεσιών σε μετανάστες διαπιστώνει πως οι τελευταίες προσπάθειες της πολιτείας για την νομιμοποίηση της διαμονής και εργασίας μεγάλου αριθμού μεταναστών δεν κατάφεραν να φέρουν κάποιο σημαντικό αποτέλεσμα. Η Ελληνική πολιτεία διατηρεί εμπόδια θεσμικής φύσης τα οποία ευθύνονται κατά κύριο λόγο για την δυσκολία εκπλήρωσης της βασικής προϋπόθεσης για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών-το

επίσημο καθεστώς διαμονής και εργασίας. Τα εμπόδια αυτά οδηγούν τους μετανάστες στον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση.

Το ζήτημα της γνώσης της ελληνικής γλώσσας αποτελεί καίριο στοιχείο πρόσβασης στην κοινωνία υποδοχής. Η άγνοια της γλώσσας βιώθηκε για τον μεταναστευτικό πληθυσμό ως ένα ανυπέρβλητο εμπόδιο στην αναζήτηση και διατήρηση θέσης εργασίας, ως ένας ουσιαστικός παράγοντας εκμετάλλευσης, ως βασική αιτία απομόνωσης. Η διάρκεια παραμονής αλλά και η επιθυμία ένταξης είναι καίριοι παράγοντες που καθορίζουν τον βαθμό εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. (Μυλωνάς Κ., 2009)

Η σύντομη επισκόπηση των σύγχρονων πολιτικών καταπολέμησης της ανεργίας και επανένταξης των ανέργων φέρνει στο προσκήνιο τα πολλαπλά προβλήματα που εγείρει μια θεώρηση της κοινωνικής πραγματικότητας με όρους ένταξης και αποκλεισμού, κοινωνικά αποκλεισμένων ή εντεταγμένων. Ειδικότερα δυο είναι τα ζητήματα που εγείρονται ως προς τη σχέση μεταξύ ανεργίας- επισφαλούς απασχόλησης και κοινωνικού αποκλεισμού: Το ένα ζήτημα τίθεται σχετικά με τη διχοτομημένη αντίληψη της κοινωνίας, στην οποία παραπέμπει ο κοινωνικός αποκλεισμός, σύμφωνα με την οποία θεωρητικά, έχουμε μια πλειονότητα εντεταγμένων και μια μειονότητα αποκλεισμένων. Αυτό όμως που γίνεται όλο και πιο εμφανές στις ημέρες μας είναι μια δυσκολία διάκρισης μεταξύ των δυο κατηγοριών, δεδομένου ότι η θεωρούμενη ως «μειονότητα» των ανέργων, επισφαλώς απασχολούμενων κλπ διογκώνεται, ενώ παράλληλα ο κίνδυνος του αποκλεισμού αφορά όλο και περισσότερες ομάδες ατόμων. Ένα δεύτερο θέμα σχετίζεται με τις πολιτικές διαστάσεις της ανεργίας, στις οποίες παρατηρείται μια σημαντική αντίφαση: Αφ' ενός, εκφράζεται σε επίπεδο δημοσίου και πολιτικού λόγου, μεριμνά για τους κοινωνικά αποκλεισμένους ή εν δυνάμει κοινωνικά αποκλεισμένους ανέργους και επισφαλώς απασχολούμενους

και αφ' ετέρου, βάζοντας τους την ταμπέλα των «μη απασχολήσιμων»,
τείνουμε να ποινικοποιούμε την κατάστασή τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΑΝΙΣΟΤΗΤΩΝ.

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Η ηπειρωτική Ευρώπη αναπτύσσει τα δικά της επιχειρήματα τονίζοντας την ιδιαιτερότητα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Μοντέλου και την ανάγκη διεύρυνσης του ερευνητικού πεδίου με την προσθήκη μορφωμάτων που δεν υπόκεινται στον περιορισμό της μη διανομής κερδών (συνεταιρισμοί, κοινωνικές επιχειρήσεις).

Ποια είναι όμως η συσχέτιση της έννοιας της κοινωνικής οικονομίας με τη συζήτηση για το νέο κράτος πρόνοιας και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού; Η συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση θεωρεί ότι έχουμε περάσει στην εποχή του προνοιακού πλουραλισμού. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, το κλασικό κράτος πρόνοιας έφτασε στα όρια του ιστορικού του ρόλου με την κρίση του 1970, δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει την ανεργία και αποδείχτηκε ανεπαρκές στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, οι οποίες να καλύπτουν τις νέες κοινωνικές ανάγκες ή στην παροχή διαφοροποιημένων υπηρεσιών, οι οποίες να λαμβάνουν υπόψη τους τη γνώμη των χρηστών των υπηρεσιών. Μπροστά στην επέλαση του νεοφιλελευθερισμού, τη συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας και την αυξανόμενη εμπλοκή του ιδιωτικού κερδοσκοπικού τομέα στην παροχή των κοινωνικών υπηρεσιών, προκρίνεται η ενίσχυση του ρόλου της κοινωνικής οικονομίας. Αυτή τη φορά, τα επιχειρήματα για την υπεροχή του τρίτου τομέα στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πιο προοδευτικά από την κλασική νεοφιλελεύθερη ρητορεία.

4.2 ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΤΗΤΑ – ΕΚΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ.

Οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας δημιουργούνται ή/και διοικούνται από μια πληθώρα εταίρων, όπως εργαζόμενοι, διοικητικά στελέχη, χρήστες των υπηρεσιών, εκπρόσωποι της τοπική αυτοδιοίκησης, εκπρόσωποι του ευρύτερου δημόσιου τομέα, των συνδικάτων, της αγοράς. Συνεπώς, προωθείται ένα μοντέλο πολυσυμμετοχικής και δημοκρατικής διακυβέρνησης. Αυτή η διάσταση μπορεί να εκφράζεται είτε με θεσμικό τρόπο (σύνθεση του ΔΣ μέσω της εκπροσώπησης διαφορετικών κατηγοριών εταίρων-μελών) είτε άτυπα (μέσω της διενέργειας τακτικών ή έκτακτων συναντήσεων με εκπροσώπους όλων των κατηγοριών). Ο Pestoff (2009) αναγνωρίζει τον αυξανόμενο ρόλο των πολιτών στην παραγωγή και παροχή προσωπικών κοινωνικών υπηρεσιών στη Σουηδία, εισάγοντας τον όρο «συμπααραγωγή κοινωνικών υπηρεσιών». Ο Vaillancourt (2009) προχωράει ακόμη περισσότερο και εξετάζει τις περιπτώσεις συνδιαμόρφωσης της κοινωνικής προστασίας μέσω της ενεργητικής εμπλοκής των χρηστών των υπηρεσιών στον Καναδά, θεωρώντας πως η συμμετοχή δεν πρέπει να περιορίζεται στο στάδιο της υλοποίησης, αλλά οφείλει να επεκτείνεται και στη φάση του σχεδιασμού της κοινωνικής πολιτικής.

4.3 ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΗ - ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.

Η ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας βρίσκεται σε αρμονία με τις πολιτικές αποκέντρωσης και με την αυξανόμενη έμφαση των αναπτυξιακών πολιτικών στην τοπική διάσταση. Η επιχειρηματολογία βασίζεται σε αναλύσεις που αποτυπώνουν τις διαφορικές επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης (κάποιες περιοχές κατορθώνουν να γίνουν ανταγωνιστικές διεθνώς και αναπτύσσονται, ενώ άλλες μένουν πίσω και

αποκόπτονται από τη διεθνή τροχιά ανάπτυξης). Ως αποτέλεσμα η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός έχουν συγκεκριμένη χωρική υπόσταση.

Όπως ισχυρίζονται οι Gough et al. (2006), η θεώρηση της φτώχειας ως ζητήματος προβληματικών περιοχών δεν είναι καινούρια, αφού μπορεί να εντοπιστεί στις προσπάθειες οικιστικού εξευγενισμού και εξυγίανσης των υποβαθμισμένων περιοχών της Αγγλίας από τον 19ο αιώνα. Η επικαιρότητα της νέας τάσης αποκέντρωσης ξεκινά από το επιχείρημα ότι το καθολικό κράτος πρόνοιας με τις ομοιογενείς του υπηρεσίες δεν λαμβάνει υπόψη τις ιδιαίτερες γεωγραφικές συνθήκες και τα προβλήματα που αναδύονται και, ίσως το σημαντικότερο, δεν αξιοποιεί την τοπική δυναμική για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων. Συνεπώς, η πολιτική του τρίτου δρόμου βλέπει στην αποκέντρωση τη δυνατότητα που εμφανίζεται για τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας να αποκτήσουν έναν ενισχυμένο ρόλο στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, εφόσον γνωρίζουν καλύτερα την περιοχή στην οποία δραστηριοποιούνται και μπορούν να κινητοποιήσουν την τοπική κοινότητα.

4.4 ΜΕΙΩΣΗ ΚΟΣΤΟΥΣ

Μια κοινή συνισταμένη των θέσεων υπέρ της ενίσχυσης των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών είναι η εκτίμηση ότι παρέχουν καλύτερες υπηρεσίες στο ίδιο ή/και σε χαμηλότερο κόστος σε σχέση με τον αμιγή δημόσιο τομέα. Ας μην ξεχνάμε ότι η συζήτηση για την κοινωνική οικονομία εντάσσεται στη συζήτηση αναφορικά με την αναδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας και την αντιμετώπιση των προβλημάτων που σχετίζονται με το δημόσιο έλλειμμα και τη βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Για τους υποστηρικτές της κοινωνικής οικονομίας είναι σημαντικό να αναδειχθούν τα πλεονεκτήματα του τρίτου τομέα με όρους αποδοτικότητας, ως εναλλακτικού δρόμου στην ακραιφνή ιδιωτικοποίηση. Η επιχειρηματολογία τους βασίζεται στα συνδυασμένα αποτελέσματα των ακόλουθων παραμέτρων:

Τα στελέχη και οι εργαζόμενοι στον τρίτο τομέα προσφέρουν καλύτερες υπηρεσίες και καταβάλλουν μεγαλύτερη προσπάθεια γιατί πιστεύουν στους στόχους της οργάνωσης σε σχέση με τους/τις υπαλλήλους σε μια κρατική υπηρεσία. Εδώ, επίσης, εντάσσεται και η εθελοντική εργασία που αξιολογεί το τοπικό δυναμικό μιας κοινότητας.

Η κοινωνική οικονομία μπορεί να αντλήσει πόρους από τον ιδιωτικό κερδοσκοπικό τομέα και να δημιουργήσει νέες υπηρεσίες ή να παρέχει μεγαλύτερα επίπεδα από τις υπάρχουσες, χωρίς να επιβαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό.

Η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών από τον τρίτο τομέα συχνά παίρνει τη μορφή συμβολαίων παροχής έργου με χρηματοδότηση από το κράτος, το οποίο επιβλέπει την υλοποίησή τους με βάση μετρήσιμους δείκτες. Ως εκ τούτου, οι φορείς του τρίτου τομέα είναι περισσότερο προσανατολισμένοι και αναγκαστικά πιο συμμορφωμένοι στην επίτευξη συγκεκριμένων αποτελεσμάτων σε σχέση με μια δημόσια υπηρεσία.

4.5 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΝΕΑΣ ΖΗΤΗΣΗΣ.

Οι διπλές πιέσεις που δέχεται σήμερα το κράτος πρόνοιας συμπυκνώνουν ένα οριακό σημείο, εφόσον το κράτος διαθέτει ελάχιστα μέσα για να απαντήσει τόσο σε διαχρονικές όσο και σε νέες κοινωνικές ανάγκες (Taylor-Gooby, 2004). Εδώ ακριβώς έγκειται και η υποτιθέμενη καινοτομία του τρίτου τομέα, δηλαδή στη δυνατότητα να φέρνει στην επιφάνεια νέες κοινωνικές ανάγκες που δεν καλύπτονται επαρκώς από το

κράτος και να τις μετασχηματίζει σε παρεχόμενες υπηρεσίες δημιουργώντας παράλληλα νέες θέσεις εργασίας (Young, 1999· Lloyd, 2007· Vaillancourt, 2009). Συγκεκριμένα παραδείγματα μπορούν να εντοπιστούν στη δημιουργία κοινοτικών δομών για την ψυχοκοινωνική υποστήριξη ηλικιωμένων, ατόμων με αναπηρία, απεξαρτημένων, καθώς και για υπηρεσίες φροντίδας κατ' οίκον, οι οποίες στοχεύουν στην υποστήριξη της αυτόνομης διαβίωσης. Στις περισσότερες περιπτώσεις, αυτές οι δομές έχουν δημιουργηθεί από μη κερδοσκοπικούς φορείς ή συνεταιρισμούς με μερική ή ολική χρηματοδότηση από το κράτος (κυρίως από τους δήμους λόγω της τάσης αποκέντρωσης).

4.6 ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.

Η μεγαλύτερη αναγνώριση του τρίτου τομέα στην καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού εδράζεται στην παροχή υπηρεσιών εργασιακής επανένταξης. Υπάρχει ήδη μια εκτεταμένη βιβλιογραφία, η οποία στοχεύει στην τυπολογία και διερεύνηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων Εργασιακής Ένταξης. Σύμφωνα με αυτή την τυπολογία, οι ΚΕΕΕ μπορούν να πάρουν τις ακόλουθες μορφές:

Επιχειρήσεις που προσφέρουν μόνιμη απασχόληση μέσω επιδοτήσεων. Αυτή η κατηγορία επιχειρήσεων ήταν η πρώτη που δημιουργήθηκε ιστορικά με τη μορφή των προστατευμένων εργαστηρίων και στόχευε στην εργασιακή αποκατάσταση ατόμων με αναπηρία.

Επιχειρήσεις που προσφέρουν μόνιμη απασχόληση σε άτομα που είναι αποκλεισμένα από την αγορά εργασίας, αλλά σε μεγάλο βαθμό το επιτυγχάνουν μέσα από την οικονομική και αγοραία τους λειτουργία. Και σε αυτές τις περιπτώσεις συνήθως μια επιδότηση από το κράτος προσπαθεί να αντισταθμίσει το αρχικό έλλειμμα παραγωγικότητας των εργαζομένων, αλλά αυτή η επιδότηση είναι προσωρινή.

Επιχειρήσεις που κυρίως προσφέρουν κοινωνικοποίηση μέσω της απασχόλησης και απευθύνονται σε άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Συνήθως, δεν προσφέρουν τυπική απασχόληση (πολλές φορές δεν υπογράφεται σύμβαση), αλλά συμμετοχή σε μια παραγωγική δραστηριότητα με αντάλλαγμα το φαγητό, τη στέγη κ.ά.

Πρωτοβουλίες που προσφέρουν μεταβατική απασχόληση και μαθητεία με στόχο τη σταδιακή ένταξη στην τυπική αγορά εργασίας. Ο τρόπος με τον οποίο επιχειρείται αυτή η μετάβαση διαφέρει από χώρα σε χώρα και από επιχείρηση σε επιχείρηση, και εκτείνεται από πρακτική άσκηση στο πλαίσιο πιστοποιημένης κατάρτισης μέχρι συμβόλαια τυπικής εργασίας.

Η ενίσχυση αυτών των μορφών απασχόλησης τεκμηριώνεται στη μετάβαση από τις παθητικές στις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης. Συγκεκριμένα, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80, πολλές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις μετατόπισαν το κέντρο βάρους των πολιτικών απασχόλησης από την επιδοματική στήριξη ανέργων σε 3 είδη κρατικών παρεμβάσεων: α) επιδότηση επιχειρήσεων για τη διατήρηση υπαρχουσών ή/και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, β) κατάρτιση ανέργων ή ευάλωτων τμημάτων του εργατικού δυναμικού, γ) ενέργειες σύζευξης προσφοράς και ζήτησης θέσεων εργασίας (Γράβαρης, 2003). Στο πλαίσιο αυτής της μετάβασης, οι φορείς του τρίτου τομέα αναλαμβάνουν όλο και μεγαλύτερο μέρος των τριών δεσμών ενεργειών με το ακριβές μείγμα να διαφέρει από χώρα σε χώρα ανάλογα με την ιστορικότητα και το εύρος του τρίτου τομέα.

4.7 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΕ.

Η κοινωνική οικονομία αναδεικνύεται εν πολλοίς αποσπασματικά σε ένα σύνολο πολιτικών που αφορούν θέματα επιχειρηματικότητας , τοπικής ανάπτυξης, αλλά κυρίως απασχόλησης και κοινωνικής ένταξης. Στα περισσότερα κείμενα, η επιχειρηματολογία υπέρ ενός ενισχυμένου ρόλου της κοινωνικής οικονομίας αντλεί στοιχεία και από τις δύο θεωρητικές παραδόσεις:

α) την πίστη στην αγορά του νεοκλασικού υποδείγματος και β) την πίστη στην ικανότητα δημιουργίας τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου της λογικής του τρίτου δρόμου.

Η κοινωνική οικονομία θεωρείται ακρογωνιαίος λίθος του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου, παρόλο που το τελευταίο παραμένει εξαιρετικά ασαφές. Η ασάφεια έγκειται στην αδυναμία προσδιορισμού των βασικών συστατικών του, ιδιαίτερα υπό το πρίσμα της νεοφιλελεύθερης προσέγγισης της τελευταίας περιόδου (Hodge and Howe, 1999), των διαφορετικών προνοιακών συστημάτων και ιστορικών διαδρομών σε κάθε χώρα (Castles, 2004), στην υπόθεση της σύγκλισης ή απόκλισης δεδομένης της ήπιας μεθόδου που επιλέχθηκε (Ανοιχτή Μέθοδος Συντονισμού) έναντι των περισσότερο δεσμευτικών οδηγιών και κανονισμών (Ferrera et al., 2002), καθώς και στην εμπειρική επαλήθευση της ευρωπαϊκότητας του κράτους πρόνοιας έναντι των ΗΠΑ (Alber, 2006).

Εντούτοις, σε όλα τα κείμενα η κοινωνική οικονομία «θεωρείται φορέας-κλειδί για την υλοποίηση των στόχων της Λισσαβόνας», διότι α) δίνει έμφαση στην τοπική διάσταση και δημιουργεί θέσεις εργασίας, οι οποίες δεν μετεγκαθίστανται εύκολα, β) αξιοποιεί τον ιδιωτικό τομέα, γ) λειτουργεί ρυθμιστικά σε σημαντικές ανισορροπίες της αγοράς εργασίας, δ) παρέχει υπηρεσίες που συμβάλλουν στη συμφιλίωση της εργασιακής

και οικογενειακής ζωής και προωθούν τη γυναικεία απασχόληση, ε) προωθεί τις συμπράξεις δημόσιου-ιδιωτικού τομέα και μπορεί να συνδράμει στη μείωση του κόστους μέσω της ανάθεσης έργου από τον δημόσιο τομέα και την αξιοποίηση εθελοντικής εργασίας και στ) προωθεί την κοινωνική συμμετοχή και υπευθυνότητα και συνεισφέρει στη δημιουργία τοπικού κοινωνικού κεφαλαίου.

Πέρα από τις προηγούμενες γενικές κατευθύνσεις, η κύρια σύνδεση αφορά τις πολιτικές απασχόλησης και κοινωνικής ένταξης. Τόσο στις ευρωπαϊκές όσο και στις εθνικές πολιτικές κοινωνικής ένταξης, η κοινωνική οικονομία αναδεικνύεται βασικό εργαλείο για την εργασιακή αποκατάσταση των ευπαθών ομάδων αλλά και τη δημιουργία θέσεων εργασίας που χαρακτηρίζονται από ποιότητα.

Επίσης, αναγνωρίζεται η συνεισφορά της στην ένταξη συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων όπως τα άτομα με αναπηρία, γεγονός που αποδεικνύεται και από τη συμμετοχή του αντιπροσωπευτικού οργάνου των φορέων της κοινωνικής οικονομίας σε επίπεδο ΕΕ στη δημόσια διαβούλευση για την ευθυγράμμιση των πολιτικών σε ζητήματα αναπηρίας.

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι η κοινωνική οικονομία γίνεται αντιληπτή ως μια αναγνωρίσιμη αλλά μειοψηφική φωνή μέσα στην πλουραλιστική σύγχρονη οικονομία, η οποία είναι θεμιτή στο βαθμό που διορθώνει τις ανισορροπίες στην αγορά εργασίας, μειώνει την απευθείας παροχή υπηρεσιών από το κράτος και ενισχύει την ένταξη μέσω απασχόλησης. Οι πιο προοδευτικές αποχρώσεις των εκπροσώπων των φορέων της κοινωνικής οικονομίας δεν αναγνωρίζονται στον ίδιο βαθμό. Έτσι, από το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Κοινωνική Οικονομία λείπει η αναφορά για τη δυνατότητα προστασίας θέσεων εργασίας σε μονάδες που διέρχονται τη φάση της αναδιάρθρωσης μέσω της εκχώρησης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας στους εργαζόμενους.

Επίσης, οι ανησυχίες που εκφράζονται από τη Social Economy Europe για τη δυνατότητα δημιουργίας αξιοπρεπών θέσεων εργασίας υπό το πρίσμα πολιτικών ευελιξίας και ασφάλειας μέσα στο καθεστώς της τωρινής κρίσης, δεν χαίρουν της ίδιας αναγνώρισης. Παρά τις ήπιες διαμαρτυρίες ότι η κοινωνική οικονομία δεν είναι μόνο μέσο για την εργασιακή αποκατάσταση των ευπαθών κοινωνικών ομάδων, αλλά και αυτοσκοπός, η διαφαινόμενη τάση στις πολιτικές είναι η περαιτέρω εργαλειοποίηση της κοινωνικής οικονομίας για τη διατήρηση της απασχολησιμότητας των δύσκολων περιπτώσεων.

4.8 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ.

Ο τρίτος τομέας δεν εμφανίζεται ιδιαίτερα ανεπτυγμένος στην Ελλάδα (Χρυσάκης κ.ά., 2002). Αυτή η διαπίστωση είναι περισσότερο διαισθητική παρά καρπός συστηματικής εμπειρικής έρευνας για τους ακόλουθους λόγους:

α) Το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο δεν είναι σαφές για να προσδιορίσει με τη νομική-θεσμική προσέγγιση τους φορείς που εντάσσονται στην κοινωνική οικονομία και ειδικά τις κοινωνικές επιχειρήσεις εργασιακής επανένταξης. Συνεπώς, η πληθώρα των νομικών μορφών που μπορεί να λάβει ένα τέτοιο μόρφωμα δυσχεραίνει το έργο της καταγραφής του πεδίου.

β) Οι προσπάθειες θεσμικής καταγραφής (μητρώο ΜΚΟ της Υπηρεσίας Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας του Υπουργείου Εξωτερικών και μητρώο ΜΚΟ ενεργών στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης) δεν αποτυπώνουν πλήρως το πεδίο, αφενός γιατί στοχεύουν σε επιμέρους τύπους φορέων, αφετέρου γιατί η ανταπόκριση των ίδιων των φορέων είναι ελλιπής, με αποτέλεσμα να απουσιάζουν φορείς με σημαντικό έργο

και αναγνωρισιμότητα, αλλά και να συμπεριλαμβάνονται άλλοι με κίνητρο την αίτηση χρηματοδότησης.

γ) Οι διάφορες επιστημονικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν έχουν διαφορετική εστίαση και χρησιμοποιούν μη συγκρίσιμους δείκτες, με αποτέλεσμα η χαρτογράφηση του πεδίου να παραμένει ανολοκλήρωτη.

Σε κάθε περίπτωση, γίνεται κοινώς αποδεκτό ότι ο τρίτος τομέας στην Ελλάδα συνεισφέρει στην απασχόληση και στην τοπική ανάπτυξη σημαντικά λιγότερο από ό,τι στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ (Κοταλακίδης, 2007), η κοινωνία των πολιτών, τουλάχιστον στη θεσμική της μορφή, είναι αδύναμη (Σωτηρόπουλος, 2004), παρατηρείται χαμηλό ποσοστό εθελοντικής συμμετοχής και το κοινωνικό κεφάλαιο θεωρείται ότι είναι χαμηλό και δυσχεραίνει τις προσπάθειες ανάπτυξης (Christoforou, 2003). Παρά τη συμφωνία ως προς την υπανάπτυξη του τρίτου τομέα στην Ελλάδα, οι εθνικές πολιτικές που υιοθετούνται αναγνωρίζουν τη σημασία του και προσδοκούν σημαντικά αποτελέσματα στην προσπάθεια άρσης του κοινωνικού αποκλεισμού και των ανισοτήτων, ειδικά για τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, χωρίς να εξειδικεύονται οι όροι, οι διαδικασίες και οι μετασχηματισμοί που μπορούν να καταστήσουν εφικτή μια τέτοια προοπτική (Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Ένταξη, 2008-2010).²³ Πρόκειται για μια μεταφορά των βασικών κατευθυντήριων γραμμών των ευρωπαϊκών πολιτικών με αναφορά στην κοινωνική οικονομία, με ιδιαίτερη μνεία στην αναγκαιότητα διεύρυνσης και τροποποίησης του θεσμικού πλαισίου για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, ώστε να αφορά και άλλες ομάδες πλην των ατόμων με προβλήματα ψυχικής υγείας.

Σε αυτό το σημείο εγείρονται σημαντικά ερωτήματα σε σχέση με την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας σε εθνικό επίπεδο. Πρώτον, ακόμη και αν δεχτούμε την *a priori* υπεροχή του τρίτου τομέα στην

καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού, οι εφαρμοσμένες πολιτικές δεν φαίνεται να εντάσσουν στοιχεία και αναλύσεις από τις πραγματοποιηθείσες έρευνες αναφορικά με την ιδιαιτερότητα του τρίτου τομέα στην Ελλάδα. Δηλαδή, πέρα από εκκλήσεις στην ανάγκη επεξεργασίας θεσμικού μοντέλου, εξεύρεσης χρηματοδοτικών εργαλείων και κατάρτισης στελεχών για τέτοιου είδους μορφώματα, δεν γίνεται μνεία σε άλλους παράγοντες που έχουν αναγνωριστεί στη βιβλιογραφία (Evers and Laville, 2004) ως σημαντικοί για την ανάπτυξη ενός δυναμικού τρίτου τομέα (π.χ. αναδιανεμητική λειτουργία και αποτελεσματικότητα του κράτους πρόνοιας, συγκρότηση συλλογικών ταυτοτήτων και κοινωνικών κινημάτων δικαιωματικού τύπου).

Δεύτερον, δεν έχει πραγματοποιηθεί εμπειριστατωμένη έρευνα αναφορικά με την επιτυχία των υπάρχουσών δομών στην ένταξη ευπαθών κοινωνικά ομάδων στην εργασία και στην άρση του κοινωνικού αποκλεισμού, παρά την υλοποίηση δύο κύκλων της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL με ειδικό στόχο την προώθηση της κοινωνικής οικονομίας ή/και την ολοκλήρωση πλήθους προγραμμάτων στα πλαίσια των διαφόρων Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων με ειδική αναφορά στη σημασία των φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην καταπολέμηση της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού σε τοπικό επίπεδο.

Δεδομένου ότι και το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007-2013 εντάσσει στον Γενικό Στόχο 10 –Προώθηση της Κοινωνικής Ενσωμάτωσης– την ενίσχυση της κοινωνικής οικονομίας, είναι σημαντικό η εμπειρική έρευνα να φωτίσει την αποτελεσματικότητα των συγκεκριμένων πρωτοβουλιών έναντι των κλασικών αναδιανεμητικών λειτουργιών του κράτους πρόνοιας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.

Η Ελλάδα εμφανίζει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό φτώχειας στην ΕΕ-27 μετά τη Λετονία. Με βάση τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα, 1 στους 5 κατοίκους στην Ελλάδα (20,1%) βρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας. Ιδιαίτερα υψηλό είναι και το ποσοστό μακροχρόνιας φτώχειας, το οποίο ανέρχεται στο 14% (δεύτερο μεγαλύτερο στην ΕΕ-15).

Παρά τη σημαντική άνοδο του ΑΕΠ στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία, η φτώχεια και η ανισότητα παραμένουν σχεδόν αμετάβλητες. Μικρή μείωση εμφάνισε μόνο το χάσμα φτώχειας. Υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας στην Ελλάδα εμφανίζουν τα νοικοκυριά με υπεύθυνο αυτοαπασχολούμενο στον αγροτικό τομέα, εργαζόμενο μερικής απασχόλησης ή άνεργο.

Εντούτοις θα πρέπει να επισημανθεί ότι τη μεγαλύτερη συνεισφορά στη φτώχεια έχουν τα νοικοκυριά με υπεύθυνο συνταξιούχο, μισθωτό ή αυτοαπασχολούμενο σε μη αγροτικό τομέα (συνολικά 65,7%). Παρά τις διαφορές στο μέσο εισόδημα που παρατηρούνται μεταξύ διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων, τα πληθυσμιακά αυτά χαρακτηριστικά (η εκπαίδευση, το επάγγελμα, η ηλικία, το μέγεθος και η σύνθεση του νοικοκυριού, ο βαθμός αστικότητας κ.λπ.) δεν μπορούν από μόνα τους να ερμηνεύσουν ένα σημαντικό ποσοστό της εισοδηματικής ανισότητας σε καμία χώρα της ΕΕ.

Το μεγαλύτερο μέρος της συνολικής ανισότητας οφείλεται στην ανισότητα που υπάρχει εντός των ομάδων. Κανένα από τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση δεν μπόρεσε να ερμηνεύσει από μόνο του περισσότερο από το ¼ της συνολικής ανισότητας (με μοναδική εξαίρεση το επίπεδο εκπαίδευσης στην Πορτογαλία, το οποίο ερμηνεύει το 30-35%).

Κατά συνέπεια, μόνο οριακή επίδραση θα έχουν στη μείωση της ανισότητας πολιτικές που προσβλέπουν στην άμβλυνση των διαφορών μεταξύ των ομάδων. Επιπρόσθετα, σε υπερεθνικό επίπεδο μια αντίστοιχη πολιτική θα είχε διαφορετικές επιπτώσεις σε κάθε χώρα. Τα αποτελέσματα αυτά θέτουν υπό αμφισβήτηση τις κυρίαρχες απόψεις περί μεγαλύτερης στόχευσης των πολιτικών αντιμετώπισης της φτώχειας και της αποστέρησης, οι οποίες σταδιακά μετατοπίζουν την ευθύνη για την αντιμετώπιση των φαινομένων αυτών από την κοινωνία στο άτομο.

Η υιοθέτηση γενικών μέτρων καθολικής εμβέλειας, μέσω της ενίσχυσης των χαμηλών εισοδημάτων, εμφανίζεται ως το πλέον κατάλληλο και αποτελεσματικό μέτρο για την άμβλυνση της ανισότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bernstein, B. (ed.) (1973), *Class, Codes and Control*, vol. I: *Theoretical Studies Towards a Sociology of Language*, London, Routledge & Kegan Paul.

— (ed.) (1973), *Class, Codes and Control*, vol. II: *Applied Studies Towards a Sociology of Language*, London, Routledge & Kegan Paul.

Coleman, J.S. et al. (1966), *Equality of Educational Opportunity*, Washington (US), Government Printing Office.

Commission of the European Communities (2008), *Progress towards the Lisbon Objectives in Education and Training, Indicators and Benchmarks*, SEC 2293.

Eurostat (2008), *Statistics Data, Report on Employment & Education*, Brussels, COM: E&C.

Banks, O. (2007), *Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*, μτφ. Τ. Δαρβέρης, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο.

Ινστιτούτο Εργασίας ΙΝΕ/ΓΣΕΕ (2008), *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση*, Αθήνα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.

Καραμεσίνη, Μ. (2008), *Η απορρόφηση των πτυχιούχων στην αγορά εργασίας*, Αθήνα, Διόνικος.

Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής (2009), *Ετήσια Έκθεση για την παιδεία*, Αθήνα, ΚΑΝΕΠ/ΓΣΕΕ.

Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, Γ. (1997), Εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Λυμπεράκη, Α. – Δενδρινός, Γ. (2004), Νέες μορφές και ποιότητα απασχόλησης, Αθήνα, Κέρκυρα.

Μαράτου-Αλιπράντη, Λ. – Μπάγκαβος, Χ. – Παπαδάκης, Μ. – Παπλιάκου, Β. (2002), Πληθυσμός και εκπαίδευση στην Ελλάδα, Αθήνα, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Νικολάου, Σ.Μ. (2006), Θεωρητικά ζητήματα στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Αθήνα, Gutenberg.

Παναγιωτόπουλος, Ν. (2005), Η οδύνη των ανέργων, Αθήνα, Πολύτροπον.

Παπαδάκης, Ν. (2003), Εκπαιδευτική πολιτική: Η εκπαιδευτική πολιτική ως κοινωνική πολιτική (;), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Πετμεζίδου-Τσουλουβή, Μ. (1992), Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνική πολιτική, Αθήνα, Εξάντας.

Ροζανβαλόν, Π. (2003), Το νέο κοινωνικό ζήτημα. Επανεξετάζοντας το κράτος Πρόνοιας, μτφ. Σ. Κακουριώτης, Αθήνα, Μεταίχμιο.

Schumpeter, J.A. (2006), Καπιταλισμός, σοσιαλισμός και δημοκρατία, μτφ. Χ. Τσαμπρούνης, επιμ. Μ. Ψαλιδόπουλος, Αθήνα, Παπαζήσης.

Τσιώλης, Γ. (2005), Προς μια νέα ηθική της εργασίας;, Αθήνα

Τσακλόγλου, Π. – Πανοπούλου, Γ. – Μητράκος, Θ. (2001), Οικονομικές ανισότητες και φτώχεια στην Ελλάδα: Ποσοτικές διαστάσεις του προβλήματος, στο Πάκος, Θ. (επιμ.), Η κοινωνία των 2/3, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο.